

Ferenc

Zgodovina JV Evrope – sodobna

KAZALO

.....	1
JUGOSLAVIJA V 1. SVETOVNI VOJNI.....	5
Balkanska kriza:.....	6
VOJNI CILJI:.....	7
BITKE V LETU 1914.....	7
SRBIJA v letu 1915 (do oktobra).....	8
BALKANSKE DRŽAVE V 1914/15.....	8
OPERACIJE CENTRALNIH SIL OKTOBRA 1915.....	8
VSTOP ROMUNIJE V VOJNO 27.8.1916.....	9
ZASEDBENA UPRAVA CENTRALNIH SIL.....	9
OKUPACIJSKA UPRAVA.....	10
SRBSKA VOJSKA NA KRFU, SOLUNSKA FRONTA.....	10
PREBOJ SOLUNSKE FRONTE (15.9.1918).....	11
POLITIČNI RAZVOJ JUGOSLAVIJE 1918 –1941.....	13
OBLIKOVANJE SKUPNE DRŽAVE.....	13
NIŠKA DEKLARACIJA (7.12.1914, avtor Nikola Pašič).....	14
JUGOSLOVANSKI ODBOR (30.4.1915) IN KRFSKA DEKLARACIJA (20.7.1917).....	14
JUGOSLOVANSKI KLUB IN MAJNIŠKA DEKLARACIJA (30.5.1917).....	15
MEDNARODNI OKVIR 1917, 1918.....	16
DRŽAVA SHS (29.10.1918).....	16
NARODNI SVET ZA SLOVENIJO IN ISTRO.....	17
NARODNO VIJEČE SLOVENCEV, HRVATOV IN SRBOV (6.10.1918).....	17
DRŽAVA SHS.....	18
ŽENEVSKI SPORAZUM 9.11.1918.....	18
NASTANEK KRALJEVINE SHS 1.12.1918.....	19
PRIKLJUČITEV VOJVODINE (25.11.1918) IN ČRNE GORE (26.11.1918).....	19
OBDOBJE DRŽAVNOPRAVNEGA PROVIZORIJA.....	20
DINASTIJA KARADORĐEVIĆI.....	21
VLADA KRALJEVINE SHS.....	21
OBLIKOVANJE ZAČASNEGA NARODNEGA PREDSTAVNIŠTVA (marec 1919 – oktober 1920).....	22
VOLITVE V USTAVODAJNO SKUPŠČINO (28.11.1920).....	22
ZNAČILNOSTI VIDOVDANSKE USTAVE (28.6.1921).....	24
USTAVA IN KAPITALISTIČNO DRŽAVNI EKONOMSKI SISTEM.....	24
USTAVA IN NACIONALNO VPRAŠANJE.....	24
USTAVA IN MONARHIJA.....	25
CENTRALIZEM IN DRŽAVNA UPRAVA.....	25
CENTRALIZEM IN LOKALNA UPRAVA.....	25
DELITEV OBLASTI NA TRI VEJE.....	25
USTAVA IN PARLAMENTARIZEM.....	26
USTAVA IN DEMOKRACIJA.....	26
KRALJEVINA SHS PO USTAVI.....	26
ZUNANJA POLITIKA JUGOSLAVIJE 1918-1921.....	27
MEDNARODNO PRIZNANJE.....	27
BOJ ZA MEJE.....	27
MIROVNA KONFERENCA V PARIZU (18.1.1919).....	27
Mirovna pogodba z Nemčijo.....	28
Pogodba z Bolgarijo.....	28
Pogodba z Avstrijo.....	28
Meja z Romunijo.....	29
Pogodba z Madžarsko.....	29

Meja z Albanijo.....	29
Mirovna pogodba z Italijo.....	29
Mirovna pogodba s Turčijo.....	30
Ustanovitev Društva narodov.....	30
ZNAČILNOSTI POLITIČNEGA ŽIVLJENJA 28.6.1921 – 6.1.1929.....	31
CENTRALISTIČNE STRANKE.....	31
FEDERALISTIČNE, AVTONOMISTIČNE STRANKE.....	33
POLITIČNI RAZVOJ KRALJEVINE SHS V OBDOBJU OD SPREJETJA VIDOVDANSKE USTAVE DO 6. JANUARJA 1929 – DIKTATURE.....	35
1. OBDOBJE 28.6.1921-18.3.1923.....	35
2. OBDOBJE 18.3.1923-8.2.1925.....	37
3. OBDOBJE 8.2.1925-11.9.1927.....	37
4. OBDOBJE 11.9.1927-6.1.1929.....	38
OBDOBJE 6.1.1929 – 1935.....	39
GLAVNI UKREPI OB UREDBI DIKTATURE.....	39
RAZLOGI ZA DIKTATURO.....	39
ODNOS DO DIKTATURE.....	41
OKTROIRANA USTAVA.....	41
2. OBDOBJE: 3.9.1931 – 1935.....	42
PUNKTACIJE MEŠČANSKE OPOZICIJE.....	43
KRITIKA ŽIVKOVIČA, NOVE VLADE.....	44
KRALJEVO NAMESTNIŠTVO.....	44
VLADA M. STOJADINOVIČA.....	45
1935 – 6.4.1941.....	45
OPOZICIJA.....	46
DVE NALOGI STOJADINOVIČEVE VLADE.....	46
PO VOLITVAH.....	47
CVETKOVIČEVA VLADA.....	48
BANOVINA HRVAŠKA.....	48
NASPROTNIKI IN ZAGOVORNIKI.....	48
ODMEVI V JUGOSLAVIJI.....	49
JUGOSLAVIJA PO SPORAZUMU.....	49
ZAOSTRITEV NOTRANJIH RAZMER OB ZAČETKU VOJNE V EVROPI.....	49
VOLILNI SISTEMI V JUGOSLAVIJI MED OBEMA VOJNAMA.....	50
GOSPODARSTVO JUGOSLAVIJE MED OBEMA VOJNAMA.....	53
ZDRUŽEVANJE GOSPODARSKO RAZLIČNIH DELOV V CELOTO.....	53
OBDOBJA GOSPODARSKEGA RAZVOJA.....	54
KMETIJSTVO.....	55
INDUSTRIJA.....	56
OBRT.....	57
PROMET.....	57
TRGOVINA.....	57
VLOGA TUJEGA KAPITALA.....	57
KULTURA, ZNANOST IN ŠOLSTVO MED VOJNAMA.....	58
ŠOLSTVO.....	59
ZNANOST.....	60
KULTURA.....	60
ZDRAVSTVO.....	61
ŠPORT.....	62
RAZLIKE MED SPOLOMA.....	62
ZUNANJA POLITIKA JUGOSLAVIJE 1921 – 1941.....	63
Med leti 1921 – 1929.....	63
V tridesetih (30-ih) letih.....	64
MALA ANTANTA.....	64

BALKANSKA ANTANTA.....	65
KONEC MALE ANTANTE, MANJŠA VLOGA V DRUŠTVU NARODOV.....	65
PRIBLIŽEVANJE K NEMČIJI.....	65
JUGOSLAVIJA PRED 2. SVETOVNO VOJNO.....	66
ALBANIJA MED OBEMA VOJNAMA.....	67
DO 1921.....	67
DO 1928.....	67
OD 1928 – 1939.....	68
ROMUNIJA MED OBEMA VOJNAMA.....	69
OZEMELJSKE SPREMEMBE PO 1. SVETOVNI VOJNI.....	70
NOTRANJEPOLITIČNI RAZVOJ.....	70
STRANKE.....	70
BOLGARIJA MED OBEMA VOJNAMA.....	72
NEMŠKA MANJŠINA V JUGOSLAVIJI MED OBEMA VOJNAMA.....	75
NEMCI.....	75
SPREMEMBE DRŽAVNIH MEJA V SREDNJI IN JV EVROPI PRED 1941.....	79
2. SVETOVNA VOJNA V JV EVROPI.....	80
NAPAD NA GRČIJO IN JUGOSLAVIJO.....	80
ITALIJANSKI NAPAD NA GRČIJO 28.10.1940.....	81
NEMŠKA POLITIKA NA BALKANU.....	81
PRISTOP JUGOSLAVIJE K TROJNEMU PAKTU.....	81
DOGODKI V JUGOSLAVIJI DO NAPADA.....	82
PRIPRAVE NA NAPAD.....	82
VOJAŠKI NAPAD 6.4.1941.....	82
GRČIJA APRILA IN MAJA 1941.....	83
OKUPACIJSKI SISTEMI V JV EVROPI MED 2. SVETOVNO VOJNO.....	83
VRSTE OKUPACIJSKIH SISTEMOV V EVROPI.....	83
RAZKOSANJE JUGOSLAVIJE.....	84
NEODVISNA DRŽAVA NDH.....	86
OKUPACIJSKI SISTEMI V GRČIJI.....	87
ALBANIJA POD ITALIJANSKO IN NEMŠKO ZASEDBO.....	87
ODPORNišKA GIBANJA V JUGOSLAVIJI.....	88
SPLOŠNE ZNAČILNOSTI.....	88
TEŽAVNE RAZMERE ZA RAZVOJ.....	88
VOJAŠKI PREGLED.....	89
PROTIKOMUNIZEM, KVISLINŠTVO, KOLABORACIJA IN NARODNO IZDAJSTVO.....	93
VRSTE KOLABORACIJE.....	93
GENOCID, NASILJE.....	94
POLITIČNI RAZVOJ NOG.....	95
IZGRADNJA LJUDSKE OBLASTI.....	95
PRVO ZASEDANJE AVNOJA.....	96
DRUGO ZASEDANJE AVNOJ.....	96
KREPITEV DRŽAVNE OBLASTI.....	96
MEDNARODNA POLITIKA.....	97
MEDNARODNO PRIZNANJE NOG.....	97
TRETJE ZASEDANJE AVNOJ.....	97
REVOLUCIONARNI UKREPI MED VOJNO.....	98
IZSTOP ROMUNIJE IN BOLGARIJE IZ TROJNEGA PAKTA.....	98
ZAKLJUČNE OPERACIJE ZA OSVOBODITEV JUGOSLAVIJE.....	99
SRBIJA.....	99
MAKEDONIJA.....	99
KOSOVO, METOHIIA.....	99
ČRNA GORA.....	100
DALMACIJA.....	100

SREMSKA FRONTA.....	100
DRUGI DEL OPERACIJ ZA OSVOBODITEV.....	100
PRIKRITA GROBIŠČA.....	101
GOSPODARSTVO OD LETA 1945 DALJE.....	103
KRIZA KAPITALIZMA.....	103
IDEOLOŠKO-POLITIČNA PODLAGA.....	103
ENOSTRANSKA INDUSTRIALIZACIJA (1947-1955).....	103
NOVA GOSPODARSKA POLITIKA 1955.....	103
PERSPEKTIVNI PLAN 1961-1965 (TRETJA PETLETKA).....	104
RESTAVRACIJA STARE GOSPODARSKE POLITIKE (1970-1985).....	104
ZADNJI JUGOSLOVANSKI SREDNJEROČNI NAČRT (1986-1990).....	104
STRATEGIJA TEHNOLOŠKEGA RAZVOJA 1985-1986.....	104
DRUGI RAZVOJNI NAČRTI, KONCEPTI.....	105

JUGOSLAVIJA V 1. SVETOVNI VOJNI

Prva svetovna vojna je največji oboroženi spopad do leta 1914, v njej pa je sodelovalo 36 od 54-ih velesil. Vojaške operacije so potekale v Evropi, Aziji in Afriki. Terjala je 65 milijonov vojakov (od tega jih je bilo 8.500.000 ubitih), 6.6 milijonov mrtvih civilistov, 21 milijonov ranjenih. V njej so uporabili nove vrste orožja: strojnice, letala, tanke in pline – zelo učinkovito orožje. Vojna je uničila največje imperije in odločilno vplivala na boljševiško Rusijo.

Vzroki:

Segajo v 2/2 19. stoletja. Gre za nasprotja povezana z nacionalnim vprašanjem, socialnimi vzroki, gospodarstvom. Nastanek Italije (1866) in Nemčije (1870) sta spremenili ravnotežje sil v Evropi. Nasprotovanje Nemčije ZDA, ki sta obe imeli razvili močne vojaške sposobnosti. Tudi Francija je začela s kolonialno politiko. AO je iskala izhod proti jugu, želela je nadzirati vpliv Srbije (gospodarstvo). Tudi Rusija hoče na Balkan.

Splošni vzroki so: konkurenca, prestiž, gospodarsko tekmovanje, osebne ambicije politikov, stremljenje po oblasti, človeške lastnosti, kot so sovraštvo in zavist. **Konkretni vzroki:** nastanek Nemčije in Italije, imperializem, nacionalizem.

Izoblikovala sta se **dva bloka**. 1904 se Francija in Anglija povežeta v antanto (srčna zveza), 1907 se jima pridruži Rusija (ko rešijo sporna kolonialna vprašanja). Od leta 1871 si nasproti stojita Nemčija in Francija

(Francija izgubi Alzacijo in Loreno ter kolonije). Leta 1882 Nemčija, AO in Italija ustanovijo, se povežejo v centralne sile (Nemčija in AO že leta 1879).

Balkanska kriza:

- ◆ 28.6.1914 je bil izveden atentat na avstrijskega prestolonaslednika Franca Ferdinanda, ki je nečak cesarja Franca Jožefa.
- ◆ AO je bila že od aneksije Bosne v sporu s kraljevino Srbijo, ki je aneksijo sicer podprla. Nestrpnost se povečuje tudi zaradi uspehov srbske vojske v balkanskih vojnah. AO je zato pripravila veliko vojaško parado in s tem želela pokazati svojo moč. Atentator pri organizaciji je bila Mlada Bosna. To je revolucionarna organizacija, ki je imela za cilj združitvev. Podpirajo jo različne tajne organizacije, npr. Črna roka (Apis-Obrenović)
- ◆ Zaostritev zaradi atentata sta AO in Nemčija želeli izkoristiti za vojno proti Srbiji. Postavili sta ji številne ultimete in Srbija je skoraj vse sprejela. Zaradi ene same nesprejete točke je bil mir ogrožen.
- ◆ Srbska vlada je 25.7.1914 svoj sedež prenesla v Niš – splošna mobilizacija.
- ◆ V začetku avgusta so vojno napovedale: antanta – tudi Japonska, Italija se v letu 1914 ne udeležuje vojnih bojev; Avstrija potrebuje še nekaj tednov za mobilizacijo, začne pa z notranjo fronto.

- ◆ Poleti 1914 se v Evropi izpostavijo 3 velika bojišča.
 - Vzhodna Evropa – Nemčija, AO : Rusiji
 - Zahodna Evropa – Nemčija . Franciji, VB
 - JV Evropa – AO : Srbiji, Črni gori
- ◆ Oborožene sile AO vojske sestavljajo:
 - Skupna AO vojska
 - Avstrijska domobranska vojska
 - Madžarska domobranska vojska
 - Črnovojniška vojska starejših letnikov
 - Skupaj 61 pehotnih in konjeniških divizij (6 armad)
 - Zaradi predvidenega bojevanja na dveh frontah. Na JV bojišču so sodelovale 3 armade (nacionalna sestava je po večini slovanska). Poveljstvo so zaupali Oskarju Potiereku, vrhovni poveljnik je cesar, načelnik generalštaba Hotzendorf.
- ◆ Srbska vojska:
 - 3 armade, ržiška vojska
 - mobiliziranih ok. 400.000

- o vrhovni poveljnik = A.Karadžordevič, načelnik generalštaba pa Putnik.
- ◆ Črna gora:
 - o Plevljanska divizija in 3 odredi
 - o Vrhovni poveljnik kralj Nikola Petrovič, načelnik generalštaba Janko Vukotič

VOJNI CILJI:

- ◆ AO je želela vojaško zlomiti Srbijo in si prilastiti čim več ozemlja. Delna zmaga bi bila, če si pridobi del ozemlja ob Savi in Donavi, na jugu dobi nadzor nad Albanijo, odškodnino ter del Črne gore, njen ostanek pa bi bil pod vplivom AO. Popolno zmago nad Srbijo pa bi pomenilo:
 - o Aneksijo zahodne Srbije do Sandžaka (Sandžak, negotinsko okrožje, Črnogorsko obalo)
 - o Kolonizacija zahodne Srbije
 - o Politični vpliv nad preostankom Srbije
 - o Carinska in trgovinska unija AO-Srbije in
 - o Severna Albanija bi postala vplivno območje AO.
- ◆ SRBIJA bi kot zmago štela: zmago Srbije v sklopu antante, združitve jugoslovanskih narodov, nudenje vzhodne Makedonije Bolgariji, Združitve Srbije in Črne gore (Črnogorski kralj bi moral odstopiti), oblikovanje jugoslovanskega odbora v Londonu in Niška deklaracija.

Vojaški načrt AO je predvideval, da bodo glavne operacije potekale v Galiciji. Armada na severu naj bi zbujala vtis Srbiji, da bo napadena s severa, v resnici pa so jo nameravali napasti iz Bosne. AO poveljstvo je bilo prepričano, da sta Srbija in Črna gora zaradi balkanskih vojn izčrpani in nesposobni za vojno.

BITKE V LETU 1914

Cerska bitka, avgust:

- ◆ Srbska vojska je pustila svoje enote v centralnem delu in jih ni poslala na sever. AO vojska je doživela poraz in se je morala umakniti preko meje čez Drino, Savo in Donavo. Dvignila je bojni duh srbski vojski in njenim zaveznikom, ki zahtevajo, da gredo Srbi še naprej (zmaga Srbije)

Sremska operacija, september:

- ◆ Srbska vojska je prešla Savo, vendar se mora zaradi avstrijske protiofenzive umakniti. Srbsko in Črnogorsko poveljstvo izdelata skupen načrt, Vukotič postane poveljnik.

Bitka na Drini, oktober-november:

- ◆ Prodor Srbske in Črnogorske vojske v bližini Sarajeva in umik na desni breg Drine (pozicijska vojna). Doživeli so le kratkotrajen uspeh. Po porazu črnogorske vojske so se umaknili tudi srbski prebivalci iz BIH. AO je bila zaradi izkušenj v pozicijski vojni bolj uspešna (zmaga AO)

Kolubarska bitka, november-december:

- ◆ AO vojska zasede Beograd, po protinapadu srbskih sil sledi pregon AO vojske iz Srbije (torej dve fazi).
- ◆ 1. faza: srbska vojska se umika pred premočno AO vojsko, vlada in vojska se umakneta v Niš, Nikola Pašič prosi antanto za pomoč. Sklenili so, da se srbska vojska umakne na planinske dele. Premišljevali so celo o separatnem miru. (v 1. fazi zmaga AO)
- ◆ 2. faza: srbska vojska izkoristi napako AO vojske, ko je zaustavljeno prodiranje za radi preureditve. Sledi srbski protinapad in sramoten poraz za AO. To je bil poraz Potioreka in za Dunaj pretresljiv.

SRBIJA v letu 1915 (do oktobra)

Je na vrhuncu vojne slave. Iz vojne sestave je izločila več kot 1/2 AO vojakov. Tudi sama je hudo prizadeta. Izvedli so dodatne mobilizacije. V Srbiji je bila vpoklicana 1/6, v ČG pa 1/7 prebivalstva. Primanjkovalo je življenjskih potrebščin. Izbruhnila je epidemija kužnih bolezni v 2/2 leta 1914 in dosegla vrh v letu 1915.

BALKANSKE DRŽAVE V 1914/15

- ◆ potekajo akcije za vključitev Italije, Bolgarije, Romunije in Grčije v vojno.
- ◆ TURČIJA je na strani centralnih sil. Zaradi tega pride do nastanka 4 novih bojišč (konec oktobra 1914, pomorski boji med turško in rusko vojsko, Francija in Anglija napovesta vojno Turčiji. Bojišča so bila v: Mezopotamiji, Na Kavkazu v Armeniji, v Sueškem prekopu in Dardanelah. Turčija se bojuje na vseh svojih mejah brez večjih uspehov in porazov.
- ◆ BOLGARIJA oktobra 1915 napove vojno Srbiji v zameno za Vardarsko Makedonijo in del Srbije ter Turčije. Čakala je ugodno priložnost za vključitev k centralnim silam (Nemčija hoče to čim prej, AO čim kasneje. Tudi antanta si želi, da bi ostala nevtralna in tako zavlačuje podpis s centralnimi silami). Do centralnih sil je nevtralna naklonjena, do Srbije sicer še ne sovražna, vendar neprijazna. Septembra 1915 pride do AO in Nemške pogodbe, ki sta ji obljubili turško območje ob Marici ter vardarsko Makedonijo do Morave, če napad začne oktobra)
- ◆ GRČIJA 1917 kralj Konstantin nasprotuje vstopu v vojno na strani antante, kar povzroči zmanjšan pomen balkanskega bojišča. Kaže se neodločnost Grčije. Vojska VB je začela zmanjševati pošiljanje pomoči Srbiji čez Solun, tudi za Francijo postane edina pomembna fronta – zahodna fronta.
- ◆ ALBANIJA – 1912 razglasijo samostojnost. Kmalu je začela razpadati, upori plemen, državljanska vojna med plemeni. Muslimani so za Turčijo, princ Vilijem je v Nemčiji. Sosedje hočejo dele ali celotno Albanijo podrediti ali pripojiti. Srbske enote junija 1915 zavzamejo večji del Albanije.

OPERACIJE CENTRALNIH SIL OKTOBRA 1915

V letu 1915 ni večjih operacij. Italija prestopi v letu 1915 na stran antante. Pride do poskusa sklenitve separatnega miru s Srbijo. Oktobra 1915 pa pride do ofenzive centralnih sil. Nemško-AO-bolgarska vojska prodira s severa in bolgarska z vzhoda. Sledi umik zdesetkane srbske vojske na Kosovo in v zimi 1915/16

umik prek Albanije do morja in z ladjami na Krf in Bizerto. Črnogorska vojska se vda 23.1.1916, kralj Nikola in vlada zbežita v tujino.

Nemške vojske dotlej ni na JV fronti, vendar je bilo jasno, da bodo morali sem poslati svoje sile. AO je pomembnejša soška in vzhodna fronta. Poveljnik vojske postene Nemeč fedmaršal Mackensen. Srbska vojska se mora umikati. Načrt je bil, da se umakne proti Solunu, kar pa prepreči bolgarska vojska z zavzetjem železnice. S srbsko vojsko se umikajo tudi civilisti, kar srbsko vojsko ovira. Izgubijo stik z Romunijo in s tem z Rusijo ter tako tudi izgubijo dostop do Soluna. Za pomoč prosijo antanto, pomaga pa ji le Črna gora. Sklenili so, da se ne bodo predali. Srbiji ostane le še premik proti Albaniji, njihovim goram in morju. Umik preko planin pozimi je zelo dramatičen, v zavesti srbske je ostal kot golgota Srbije. Albanske gore postanejo množična grobišča (lakota, mraz, streli ...). Pri umiku je prišlo do nasprotij v centralnih silah. Za Nemčijo je bil cilj z zavzetjem Srbije dosežen, AO pa hoče nadaljevati, ker želi pridobiti še Črno goro in Romunijo. Srbska vojska se umakne na Krf, potem pa je premeščena na JV fronto. Na krf Srbija preseli tudi vlado, ki je čakala, da se vrne v kakšno osvobojeno mesto Srbije.

Vdaja Črnogorske vojske 23.1.1916. ko so se srbske čete umaknile, črnogorske enote ostanejo na bojišču same, AO vojska zavzame Črno goro do januarja leta 1916. Črnogorci so zaman prosili za pomoč zaveznikov. Črnogorska vlada je vztrajala pri boju, vendar so jih razmere v januarju 1916 prisilile, da se bi pogajali, vendar AO dvor zahteva brezpogojno vdajo. 23.1.1916 do vdaje pride, kralj in vlada pa zbežita v tujino.

VSTOP ROMUNIJE V VOJNO 27.8.1916

Romunski kralj Karel I je želel na stran centralnih sil, vendar v nevtralnem smislu. Po kraljevi smrti pa se pričnejo priprave za pristop k antanti. Romunija se odloči, da se pridruži antanti, ki ji obljubi dele AO. Novi kralj Ferdinand I 27. avgusta 1916 napove vojno AO.

Vojaški cilj Romunije je bil odtrgati od AO Transilvanijo, del Bukovine in Dobrudžo od Bolgarije. Poveljstvo je predvidevalo usmeritev vojske v sedmograško, ofenziva pa se je pričela 1916. Zavzeli so del ozemlja, v Bukovini pa so vzpostavili stik z levim krilom ruske vojske. To ofenzivo ustavi nemška armada, romunska vojska pa se mora kmalu umakniti na jug Bolgarije. Centralne sile prekoračijo Donavo in v začetku decembra zavzamejo Bukarešto. Francija Romuniji svetuje naj se umakne in reši vsaj del svoje vojske. Pride do pozicijske vojne v kateri je romunska vojska še vezala del centralnih sil. Maja 1918 mora skleniti separatni mir.

ZASEDBENA UPRAVA CENTRALNIH SIL

Centralne sile hočejo uspehe izkoristiti, da si pridobijo trajne gospodarske in politične dobrine in da dokončno uničijo trajnost Srbije in Črne gore.

- ◆ V AO sta dve struji. Avstrijska radikalna, ki je za popolno aneksijo in pa madžarska struja, ki je zmernejša. Hotela je ohraniti Srbijo in Črno goro, vendar zmanjšani in povsem odvisni.

- ◆ Bolgarija je pokazala, da ima večje zahteve, kot so Vardarska Makedonija, del Srbije in Turčije. Hotela je še območje zahodno od Donave, Kosovo, del Bolgarije. Nemčija ji je to pripravljena dati, vendar Dunaj temu nasprotuje.
- ◆ Nemčija nima nobenih ozemeljskih zahtev glede Srbije. Hoče le, da Balkan pride pod nemško interesno območje (veliko gospodarsko območje).

OKUPACIJSKA UPRAVA

- ◆ Nemčija ima predvsem gospodarske interese v Srbiji. Dobi svojo etapno cono aprila 1916 (Bolgarija)
- ◆ Bolgarija ima dve coni. Ena je srbsko območje (vzhodna Morava), drugo pa je Makedonija a središčem v Skopju.
- ◆ AO je v Srbiji in tudi v Črni gori zasedla ogromne dele. Zasedbena območja Črne gore, Albanije in Romunije so postali vojaški guberniji. Ta območja so uredili glede na nasprotja med Avstrijo in Madžarsko.

SRBIJA: prebivalstvo Srbije je bilo podvrženo okupatorju, maščevanju, terorju in internaciji. Razna raznarodovanja, zlasti bolgarizacija. Gospodarsko ropanje zasedenih pokrajin. Omejitev nalezljivih bolezní, obnova šolstva. Delovna obveznost za kmete in druge. Med vsemi okupatorji so se Bolgari najbolj lotili raznarodovanja. To je šlo tako daleč, da so se Srbi 1917 uprli, vendar so Bolgari ta **topliški upor** krvavo zatrli.. AO je bil cilj zlomiti politično samozavest ljudstva in doseči politični in verski razdor med Srbijo in Črno goro. Zasedbeni upravi pa je uspelo omejiti bolezní in obnoviti šolstvo, uvedla je redni šolski pouk.

ČRNA GORA: AO je oklevala in še ni uvedla uprave. Čakala je na separatni mir s Srbijo, nato pa so marca le uvedli upravo s sedežem v Cetinju. Precejšnji deli črnogorske vojske so ostali v Črni gori in poskrili orožje, zato je bilo tu potrebno več zasedbene vojske. Pridelala je premalo hrane, morali so jo celo uvažati. Graditi so morali ceste in železnice.

ALBANIJA: v njej je bila podobna zasedbena uprava kot v Srbiji in pa Črni gori. Dobila je marsikaj novega in je bila uprava zanjo celo pozitivna.

ROMUNIJA: upravo v njej je vodila Nemčija, ki ima velike gospodarske apetite. Naložili so ji ogromni vojni davek. Za njih je bila pomembna zaradi oskrbe z nafto.

GRČIJA: bila je nevtralna do sredine 1917. Ko je na pritisk antante moral odstopiti kralj Konstantin stopi na stran antante. Z boji začne leta 1918.

SRBSKA VOJSKA NA KRFU, SOLUNSKA FRONTA

Srbska vojska je bila v tujini. Tam je potekala njena obnova, obnova poveljniške sestave in srbske skupščine. V tem času je antantna vojska vzpostavila solunsko fronto. Na solunski fronti so se od oktobra

1915 do oktobra 1918 borile antantne sile proti centralnim silam. Fronta je segala od orfanskega zaliva, preko grškega in albanskega območja do jonskega morja.

Obnova srbske vojske: do konca maja 1916 so srbsko vojsko z ladjami prepeljali na Halkidiko. Srbska vojska se je borila proti bolgarski vojski. Septembra 1916 zasede Kajmakčalan in novembra Bitolo. Pride do pozicijske vojne, do septembra 1918 traja zatišje. Poveljnik je bil francoski general Serrail.

Dobrovoljci so prihajali iz ujetništva in iz ZDA. Uporabili so jih za vojskovanje na novih območjih. Prostovoljci (vojni ujetniki) jugoslovanskih narodov so bili v Dobrudži in na solunski fronti. Vstop Bolgarije je onemogočil pošiljanje dobrovoljcev po Donavi. Prostovoljci so deloma dopolnili srbsko vojsko. Vrhovno poveljstvo na solunski fronti je prevzel francoski general Maurice Serrail (in ne Aleksander). Od konca leta 1916 sta se jim pridružili tudi ruska in italijanska vojska. Prišlo je do preureditve srbske vojske in krepitve antantnih sil.

Italijanski general je junija 1917 razglasil neodvisnost Albanije pod italijanskim protektoratom. Konec leta 1917 je iz vojne na strani antante izpadla Romunija. Pod vplivom ruske revolucije je tudi v Romuniji prišlo do revolucionarnega vrenja. Romunski odposlanci so decembra podpisali premirje med romunsko in nemško vojsko. Romunska vojska je izkoristila revolucijo v Rusiji in pošlje vojake v Besarabijo. Zaradi pritiska Nemčije maja 1918 v Bukarešti sklenejo separaten mir. Romunska vojska je razpuščena, Nemčija nadzira gospodarstvo in promet.

PREBOJ SOLUNSKÉ FRONTE (15.9.1918)

AO je leta 1918 vedno bolj popuščala, bila je oslABLJENA in vse bolj deorganizirana. Razmere so bile nestabilne, na zasedbenih ozemljih se razmahne delovanje gverilcev. Nemčija ji je skušala pomagati, vendar se nenehno umika.

Zavezniki so pripravljali odločilni udarec. Apomladi 1918 Nemci v Franciji začnejo z ofenzivo. Francija zato zahteva ofenzivo na Solunski fronti, vendar je odločitev o tem padla šele septembra.

Srbsko vojaško poveljstvo je pripravilo osnovni načrt za ofenzivo. Fronta je bila dolga okrog 450 km, udarna sila pa je bil odsek s srbsko vojsko (33 km). Ofenziva se prične 15. septembra. Obe srbski armadi sta v dobrepoljski bitki. Doživeli sta popoln uspeh, preboj. V treh dneh je prišlo do razbitja fronte, centralne sile se umikajo v notranjost Makedonije. Pride do dokončnega zloma nemško-bolgarske fronte, v neredu se umikajo proti severu, antanta pa prodira vse globlje.

- ◆ **BOLGARIJA.** Bolgarska vojska je **29. septembra 1918** podpisala premirje. Zavežejo se k umiku vojske iz Srbije, Črne gore in Grčije; demobilizirali so vojsko, dopustili antanti zasesti strateške točke v Bolgariji morali pa so tudi nuditi železnico za potrebe antante. V tem miru Bolgariji uspe preprečiti srbski vojski, da bi zasedla kak del Bolgarije. Kralj je odstopil, namesto njega pa prestol zasede njegov sin Boris. S tem

mirom je Turčija odrezana od centralnih sil, neposredno pa je ogrožen bok in hrbet AO. Nemci skušajo Antanto ustaviti na Savi. Konec oktobra je osvobojena večina Srbije in Bolgarije. Antanta zavzame Albanijo in po osvoboditvi Bolgarije preko Save in Donave prodira proti Banatu, Bosni vse do Romunsko-bolgarske meje.

- ◆ **TURČIJA** je druga centralna sila, ki poklekne. Angleške sile so v Mezopotamiji in Palestini večkrat močnejše od turških. Vojaško operacijo so pričele šele leta 1918 in prodirale v notranjost Palestine, turška vojska razpade. Istočasno je angleška vojska prodirala tudi proti Dardanelom s severa. **30. oktobra 1918** pride do premirja. Turčija se zaveže odpreti ožine, izročiti ladje, demobilizira vojsko in prepusti arabska in grška območja.
- ◆ **RUSIJA** izpade že v Brest.Litovsku, kjer z Nemčijo podpiše separadni mir.
- ◆ **ZDA** se priključi antanti.
- ◆ **AO** leta 1918 ne more doseči nobenega uspeha več. Od julija do septembra 1918 se njene zmogljivosti prepolovijo. 14. septembra jim ponudijo premirje, vendar ga odbijejo. Gospodarske razmere v državi se zaostrejejo, doživijo pa tudi poraz na Balkanu. Konec oktobra monarhija razpade (ustanovljene so nacionalne vlade). Poveljnik vojske Italijo poziva k ofenzivi, konec oktobra pride do glavnega preboja fronte in vojska se v neredu umika. **3.11.1918** AO podpiše premirje v Villi Ginsti. Zaveže se k umiku vojske iz Tirolske, Istre, Dalmacije, demobilizira vojsko, preda ladjevje, letalstvo in da ozemlje za vojaške akcije proti Nemčiji.
- ◆ **NEMČIJA**. V Nemčiji vre od revolucionarnega dogajanja. 3.11. 1918 pride do novembrske revolucije, ki se hitro širi. Vlada pade, cesar zbeži na Nizozemsko, vojaki pa so za to, da se sklene premirje. **11.11.1918** je v železniškem vagonu v Compièu podpisano premirje (v istem vagonu kot mir v BrestLitovsku).

VERSAJSKA KONFERENCA (**pariška mirovna konferenca**) 18.1.1919

- ◆ Mirovna pogodba z Nemčijo 28.6.1919 (Versajska)
- ◆ Mirovna pogodba z Avstrijo 10.9.1919 (Saintgermainska)
- ◆ Mirovna pogodba z Bolgarijo 27.11.1919 (v Neuilly-u)
- ◆ Mirovna pogodba z Madžarsko 4.6.1920 (Trianon)
- ◆ Mirovna pogodba s Turčijo (ena od pogodb) 10.8.1920 (Sevres)

POLITIČNI RAZVOJ JUGOSLAVIJE 1918 –1941

1.12.1918 nastane jugoslovanska države. Pred tem govorimo o zgodovini jugoslovanskih narodov.

1. 29. oktober 1918 – 28. junij 1921 oblikovanje skupne države

- ◆ to je čas države SHS, od oblikovanja jugoslovanske države do sprejetja ustave
- ◆ je čas upravnopravnega provizorja – privajanje na novo stvarnost, razni ustavni načrti, boj za meje, priznavanje nove države, politična in ekonomska nestabilnost, socialni nemiri, nastanek revolucionarne delavske stranke, velikosrbske politične sile s pomočjo meščanstva utrjujejo svojo razredno oblast in centralizem.

2. 28. junij 1921 – 6. januar 1929

- ◆ obdobje vidovdanske ustave
- ◆ obdobje lažnega, navideznega parlamentarizma
- ◆ parlamentarna demokracija, okrnjena zaradi pristojnosti kralja
- ◆ trajna kriza zaradi socialnih vprašanj, nacionalna vprašanja
- ◆ prizadevanje za poenotenje sistema

3. 6. januar 1929 – 1935

- ◆ čas kraljeve diktature, ko skuša kralj z absolutno oblastjo odriniti nerešeno nacionalno vprašanje
- ◆ skrajni nacionalni unitarizem, okrnjeni parlamentarizem, obdobje srbske oblasti
- ◆ popuščanje kralja zaradi socialnega vprašanja
- ◆ leta 1934 smrt kralja, kar pa ne pomeni konec diktature
- ◆ začetek nove etape

4. 1935 – 6. april 1941

- ◆ vladavina kraljevega namestništva
- ◆ režim jugoslovanske radikalne zajednice
- ◆ naslonitev na fašistične države
- ◆ leta 1939 poskus reševanja hrvaškega vprašanja (Cvetkovič-Maček)

OBLIKOVANJE SKUPNE DRŽAVE

- ◆ Srbija in niška deklaracija
- ◆ Jugoslovanski odbor in krfska deklaracija
- ◆ Jugoslovanski klub in majniška deklaracija

DEJAVNIKI POMEMBNI PRI ZDRUŽEVANJU

1. svetovna vojna je omogočila, da so jugoslovanske ideje dobile realnejšo sliko. Pri združevanju so bili pomembni trije dejavniki:

- ◆ Piemontsko vlogo ima Srbija z niško deklaracijo; je država na strani antante
- ◆ Jugoslovanski odbor sestavljajo politični emigranti. S Srbijo so se dogovarjali o združitvi. Njihova je krfska deklaracija.
- ◆ Jugoslovanski klub se je zavzemal za lastno državo v okviru AO. Majniška deklaracija.

NIŠKA DEKLARACIJA (7.12.1914, avtor Nikola Pašič)

Srbija je imela glavno vlogo pri združevanju in je tudi naredila prvi korak. Srbska vlada in skupščina sta se ob začetku vojne umaknila v Niš, kjer so sprejeli niško deklaracijo (7.12.1914). razglasila je, da boj za obrambo Srbije pomeni tudi rešitev nesvobodnih bratov (Srbov, Hrvatov, Slovencev). Niška deklaracija je nastala iz vojnih okoliščin in reševanja srbskega nacionalnega vprašanja.

Mali program (imenovan tudi velikosrbski program) – jugoslovanski. Njegov osnovni cilj je, da se osvobodijo in združijo vsi deli, kjer živijo Srbi. Za srbske dežele ima tudi tiste, ki to v resnici niso (BIH, Hrvaška) – želijo si njihovo asimilacijo. Nosilci te ideje so: dvor, birokracija, vrhnji del prebivalstva. Ta ideja se pojavi že v načertanijah I Grašanina leta 1844 – jugoslovanski program, prisoten le v krogih inteligence.

Kralj Srbije prvič postavi rešitev svojega nacionalnega vprašanja v vse jugoslovanski okvir. Ni pa bilo spregovorjenih besed o notranji ureditvi, zato se pojavi bojazen, da želi Srbija le aneksijo delov. Avtor deklaracije je Nikola Pašič, ki se vključi šele na koncu. Ta ideja jugoslovanskega programa postane realna.

Vojna z AO je pomenila tudi težnjo po zedinjenju vseh jugoslovanskih narodov. Imela je tudi mednarodni značaj (poslana tudi angleškimi, ruskimi, francoskimi poslancem). Postavljen je bil temelj sodelovanja med srbsko vlado in jugoslovanskim odborom.

JUGOSLOVANSKI ODBOR (30.4.1915) IN KRFSKA DEKLARACIJA (20.7.1917)

To je politična organizacija hrvaških, slovenskih in srbskih političnih emigrantov iz AO dežel, ki se zavzemajo za jugoslovansko državo. Najprej so šli v Italijo. Najpomembnejša sta bila Franjo Supilo in Ante Trumbić.

Najprej so pomagali srbskemu poslaniku z informacijami o Jadranu. Ko je izvedel zanje Nikola Pašič, je podal zamisel o jugoslovanskem odboru. Sedež odbora naj bi bil London. Odbor je bil formalno ustanovljen 30.4.1915 in je deloval v Londonu. Predsednik je bil Ante Trumbić. Skupaj s Supilo sta v (tedaj še nevtralni Italiji) spoznala, da bosta glavna problema:

- ◆ Pridobiti Srbijo za vsejugoslovanski program in
- ◆ Preprečiti italijanske zahteve po slovenskih in hrvaških ozemljih

Srbsko vprašanje se je deloma rešilo, ko se je srbska vlada izrekla z niško deklaracijo.

Delovanje jugoslovanskega odbora je bila predvsem skrb, kako razveljaviti namen Italije po ozemljih. Poslali so več spomenic antantnim državam (obsegala so težnjo po skupni jugoslovanski državi in katera ozemlja bi obsegala).

V jugoslovanskem odboru ni emigrantov iz BIH in Črne gore. Mednarodno pravno odbor ni priznan in je pod vplivom srbske vlade. V zadnjem obdobju vojne sta si jugoslovanski odbor in srbska vlada prihajala v konflikte.

Višek dejavnosti jugoslovanskega odbora je predstavljala krfska deklaracija 20.7.1917. V njej je Slovence zastopal B. Vošnjak. Spomladi leta 1917 so bile razlike v koncepcijah jugoslovanskega odbora in srbske vlade glede izgradnje skupne države in njene notranje ureditve vedno večje. Z zmanjšano vlogo Rusije in vedno večjo vlogo Anglije, je Pašič spoznal, da dobiva jugoslovanski odbor vedno večjo vlogo. Zato je pozval Trumbiča, naj pride na Krf na pogovore. Potrebno je bilo pokazati zaveznikom, da srbska vlada sodeluje z jugoslovanskim odborom in da bi Anglija in Francija razmislili o obstoju AO.

Krfska deklaracija je na podlagi načel o nacionalni enotnosti Srbov, Hrvatov in Slovencev, ter samoodločbe narodov zahtevala osvoboditev in zedinjenje Srbov, Hrvatov in Slovencev v neodvisno državo – Kraljevino SHS. Glavne točke krfske deklaracije so bile: zedinjenje v kraljevino SHS na temelju troedinega naroda in na temelju samoodločbe. to ima velik pomen za jugoslovanski odbor. Vprašanje samoodločbe je program antante. Velik pomen za jugoslovanski odbor pa ima tudi razčiščevanje odnosov med Srbijo in Jugoslovani iz AO. Skupna država naj se torej ustanavlja z voljo enakosti vseh, ne pa z aneksijo. Načelo narodne enotnosti je en troimeni narod. Zaključek pa skupna država.

Načela narodne ureditve:

- ◆ Monarhična ureditev s Karađorđevići
- ◆ Enakopravnost treh narodnih imen, zastav, grbov, pisav, veroizpovedi
- ◆ Splošna in enaka volilna pravica
- ◆ Enakopravnost vseh državljanov pred zakonom
- ◆ Ustava naj bi bila sprejeta s kvalificirano (absolutno) večino
- ◆ Ustavna, monarhična, parlamentarna, demokratična državna ureditev
- ◆ Država naj bi se imenovala kraljevina SHS
- ◆ Država naj bi se delila na podlagi ekonomskih in socialnih kriterijev.

Trumbič ni mogel uveljaviti načela o federativnosti. Krfska deklaracija je drugače pomemben vidik na poti do Jugoslavije. Samo Rusija je pozdravila to deklaracijo, v Angliji so se odzvali šele novembra, Francija pa niti ni dala uradnega odziva. Italija je ostro nasprotovala proti deklaraciji. Odziv med jugoslovanskimi pripadniki AO monarhije je bil večinoma ugoden.

JUGOSLOVANSKI KLUB IN MAJNIŠKA DEKLARACIJA (30.5.1917)

Klub jugoslovanskih poslancev v Dunajskem parlamentu. Predsednik kluba je bil Anton Korošec. AO parlament med vojno ni deloval, leta 1916 pa so okoliščine silile AO vlado po ponovni parlamentarni dejavnosti. Tedaj Slovenski poslanci že govorijo o povezovanju. Pogoj za uspešno delovanje je bil združitev slovenskih, hrvaških in srbskih poslancev v Dunajskem parlamentu v jugoslovanski klub, ki je v dogovoru s češkimi in poljskimi poslanci nastopil z majniško deklaracijo.

Majniška deklaracija je programska izjava jugoslovanskega kluba 30.5.1917. Zahtevajo združitev Slovencev, Hrvatov in Srbov v AO v novo, samostojno državno skupnost pod dinastijo Habsburžanov. So proti dualistični ureditvi. Majniška deklaracija ni bila v skladu s srbsko politiko in jugoslovanskim odborom.

Zgodovinski pomen krfske deklaracije je, da je postala izhodišče za veliko narodno gibanje in pomemben vidik v združevanju Slovencev, Hrvatov in Srbov. Za eno leto smo Slovenci dobili narodni program. Zahteva je najprej naletela na popolno zavračanje vladajočih krogov. Ostala pa je izhodišče za veliko, narodno, deklaracijsko gibanje od septembra 1917 dalje. Želi rešiti narodno vprašanje še pred koncem vojne.

MEDNARODNI OKVIR 1917, 1918

Na stališče velikih sil do rušenja AO in nastajanja novih držav vpliva:

- ◆ Brestlitovski pogovori o miru
- ◆ Širjenje antivojnega razpoloženja
- ◆ Zahteve angleških sindikatov glede novih vojakov (mobilizacija delavcev)
- ◆ Težak vojni položaj antantnih sil
- ◆ Odmev oktobrske revolucije

Pojavijo se poskusi sklenitve separatnega miru z AO ter zahteve in pogoji angleških sindikatov glede novih mobilizacij.

Izjavi predsednika angleške vlade in predsednika ZDA (Wilsona) januarja 1918 – ohladitev odnosov med jugoslovanskim odborom in srbsko vlado. Do ohladitve je prišlo že kmalu po krfski deklaraciji, ki ni mogla do popolnosti zadovoljiti nobene od podpisnic (Pašič se je odpovedal veliki Srbiji, Trumbić pa hrvaški državi). Pašič se začne oddaljevati od krfske deklaracije, začel je delovati na rešitvi vsaj malega "vprašanja", poskušal je pridobiti pozitivno mnenje. Trumbić se je zaradi tega želel osamosvojiti od srbske vlade in tako pride marca 1917 do sporazuma z italijanskim poslancem Tore-om. Trumbić zahteva sklic splošne narodne skupščine (srbske predstavnike, jugoslovanski in črnogorski odbor, predstavnike vojske ter predstavnike dobrovoljcev). To srbska vlada zavrne. Trumbić si je tega želel, da bi okrepil jugoslovanski odbor in da bi dejansko postal priznan. To skuša srbska vlada preprečiti. Po diplomatskih poteh je naredila vse, da jugoslovanski odbor ni bil priznan.

DRŽAVA SHS (29.10.1918)

Marca 1918 je bil v Zagrebu sestanek politikov iz jugoslovanskih dežel AO. na sestanku je prišlo do oddaljevanja od majniške deklaracije in približevanja krfski deklaraciji. Izhajajo iz koncepcije o enotnem narodu in o enotni državi.

V Zagrebu je ustanovljen odbor, katerega naloga je bila, da dela na koncentraciji političnih sil, ki so za državo, ustanovitev le te. Ta odbor je bil v rokah Starčičeve stranke. V naslednjih mesecih je prišlo do ustanovitve narodnih svetov za Dalmacijo (7.7), za Hrvaško, Primorje in Istro (17.7), za Slovenijo in Istro (16.8) ter za Bosno (julij in avgust 1918). Kljub tem akcijam na Hrvaškem je to nacionalno delo zamrlo vse do preboja solunske fronte.

NARODNI SVET ZA SLOVENIJO IN ISTRO

Narodni svet za Slovenijo in Istro je bil ustanovljen 16.8.1918. politična intenzivnost v Sloveniji je bila večja kot drugje v AO. Po navodilih jugoslovanskega odbora pride do sestanka predstavnikov vseh treh slovenskih političnih strank in političnih organizacij iz Trsta, Istre in Koroške. Ustanovljen je bil narodni svet. Ta dela za zedinjenje in brani nacionalne, gospodarske in kulturne interese. Sprva je to politično nadstrankarsko telo, ki je imelo tendenco, da po zlomu AO prevzame oblast. Predsednik je bil Anton Korošec (SLS). Prišlo je tudi do ustanovitve deželnih narodnih svetov v Trstu, Gorici, Celovcu, Mariboru in nastanka okoli 130 lokalnih krajevnih svetov. Narodni svet je preraščal iz političnega v oblastni organ. Slovenske stranke so v boju za narodno politično osamosvojitve, ne le oblikovale skupen politični program, postal je tudi oblastni organ. Deloval je do 30.4.1919.

NARODNO VIJEČE SLOVENCEV, HRVATOV IN SRBOV (6.10.1918)

Slovenski meščanski politiki so imeli skupaj s stranko prava za cilj oblikovanje skupnega predstavniškega telesa v AO. šele razsul centralnih sil je dal povod za oblikovanje Narodnega viječa 6.10.1918 v Zagrebu, ki postane vrhovno politično predstavniško telo vseh Jugoslovancev v AO.

Namen narodnega viječa je izbojevati zedinjenje vseh Slovencev, Hrvatov in Srbov v skupno državo po načelu samoodločbe, po demokratičnih načelih. Vanj so stopile vse politične stranke iz Slovenije, Istre, Hrvaške s Slavonijo, Dalmacijo, BIH ter Vojvodino. Delovanje narodnega viječa je vodil osrednji odbor, njegovo delovanje pa je usmerjal predsednik predsedstva Anton Korošec. Podpredsednika sta bila Ante Pavelič in Svetozar Pribičević. Narodno viječe je še pred razpadom AO preraslo iz političnega dejavnika v oblastni organ. Ni bil legitimen, pridobival pa je monopol.

Cesar Karel I. je z manifestom 16.10. 1918 skušal rešiti položaj, vendar je še vedno vztrajal pri dualizmu. 29. oktobra 1918 je bila tako ustanovljena Država SHS. 29. oktobra je v Zagrebu hrvaški sabor pretrgal državnopravne vezi z AO. hrvaška se je vključila v Državo SHS, enako pa so storili predstavniki narodnega sveta v Ljubljani. S tem je slovenski narod uveljavil pravico do samoodločbe. Slovenci dosežejo lastno nacionalno državnost. Glavni govornik na zborovanju v Ljubljani je bil Ivan Hribar.

Država SHS je bila samostojna državna skupnost, po obliki meščanska republika. Predstavljala je način samoodločbe tistih jugoslovanskih narodov, ki so do leta 1918 živeli v AO okviru. Obstajala je le do 1.12.1918, ko se je združila s Kraljevino Srbijo. Obsegala je celotno jugoslovansko ozemlje nekdanje monarhije, razen Prekmurja, Međimurja, Banata, Baranje in Bačke. Urejena je bila po federativnem načelu (skupna vlada in 4 pokrajinske vlade). Njen predsednik je bil Anton Korošec.

DRŽAVA SHS

Država SHS je obstajala od 29.10.-1.12.1918. narodno viječe je delovalo od 6.10.-3.12.1918. bilo je osrednji odbor, katerega predsednik je bil Korošec. Narodno viječe so sestavljali predstavniki: narodne vlade za Slovenijo, narodne vlade za Hrvaško in Slavonijo, narodne vlade za Dalmacijo in narodne vlade za BiH.

Država mednarodno ni bila priznana. Izpolnjevala pa je vse zahteve prava: državno ozemlje, svoje prebivalstvo in svojo oblast. Določene države so jo upoštevale. Tudi srbska vlada je narodno viječe priznavala kot reprezentativno telo Slovencev, Hrvatov in Srbov v AO. država SHS je vzpostavila diplomatske stike s Češko in Poljsko.

Država SHS je upoštevala načelo federativnosti. Pokrajinske vlade, ki so sestavljale narodno vlado, so imele vso državno oblast, bile so samostojne do državnega viječa. Narodno vlado za Slovence je potrdilo narodno viječe kot vrhovni organ na ozemlju Slovenije. Narodno viječe je zase pridržalo pravico vodenja zunanje politike ter razveljavitve zakonov.

Narodni svet za Slovenijo je na narodno vlado prenesel vso izvršilno oblast, postal je le posvetovalni organ. Narodna vlada je združevala vse funkcije izvršilne in zakonodajne oblasti. Njen predsednik je bil Josip Pogačnik. Podrejeni so ji vsi davčni in drugi javni organi, lokalni sveti. Odločitve narodnega viječa so uveljavljene šele tedaj, ko jih je razglasila narodna vlada.

ŽENEVSKI SPORAZUM 9.11.1918

Ženevski sporazum je bil neuspeh konfederalistični projekt. Predstavniki narodnega sveta, srbske vlade, jugoslovanskega odbora in srbske opozicije so se zbrali od 6.-9.11.1918. Pašič je sklical konferenco v Ženevi, kjer je prišlo do pogajanj o združitvi. Slovence, Hrvate in bosanske muslimane bi država SHS lahko zadovoljila. Toda Srbi iz AO so vztrajali pri združitvi (Pribičević, bosanski Srbi).

V Ženevi so predstavniki narodnega viječa dosegli sporazum o konfederativni ureditvi države – sporazumna in enakopravna združitev obeh držav in s tem presežena krfska deklaracija. Določili so način upravljanja, do sprejetja ustave pa bi določili še obliko. Za vse upravne zadeve bi enakovredno skrbeli Narodno viječe in srbska vlada. Zmagala je ideja jugoslovanskega odbora. Poražena je bila ideja in težnja Pašiča o Srbiji, ki osvaja.

Vendar je bil podpis in zmaga ženevskega sporazuma le začasen. Bil je suspendiran s srbske strani. Srbska vlada in regent Aleksander ga ne priznata. Pašič je odstopil z mesta predsednika srbske vlade in s

tem omogočil neveljavnost podpisa konference. Srbska vlada ni bila zadovoljna s federativno ureditvijo in tudi monarhična ureditev v sporazumu ni bila predvidena. So bili pa tudi še drugi dejavniki. Zato je Srbija po diplomatskih poteh onemogočila vrnitev Korošca, namesto njega je narodno viječe predstavljala Pribičević in omogočil, da ta sporazum – ženevski, ki je temeljil na enakopravnosti ni bil priznan.

Pri aktu združevanja decembra 1918 ni sodeloval jugoslovanski odbor. Vodilna osebnost Narodnega viječa ob odsotnosti Korošca, postane Pribičević.

NASTANEK KRALJEVINE SHS 1.12.1918

Združevanje države SHS je osrednje vprašanje narodnega viječa v Zagrebu. Razlogi za zedinjenje so bili:

- ◆ Vpliv političnih sil, ki želijo čimprejšnjo združitev s Srbijo (hrvaško-srbska koalicija, politične skupine iz Dalmacije, BiH)
- ◆ Zunanje politične razmere
- ◆ Nepriznanje Države SHS
- ◆ Notranjepolitični razlogi (dezorganizacija oblasti na Hrvaškem, ki se ni mogla zoperstaviti revoluciji in anarhističnim gibanjem)

Za združitev so se potegovali: hrvaški in bosanski Srbi, Dalmatinci, hrvaško-srbska koalicija in slovenski liberalci. Proti zedinjenju so bili: predstavniki SLS, socialistična mladina, hrvaška stranka prava in hrvaška pučka seljačka stranka.

Da bi pospešila proces združitve, je pokrajinska vlada za Dalmacijo 19.11. poslala narodnemu viječu zahtevo za takojšnjo združitev. Na seji narodnega viječa 23.11. so bili zagovorniki takojšnje združitve v večini, tisti, ki so proti se ne morejo opirati na ženevski sporazum. SLS in hrvaška stranka prava nista dovolj močno podprla HPSS, ki je proti združitvi, oz. je za visok avtonomni položaj.

Sedem članski odbor narodnega viječa je izdelal napotke za združitev: ustavo, obliko vladavine, notranjo ureditev mora določiti ustavodajna skupščina z 2/3 večino; do sprejema ustave izvaja izvršno oblast kralj in skupna vlada, zakonodajno pa Državni svet; državni svet je sestavljen iz narodnih svetov, jugoslovanskega odbora in števila predstavnikov Srbije in Črne gore; državni svet izvede volitve v ustavodajno skupščino; določili so obseg skupnih poslov, ki jih prevzame državna vlada, ostale kompetence ostanejo v pristojnosti pokrajinskih vlad.

V slovensko delegacijo so sprejeti Cankar, Kramar in Kristan. V BiH se pojavljajo vedno večje zahteve po priključitvi.

PRIKLJUČITEV VOJVODINE (25.11.1918) IN ČRNE GORE (26.11.1918)

Kljub temu, da je srbska vojska zasedla nekaj mest se je še vedno postavljalo vprašanje ali naj se Vojvodina v Kraljevino Srbijo vključi neposredno ali preko Države SHS. Ta dilema je bila rešena ob pomoči srbske vlade, ki je dala navodila. Volitve v Veliko narodno skupščino Srbov, Bunjevcev in ostalih Slovanov, ki sprejmejo 25.11.1918 v Novem Sadu Resolucijo o priključitvi Vojvodine. Volitve v Veliko narodno skupščino v

Podgorici, ki 26.11.1918 sprejme odločitev o priključitvi h Kraljevini Srbiji (po solunskem preboju Srbija pošlje v Črno goro nekaj ljudi. Odločili so, da so ljudje v Črni gori iste krvi, vere in hotenj kot v Srbiji).

Delegacija narodnega viječa (Pavelič) brez predstavnikov SLS se je v pogovorih z regentom odrekla navodilom. So za enotno državo, za monarhijo. V odgovoru na adresu delegacije države SHS Aleksander odloči, da je država SHS prenehala obstajati, od tedaj naprej Kraljevina SHS. Kralj je obljubljal široka demokratična načela. SLS je to združitev odobraval, vendar je vseeno čakala na odziv Korošca. Združevanje prve jugoslovanske države je bilo s tem končano. To zedinjenje je bilo speljano v nasprotju s prejšnjimi dogovori, velikosrbski narodni interes je bil v ospredju – rešitev temeljnih vprašanj oblike vladavine ..., s tem je bila prevzeta naloga prihodnji narodni skupščini.

Vzroki, zaradi katerih so na to pristali Slovenci:

- ◆ Nezadovoljstvo z razmerami v AO
- ◆ Strah pred razkosanjem slovenskega ozemlja
- ◆ Težnja razviti slovenski jezik, kulturo
- ◆ Želja po gospodarskem prostoru, ki bo omogočil večji trg
- ◆ Strah pred prekucijo
- ◆ Idealizirana predstava o jugoslovanskih narodih
- ◆ Slabo poznavanje srbske politike
- ◆ Odločitev je bila prepuščena zgolj slovenskim politikom, ki nimajo jasnih zamisli.

Črna gora je na to pristala zaradi izgube državnosti. V novo državo so se poleg Srbije in Črne gore vključile še Hrvaška, Slovenija, Vojvodina, Kosovo in Vardarska Makedonija.

OBDOBJE DRŽAVNOPRAVNEGA PROVIZORIJA

Vrhovno oblast je od 1.12.1918 predstavljal monarh, osrednja vlada je začela delovati 20.12.1918, začasno narodno predstavništvo pa od 1.3.1919. O večini zadev odločajo ministrstva neposredno ali preko pokrajinskih izpostav.

Bilo je mnogo sporov o državnopravnem značaju 1. decembrskega akta: ali je nastala nova država ali se je Kraljevina Srbija le razširila. Glede tega so bila tri osnovna stališča:

- ◆ Stališče velikosrbskih centralistov: Kraljevina, ki je nastala je stara država, ker se je ozemlje Srbije le povečalo. Ni ukinjena državnost Srbije, priključitev države SHS pomeni le povečano Srbijo.
- ◆ Stališča federalistov iz Hrvaške: nova država je le razširitev Kraljevine Srbije, vendar to ne bi smela biti; a državnost Hrvaške s Slavonijo in Dalmacije s tem ni ukinjena.
- ◆ Stališča jugoslovanskih centralistov: Kraljevina SHS je nova država na načelu nacionalnega unitarizma (prizadevanje za krepitev osrednje oblasti). Narodi jugoslovanskih dežel kljub regionalnim razlikam predstavljajo eno nacijo, povečini imajo skupen jezik ter skupne življenjske interese.

Kraljevina SHS je bila nova država, čeprav je imela državnopravne povezave s prejšnjimi, saj ima nov državni teritorij (ni istoveten s teritorijem Srbije ali državo SHS), ima novo organizacijo oblasti ter izgradnjo novega pravnega sistema. Potrjena je le institucija krone kot enakopraven dejavnik narodnega viječa. Od 3.12.1918, ko preneha funkcija Narodnega viječa, pa vrhovno oblast predstavlja le monarh.

DINASTIJA KARADORĐEVIĆI

Karadorđevići sodinastija v Srbiji. Njen ustanovitelj je Đorđe Petrovič (vodja prvega srbskega upora). Dva člana dinastije sta bila na prestolu v Kraljevini Srbiji in dva člana na prestolu Kraljevine SHS oz. Jugoslavije. **Aleksander** je bil **knez** od **1806-1885**; **Peter I.** je bil **kralj** od **1844-1921**. v njegovem času je Srbija gospodarsko in politično napredovala, kralj pa je oblast prenesel na sina Aleksandra. Sledil je **Aleksander I. kralj** (imenovan tudi Aleksander I. Zedinitelj). Bil je prestolonaslednik od leta 1905, ko se brat odpove prestolu. Bil je tudi komandant srbske vojske v 1. svetovni vojni. Nato je bil regent in kralj od leta 1921. **Peter II** je bil **kralj od 1923-1970**. bil je sin Aleksandra I. Po smrti Aleksandra I. je sledilo namestništvo, Peter pa je na prestol prišel s pučem. Sodeloval je s četniki.

VLADA KRALJEVINE SHS

Skupščina bi morala nastati pred vlado, vendar so zunanji vzroki narekovali čimprejšnjo ustanovitev vlade, ki bi jo vodil Pašič; vendar kralj za prvega predsednika vlade določi Stojana Protić-a.

Vlada je bila sestavljena 20. decembra 1918. pri sestavi vlade se je pokazala vloga Aleksandra. Prva vlada je bila po nacionalni sestavi večinoma srbska. Podpredsednik je bil Korošec, zunanji minister Trumbić, notranji minister pa Pribičević. Pomemben prelom v avtonomiji posameznih narodov je pomenilo šele oblikovanje vlade – zahteva po ukinitvi narodnih vlad. Pribičević je dobro poznal nacionalne težnje, zato je pozval k temu, da naj bi narodne vlade izvajale le še prosveto, vodile narodno gospodarstvo, notranje zadeve, kulturo in verstvo. Zahteval je, da naj dajo narodne vlade odstop. Člani narodnega viječa so le še člani začasnega parlamenta. Zato morajo narodne vlade odstopiti (konec decembra 1918), 27.12 odstopi narodna vlada v Sloveniji. Januarja 1919 je monarh te odstopne sprejel in ukazal oblikovanje deželnih vlad z zmanjšanim številom poverjenih resorjev in z zmanjšanimi pristojnostmi, kar je pri Slovencih in Hrvatih izzvalo veliko nezadovoljstvo. Deželna vlada za Slovenijo je bila ustanovljena 19.1.1919. te vlade so delovale do ustave, ko jih nadomestijo pokrajinske vlade, ki so bile povsem centralizirane. Regent je imenoval nove predsednike deželnih vlad. Vladar je dal pravno podlago centralizaciji.

Izvršna oblast v pokrajinah je bila v rokah vlade in regenta (ki so jima podrejeni pokrajinski uradi) ter v rokah deželne vlade od 20.1.1919-12.7.1921 (ki ureja notranje zadeve, gospodarstvo, prosveto, vero, v Sloveniji tudi socialo in javna dela)). Nova centralna vlada je projecirala obliko vladanja.

V Sloveniji je uvajanje centralizma izzvalo velik odpor. Radikali so se postavili proti demokratom, ki so zahtevali padec vlade. Nova vlada je bila proti Ljubu Davidović-u (demokrat), predsedniku vlade od avgusta 1919-februarja 1920. uvedel je drastične policijske ukrepe, zamenjal avstrijsko krono z dinarji. Poudarjen je bil centralizem.

- ◆ 3 vlada L. Davidović, 18.10.1919-19.2.1920
- ◆ 4 vlada S. Protić 19.2.1920-17.5.1920
- ◆ 5 vlada Milenko Vesnić 17.5.1920-18.8.1920
- ◆ 6 vlada Milenko Vesnić 18.8.1920-1-1-1921 (obznana: prepoved KP Jugoslavije)
- ◆ 7 vlada Nikola Pašić 1.1.1921-26.3.1921
- ◆ 8 vlada Nikola Pašić 26.3.1921-24.12.1921

OBLIKOVANJE ZAČASNEGA NARODNEGA PREDSTAVNIŠTVA (marec 1919 – oktober 1920)

Določeno je bilo, da bo do začetka skupščine naloge predstavništva opravljalo začasno telo. Prvi jugoslovanski parlament je nastal v prehodnem obdobju jugoslovanske države. Na njegov politični profil je vplivala dosežena stopnja parlamentarizma in trenutno strankarsko razmerje. Z delom je pričelo marca 1919 in delovalo do oktobra 1920 (do razpisa volitev v ustavodajno skupščino).

Skupščino sestavljajo: narodno viječe, srbska skupščina, jugoslovanski odbor, predstavniki Črne gore, Makedonije, Vojvodine. Skupaj je bilo 296 poslancev, od tega 176 iz nekdanje AO, vendar je bilo delo kljub temu organizirano po principu Srbske narodne skupščine.

Zakonodajno delo. Namesto, da bi bil kontrola izvršne oblasti je bilo od vlade odvisno ali bo ta parlament sploh deloval ali ne. Kralj in vlada sta bila presoden faktor, ne pa parlament. Zato tudi delo tega parlamenta ne označuje. Sprejel je le 10 zakonov, izvršna oblast pa kar 800 odredb in pravilnikov. Parlament je imel pogoje za delo le 10 mesecev. Njegova naloga je bila, da izdela volilni zakon in da opravi vse potrebno za sklic ustavodajne skupščine. Septembra 1920 so sprejeli volilni zakon narejen po principu volilnega zakona Srbije.

VOLITVE V USTAVODAJNO SKUPŠČINO (28.11.1920)

Ko so doseženi sporazumi o mejah, notranjih zadevah, ni več vzroka, da bi odlagali volitve v ustavodajno skupščino. Volilna pravica je bila tajna, neposredna in splošna; bila pa je omejena. V prednosti so bile tiste stranke, ki so v vladi: JDS in NRS (v vladi imata dominanten položaj, zastopata unitaristično načelo in se zavzemata za centralizem), Hrvaška zajednica in SLS (sprejeli sta monarhistično ureditev, vendar sta se bolj nagibali k federalizmu. Opozicijski stranki sta bili Kp (v začetku je za enotnost jugoslavije) in HPSS (ne prizna 1. decembrskega akta in je za avtonomno Hrvaško).

Volitve so potekale 28.11.1920. mandata niso dobile manjše stranke, največ pa sta jih dobili JDS in NRS, ki sta bili najmočnejši. Tretje mesto je zasedla KP, četrto pa HPSS. Najpomembnejše stranke so imele trden položaj le v določenih predelih. NRS v Srbiji, ni podpore na Hrvaškem; JDS v Srbiji in na Hrvaškem, kjer so živeli Srbi ter Kosovo; KP na jugu v Makedoniji in Črni gori – protest proti režimu; HPSS ima podporo na banskem Hrvaškem in Slavoniji.

Rezultati volitev po pokrajinah:

- ◆ v Sloveniji prevlada SLS, sledi KPJ, JDS ...
- ◆ v Makedoniji in Črni gori: KPJ
- ◆ v Hrvaški s Slavonijo: HPSS, JDS
- ◆ v BIH: JMO
- ◆ v Vojvodini: NRS
- ◆ Kosovo, Metohija, Sandak: Džemijet v okviru NRS in JDS

JDS in NRS: do absolutne večine jima manjka 27 glasov; iskati so morali podporo. Vlada je z uredbo 8.12.1921 sprejela začasni poslovnik, ki je predvideval nove omejitve pravic ustavodajne skupščine, omejevanje poslanskih pravic, pogojevanje poslanske funkcije s prisego kralju, ustava se sprejme z absolutno večino in ne s kvalificirano 2/3 večino. S tem je omogočena prevlada centralističnih strank pri sprejemanju ustave.

Skupščina je izbrala ustavni odbor. Izdelali so več ustavnih načrtov. Razlikovali so se po tem:

- ◆ Ali naj bo država urejena centralistično ali federalistično
- ◆ Ali naj ustava vsebuje določbe o socialnih pravicah državljanov.

Načrti za ustavo:

- ◆ NRS, JDS – sta za vladni načrt, centralistično ureditev
- ◆ Narodni klub (hrvaška zajednica in hrvaški intelektualci) in jugoslovanski klub (SLS, HLS) sta za federativno ureditev.
- ◆ JSDS in RS – sta za republiko, volilno pravico za ženske in enodomni parlament
- ◆ Zemljoradnička stranka – je za državo kot kmečko politično organizacijo
- ◆ JMO – je za 8 oblasti s samoupravnimi organi
- ◆ KPJ – je brez načrta, zagovarjala je sovjetsko republiko

Ustavni odbor je predložil skupščini vladni načrt z nekaj spremembami. Zaradi odredb v poslovniku je prišlo do bojkota nekaterih strank v ustavodajni skupščini (Narodni klub, KPJ, jugoslovanski klub). Tako je ustavodajna skupščina ostala z majhnim številom poslancev. Tisti, ki so glasovali za ustavo, jih je bil večji del pravoslavni. **Za ustavo so:** NRS in JDS (zavrnilo ime Jugoslavija), JMO, SKS (samostojna kmetijska

stranka), Džemijet (te tri stranke so za ustavo šele takrat ko jim vlada zagotovi določene koncesije v zvezi z agrarno reformo).

Proti ustavi so: JSDS, Zemljirodnička stranka, Republikanska stranka in Ante Trumbić.

ZNAČILNOSTI VIDOVDANSKE USTAVE (28.6.1921)

Za ustavo so glasovali 28.6.1921. Uradni naziv se je glasil: ustava Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev. Sprejem ustave so povezovali z bitko na Kosovem polju (Hrvaški in Sloveniji ta dan ne pomeni nič). Predstavljala je napredek za nadaljnji državnopravni razvoj države. Nastala je v burnem revolucionarnem obdobju po 1. svetovni vojni, ki je vnesla med narode spremembe.

Pomen ustave:

- ◆ Uzakonitev države in državnega razvoja
- ◆ Daje pravno osnovo za nadaljnji razvoj Kraljevine SHS

Vsebina:

- ◆ Ureja vprašanje oblike državne ureditve
- ◆ Ureja vprašanje lokalne uprave oziroma samouprave
- ◆ Ureja vprašanje parlamentarizma
- ◆ Ureja vprašanje političnih in osebnih pravic državljanov
- ◆ Ureja socialne odredbe

Uzakonila je:

- ◆ Kapitalistično državni ekonomski sistem
- ◆ Kompromisni nacionalni unitarizem
- ◆ Monarhično obliko vladavine
- ◆ Centralistično ureditev
- ◆ Delitev oblasti na tri veje
- ◆ Omejeni parlamentarizem
- ◆ Meščansko-demokratsko ureditev

USTAVA IN KAPITALISTIČNO DRŽAVNI EKONOMSKI SISTEM

Ustava je jamčila nedotakljivost osebne lastnine, svobodno gospodarsko delovanje, svobodo dela, ukinila je ostanke fevdalnih odnosov, dovoljuje svobodo sklepanja lastninsko pravnih odnosov ... Vsebovala je socialno-ekonomska določila (pravico sindikalnega združevanja, ukinitve fevdalnih odnosov).

USTAVA IN NACIONALNO VPRAŠANJE

Gre za kompromisno formulo unitarizma (tri plemeni narod) kot srednja pot med jugoslovansko večnacionalnostjo in integralnim jugoslovanskim unitarizmom (popolna enotnost). Pride do zaostrovanja nacionalnih nasprotij zaradi negiranja obstoja nacionalnega vprašanja in uzakonitvijo nacionalne neenakopravnosti. Kompromisna formula unitarizma je vidna že: v nazivu države (kraljevina SHS in ne Kraljevina Jugoslavija); določila o državnem grbu (Srbski, hrvaški, Slovenski, bosanski); uradni jezik je srbski, hrvaški in slovenski; določila o narodnosti (troimeni narod).

USTAVA IN MONARHIJA

Vladna ustava ni uvedla, ampak le pravno uredila ustavno monarhijo. Monarhična oblika je omejevala dosledno uveljavitev meščanskih-demokratskih-liberalnih načel. Ustavna nadrejenost kralja nad vsemi tremi vejami oblasti je omogočala samodžo kralja.

CENTRALIZEM IN DRŽAVNA UPRAVA

Predvideva uvedbo oblasti oblikovanih po socialnih in ekonomskih merilih, ne pa po pokrajinah. Celotno ozemlje Kraljevine SHS je bilo enoten državnopravni teritorij, na katerem se je upravna oblast izvajala po posameznih upravnoteritorialnih enotah = oblasteh (načelnik veliki župan – imenuje jih kralj, podrejen je beograjski vladi), na nižjih nivojih pa po okrožjih, srezih (okrajih) in občinah. Gre za hierarhično podrejenost centralnim organom. Oblikovanih je bilo 33 oblasti.

CENTRALIZEM IN LOKALNA UPRAVA

Ustava je omogočala voljenim oblastnim skupščinam samoupravno urejanje nekaterih gospodarsko-socialnih in kulturno-prosvetnih zadev, vendar z različnimi oblikami nadzora osrednjih oblasti. Nižji upravni organi so bili podrejeni centralnim organom, ki so imeli vse nadzorne in zakonodajne pravice.

DELITEV OBLASTI NA TRI VEJE

Te veje so: zakonodajna, upravna (izvršna) in sodna. Ustava naj bi z delitvijo oblasti jamčila, da se oblast ne bi osredotočila v enih rokah. Vendar so bile za kaj takega pristojnosti kralja prevelike.

Zakonodajna oblast: pristojnosti kralja: ima možnost zadržati zakon, razglša vojno in mir, bil je vrhovni poveljnik vojske, ima pravico sklicati in razpuščati parlament. **Pristojnosti parlamenta:** odločal je o civilni listi, ima splošno pasivno in aktivno volilno pravico, odloča o zakonih in odloča o spremembah ustave z 2/3 večino.

Izvršna oblast: pristojnosti kralja: postavlja in zamenjuje ministre, kralj je nadrejen vladi. **Pristojnosti vlade:** ima pravico izdajati uredbe, je pristojna funkcija nad nižjimi organi, sprejema proračun in sklepe o davkih.

Sodna oblast: pristojnosti kralja: odločitve izreka v imenu kralja, imenoval je stalne sodnike, ima pravico do odprave kazenskega postopka, ima pravico do pomilostitve. **Sodišča:** vrhovno sodišče – deželna sodišča – okrajna sodišča.

USTAVA IN PARLAMENTARIZEM

Ustava je uzakonila omejeni parlamentarizem. Avtonomija parlamenta je omejena. Vlade so odgovorne parlamentu, a odvisne od kralja.

USTAVA IN DEMOKRACIJA

Ustava je glede klasičnih pravic in svoboščin pa tudi v socialno-ekonomskem položaju veliko bolj demokratična kot pa v nacionalnem. Jamčila je osebno in politično pravico državljanov. Predvidevala je skoraj vse temeljne, klasične pravice in svoboščine. V politično ureditev države je vnesla močne zahodno evropske liberalne prvine. Vsebovala je bistvene norme demokratične države, političnega in gospodarskega sistema. Vendar pa državljani v praksi niso bili enaki: v nekaterih poklicih, verski pripadnosti, v ekonomskem položaju (delodajalec in delojemalec nista v enakem položaju). Zajamčenih je veliko pravic, vendar z dodatkom: če z zakonom ni določeno drugače.

KRALJEVINA SHS PO USTAVI

Državna ekonomska podlaga je kapitalistična. Sistem oblasti je meščanska demokracija. Notranja ureditev: je centralna država z omejeno lokalno samoupravo. Po obliki je ustavna nasledstvena monarhija. Pride do zaostrovanja nacionalnega vprašanja. Vsebovala je elemente za nedemokratični razvoj (velike pristojnosti kralja).

ZUNANJA POLITIKA JUGOSLAVIJE 1918-1921

MEDNARODNO PRIZNANJE

Vladalo je neugodno stališče velikih sil tako do Srbije kot do nove države (interesi Italije). Antantne sile je ne priznavajo kot enakopravno članico, zaradi vojnih ciljev Srbije in vprašanja nove skupne države. Pride do zavlačevanja glavnih evropskih držav s priznanjem Kraljevine SHS. Norveška, ZDA in Grčija so februarja 1919 le odgovorile pritrdilno, jo priznale, druge: Anglija, Francija pa šele maja, nekatere pa šele z mirovno konferenco z Nemčijo (junija). Svoje mnenje so spremenile zaradi svojih interesov. Nova država naj bi mirila revolucionarno vrenje.

BOJ ZA MEJE

Država je bila v neugodnem položaju. Bila je nepriznana od 7 sosed (Avstrija, Madžarska, Italija, Albanija, Grčija, Bolgarija, Romunija), s šestimi od njih je bila v sporu zaradi mej. Pri boju za meje je viden velik vpliv Italije. Londonski pakt ji je obljubljal ozemlja v Sloveniji, Istri in Dalmaciji. Italija je hotela obdržati in povečati ozemlje, ni pa želela imeti močne sosede. Na jugoslovanskem ozemlju je bilo veliko italijanskih vojakov. Med njimi in jugoslovanskimi vojaki je prihajalo do spopadov. Bili pa so tudi drugi pretendenti za jugoslovansko ozemlje: Romuni hočejo Banat, na meji z Albanijo potekajo boji med Črnogorsko, srbsko in albansko vojsko. Italijanska diplomacija je krepila sovražnost do Kraljevine SHS – spodbujanje notranjih in zunanjih sovražnikov. Mednarodni položaj Jugoslavije je bil po proglasitvi izredno neugoden.

MIROVNA KONFERENCA V PARIZU (18.1.1919)

Na njej so najpomembnejšo vlogo odigrale velike zmagovalke. Sodelovala je tudi srbska delegacija (le kot delegati Srbije, ker nova država drugače ni mednarodno priznana). Na čelu srbske delegacije je bil Nikola Pašič, ostali delegati pa so bili še Trumbić, Žolgar, Vesnič in strokovnjaki.

Konferenca je potekala 18.1.1919. Udeležilo se je 25 zmagovalk. Položaj majhnih držav je bil neugoden. Delo na konferenci je bilo razdeljeno na: svet četverice (Wilson, Lloyd, Clemenceau, Orlando), svet peterice (zunanj ministri ZDA, VB, Francije, Italije in Japonske), svet deseterice (šefi delegacij in ministri za zunanje zadeve) ter komisije za posamezna vprašanja.

Jugoslovanska, srbska delegacija je bila osamljena (ni mednarodnega priznanja). Nobena od velesil ni zainteresirana za ozemeljska vprašanja Jugoslavije. Namen mirovne konference je vprašanje mirovne pogodbe in vprašanje meja.

Mirovna pogodba z Nemčijo

Nemčija je bila obravnavana kot glavna krivka za vojno. Morala je plačati vojno odškodnino. Mirovna pogodba je bila podpisana 28.6.1919. odvzeta ji je bila Alzacija, Lorena (oboje v Franciji) in Enpene Malmedy (Belgija), Schleswig (pripadel Danski s plebiscitom), Klaipėda (pripade Litvi), večina vzhodne Prusije in poznansko območje (pripade Poljski), Posarje (je pod nadzorom društva narodov), Gdansk (je svobodno mesto po okriljem Društva narodov). Odvzete so ji kolonije na Kitajskem, Pacifiku in Afriki. Ukinejo ji vojno letalstvo, mornarico ter omejijo število vojakov.

Pogodba z Bolgarijo

Zanjo je bila ustanovljena posebna komisija. Podpisana je bila v Neuilly-u 27.11.1919. Jugoslavija je izražala zahteve po zahodnem delu Bolgarije (Italija podpira Bolgarijo po načelu narodnosti). Izgubila je del Trakije in izhod na Egejsko morje, južna Dobrudža je pripadla Romuniji. Omejili so ji vojaško moč. Srbska stran je dobila manj kot je zahtevala. Dobi pa območja Strunice, Caribroda in Bosilegrada)

Pogodba z Avstrijo

Podpisana je bila 10.9.1919 v Saint-Germainu. Z njo je bil potrjen razpad AO imperija in ustanovitev novih držav (Češkoslovaška, Poljska, Madžarska, Kraljevina SHS). Izgubila je Galicijo (pripade Poljski), Bukovino (Romunija), območje Tridenta, Tirolske, Trsta, Istre (Italija), Celovška kotlina, Šopron (plebiscit). Avstrija postane republika. Njena vojaška moč je omejena, prepovedana je združitev z Nemčijo, plačati je morala reparacije, prepovedana ji je bila vojaška obveznost. Vprašanje meja s Štajersko pred mirovno pogodbo reši Maister (od Radgone do Maribora). Na Koroškem je bil položaj težji. Kraljevina SHS dobi od dežele Koroške Mežiško dolino in občino Jezersko, od dežele Štajerske ves južni del z Mariborom, Ptujem. Plebiscit za celovško kotlino je bil izveden 10.10.1920 in pripade Avstriji. Jugoslovanska delegacija je bila nezadovoljna z mirovno pogodbo.

Meja z Romunijo

Antantne sile Romuniji 1915 za njen pristop k njim obljubijo celoten Banat do Donave. Ob koncu vojne srbska vojska zasede večji del Banata in to ozemlje zahteva zase. Pride do kompromisne rešitve: Jugoslaviji pripade Bela Crkva, Vršac in Zrenjanin; Romuniji pa Temišvar in Arad. Srbska vojska se umakne. Pogodba o dokončni razmejitvi je zaključena maja 1924.

Pogodba z Madžarsko

Podpisana je bila 4.6.1920 v Trianonu. Pomembno dejstvo je, da na Madžarskem pride do sprememb (revolucionarna vlada Bela Kuna). Jugoslavija pristane na posredovanje in upa na koncesije. Meja v Bački ostane nespremenjena, predlog o priključitvi Prekmurja k Jugoslaviji pa se sprejme. Slovaško in Podkarpatsko Rutenijo dobi Češkoslovaška, večino Gradiščanske dobi Avstrija, Slavonijo in Banat dobita: del Jugoslavija, del Romunija, Transilvanijo (Romunija). Jugoslavija dobi del Banata, Bačko, del Baranje, Međimurje, Reko in Prekmurje. Madžarski so postavljene tudi vojaške omejitve.

Meja z Albanijo

Spopadi med srbskimi oboroženimi silami in Albanci so potekali tudi po vojni. To je še spodbujala Italija. Pri tem gre za italijansko-jugoslovansko rivalstvo. Londonski pakt je Italiji omogočal del ozemlja in protektorat nad Albanijo. Na mirovni konferenci se jugoslovanska vlada zavzema za neodvisno Albanijo iz leta 1913. če pa bi Italija dobila Valono, zase Jugoslavija zahteva severno Albanijo. Spopadi Albancev z Italijani in Jugoslovani so potekali leta 1920 in 1921. v Londonu je bil 9.11.1921 sprejet sklep konference velikih sil, kjer so določili ozemeljsko celovitost Albanije v mejah iz leta 1913. Italijani so imeli poseben interes "za ohranitev neodvisnosti" – dobili proste roke, da se vmešavajo v albanske notranje zadeve.

Mirovna pogodba z Italijo

Sloni na londonskem paktu. Do začetka konference je Italija že okupirala dele Jugoslavije. Vprašanje razmejitve je bilo bolj na strani (najprej je bilo potrebno rešiti mirovno konferenco z Nemčijo). Pogodba z Italijo je bila podpisana 12.11.1920 v Rapallu (veljala do leta 1947). Italijanska vlada je na podlagi londonskega pakta že okupirala Jugoslavijo. Dodatno je zahtevala še Reko, Jugoslavija pa je zahtevala etnično mejo brez Beneške Slovenije. Kompromisna rešitev (Wilsonova črta), po kateri bi na jugu Istro razdelili, na severu pa bi meja potekala po londonskem paktu, ni bila sprejeta. Odločitev je bila tako prepuščena obema državam. Na koncu je Italija dobila nekdanje AO dežele (Goriško, Gradiščansko, Istro, Trst, del Kranjske in Koroške, Zadar z otoki Cres, Lošinj, Lastovo, Palagružo, Reka je neodvisna. Italija je na koncu dobila več, kot je prej sploh zahtevala. Italijanski manjšini v Dalmaciji so bile priznane pravice. V zameno za vsa ta ozemlja je Italija priznala Kraljevino SHS, se zavzela zanjo v sporu z Bolgarijo in odtegnila podporo dinastiji Petrovičev (ki upajo na Črnogorski prestol). Pogodbo iz Rapalla so v podrobnostih

dopolnjevale še netunske konvencije. Tako Italija kot Jugoslavija se zavežeta, da se upreta morebitni obnovitvi monarhije na Dunaju in Budimpešti.

Mirovna pogodba s Turčijo

Podpisana je bila 10.8.1920 v Sevresu. Z njo so ukinili Otomansko cesarstvo, Turčija je bila omejena samo na svoje etnično ozemlje. Turčija izgubi arabsko Azijo, severno Afriko, vzhodno Trakijo, anatolsko zahodno obalo in območje Dardanel. Priznati je morala neodvisnost Armenije in avtonomijo Kurdistan. Ta pogodba je bila praktično nična. Sledila ji je še mirovna pogodba v Lausanu 24.7.1923, ki je bila podpisana z novim režimom (Kemal paša Atatürk). Turčija je bila z njo omejena na Anatolijo, ožino Bospor in Dardanele ter Carigrad z zaledjem. Armenija in Kurdistan sta izgubila pravico do neodvisnosti/avtonomije, ožini Bospor in Dardanele pa sta odprti za promet. Uveljavil se je Versajski mir (določil nove meje), katerega so mnogi sprejeli z razočaranjem. Pojavi se vprašanje manjšin.

Ustanovitev Društva narodov

Društvo narodov je mednarodna organizacija, ki je bila ustanovljena 29.4.1919 v Ženevi. Naloga društva je zagotavljanje mednarodnega miru, zmanjšati oborožitev, reševati spore. Njeni organi so bili Generalna skupščina, svet in sekretariat. Ob ustanovitvi je štela 32 članic, sčasoma 60. Prenehalo je obstajati leta 1948.

ZNAČILNOSTI POLITIČNEGA ŽIVLJENJA 28.6.1921

– 6.1.1929

- ◆ Raznovrstnost strank (glede na čas nastanka, svetovni nazor, velikost, moč)
- ◆ Meščanske, delavske, z nacionalno ali jugoslovansko usmeritvijo, anti/klerikalne ...
- ◆ Veliko število strank
- ◆ Pretežna regionalnost (HRSS, SLS, JMRO ...)
- ◆ Močan je vpliv vodje, nekatere stranke se celo imenujejo po vodji
- ◆ Vmešavanje kamarile (to je izraz za dvorsko kliko, ki ima vpliv na vladarja, izraz se je začel uporabljati v Španiji za skupino dvorjanov, ki so vplivali na dvorno politiko)
- ◆ Ostrina politike – prevladuje vprašanje notranje ureditve Jugoslavije

Merila za združevanje strank so bila socialna in nacionalna vprašanja (preplet obeh). Socialno stanje: glede na ekonomsko in družbeno stanje v državi združevanje po razredni pripadnosti na socialistične in meščanske stranke. Nacionalno vprašanje: državno ureditev je treba ohraniti. Gre za združevanje glede na odnos do centralizma ali federalizma oz. avtonomizma.

CENTRALISTIČNE STRANKE

Med njimi so obstajale razlike glede tega kako naj se nacionalno vprašanje reši: iz stališča nacionalnega unitarizma, troimeni narod ali iz integralnega jugoslovanstva. Med centralističnimi strankami sta bili narodno radikalna stranka NRS in demokratska stranka DS v vladi. Bili sta proti spremembam ustave v federacijo.

NRS

Vodja stranke je bil Nikola Pašič. Kot vladna stranka je v veliki meri vplivala na politiko. Spremenila se je v veliko politiko velesrbstva. Po 1. svetovni vojni se razširi po vsej državi. Bila je predstavnica drobnega in srednjega srbskega sloja, meščanstva, uradništva in kmetov. Zagovarjala je centralizem. Ni sprejela ideje o enotnem jugoslovanskem narodu (kot npr. DS. V njeni politiki je bila poudarjena večnacionalnost. Po smrti Pašiča postane dvorna stranka. Neredko kaže možnost nastanka Velike Srbije

JDS

Njen vodja je bil Ljuba Davidovič. Stranka je nastala februarja 1919 v Sarajevu iz več liberalnih strank. Bila je heterogena politična skupina. Sestavljali so jo bivši samostojni srbski radikali (vodja Ljuba Davidovič) in skupina demokratov (vodja Pribičević). So zagovorniki jugoslovanskega nacionalnega unitarizma in centralizma (Srbi, Hrvati, Slovenci so en narod). Ob volitvah se je pokazala kot najmočnejša stranka. Glede nacionalnega vprašanja so se kazali znaki k postopnemu kompromisu (vodstvo stranke je kazalo pripravljenost na popuščanje hrvaškim federalistom). Za popuščanje je bil le del stranke, zato je marca 1924 prišlo do razcepa stranke. Iz JDS se je izločila Samostojna demokratična stranka, katere vodja je bil

Pribičević (imenujejo se tudi Pribičevci). Podporo je imela v prečanskih krajih. Njeni člani so bili tudi slovenski liberalci in Hrvati, ki priznavajo unitarizem. Stranka ima nacionalno unitaristično stališče in je zagovornik centralizma. Od leta 1925, ko pristane v opoziciji, opušča centralistično stališče in se približuje federalističnim stališčem. Leta 1927 sodeluje s HRSS.

Zemljoradniška stranka

Njen vodja je Jovanović. Ima podporo v Srbiji in Bosanski krajini. Zanj glasuje srednji in višji kmečki sloj na srbskih ozemljih. Pri njenem socialnem vprašanju se pojavlja zahteva po kmečki državi. Kmetje naj bi predstavljali hrbtenico države. V razrednem vprašanju so nasprotni revolucionarjem. V nacionalnem vprašanju pa podpirajo unitarizem, centralizem, a kaže tudi naklonjenost do kompromisa s hrvaškimi federalisti.

KPJ – Komunistična partija Jugoslavije

Ustanovljena je bila aprila 1919 v Beogradu. Nastala ob združitvi SD strank po programu tretje internacionale (SDJP – social demokratska partija Jugoslavije). Preimenuje se v Vukovarju leta 1920. njen vodja je bil Marković. Do leta 1937 je v njej prevladovalo frakcionaštvo, kar je slabilo njeno moč. 1920 je bila tretja stranka v državi. V prvih letih njenega delovanja nacionalno vprašanje ni njena poglobljena prioriteta. V ospredju ji je borba za diktaturo proletariata, zato so nacionalna vprašanja podrejena socialnim vprašanjem. Imajo nacionalno unitaristično stališče, šele po letu 1937 zagovarjajo federalizem. Leta 1920 je bila sprejeta **obznana** (prepoved organizacije in delovanje stranke; poslanci še lahko delujejo v parlamentu). Z zakonom o zaščiti države iz leta 1921 pride do preklica delovanja poslancev stranke. Stranka gre v ilegalo.

Neodvisna delavska stranka Jugoslavije – NRPJ

Ustanovljena je bila januarja 1923. KPJ deluje v ilegali, zato se pojavi potreba po ustanovitvi stranke, ki bi lahko delovala javno. Na volitvah 1923 ni uspela. V njenem vodstvu je prihajalo do različnih idej. Vlada jo je julija 1924 prepovedala.

SDS – Socialdemokratska stranka Jugoslavije

Ima oportunistično stališče do temeljnih vprašanj. V socialnem vprašanju poudarja nasprotje kapitalističnemu sistemu, v praksi pa se je z njim poistovetila. Zavzema se za izboljšanje ekonomskega položaja delavstva in uslužbencev. Pri nacionalnem vprašanju se zavzema za centralizem in nacionalni unitarizem. Uspešna je bila na volitvah leta 1920, kasneje ne več.

SPJ – Socialistična stranka Jugoslavije

Ustanovljena je bila konec leta 1921 v Beogradu. Gre za združitev SD strank. Leta 1923 je pristopila k socialistični internacionali in sprejela reformistični program. Njen cilj je zbrati delavsko gibanje – to ji ni uspelo zaradi notranjih trenj in bojov. Nikoli ni postala vplivnejša stranka. Njeno vodstvo je bilo centralistično, unitaristično opredeljeno. Minimalen vpliv obdrži zaradi monopolnih pozicij. Vlada jo vseeno podpira v težnji, da bi uničila komunistično gibanje. Vlada je tej stranki dajala koncesije.

FEDERALISTIČNE, AVTONOMISTIČNE STRANKE

- ◆ JMO, Džemijet, SLS, HRSS, HZ, HPS, JRS, Črnogorska federalistična stranka, kmečko-demokratska koalicija, HSP, manjšinske stranke.

Jugoslovanska muslimanska organizacija – JMO

Njen vodja je Mehmed Spaho. Ustanovljena je bila februaraja 1919. sprejela je monarhijo. Predstavlja interese bogatih muslimanskih slojev. Svoje člane je združevala na verski podlagi. Kljub regionalnemu značaju, pa v veliki meri zagovarja nacionalno unitaristično stališče. Pristopila je k centralističnemu bloku, vendar ga začasno zapušča. Velikokrat spreminja stališča, je kompromisorska. V 20-ih je za avtonomijo, decentralizacijo. Gre se ji za zaščito vere, za enakopravnost islamske vere. Največji uspeh je doživela na volitvah v ustavodajno skupščino.

Džemijet

To je društvo za zaščito muslimanskih pravic. Je politična stranka muslimanov iz južnih krajev (iz Sandžaka, Albanci in Turki s Kosova, Metohije in Makedonije). Njen program je podoben programu JMO. Ustanovljena je bila 1919 v Skopju. Ščiti ekonomske interese veleposestnikov in zagotavlja nacionalne in verske pravice Albancev in Turkov. Je za muslimansko versko avtonomijo (verska stranka). Vlada je januarja 1921 sprejela ekonomske zahteve džemijata zaradi politične nuje. Dobili so koncesijo vladnih strank. Pouk v OŠ in SŠ je potekal v materinščini. Džemijet sodeluje z radikalno stranko. Od leta 1925 ni več v skupščini. 1924 je odšla v opozicijo, ne podpirajo več vladnih strank.

Slovenska ljudska stranka –SLS

Njen vodja je Anton Korošec. Je najmočnejša politična stranka na Slovenskem. Ima podporo med kmeti. Vodi konzervativno politiko s poudarjeno vlogo cerkve v družbi, zlasti v šolstvu in kulturi. Njena politika je kompromisna, podreja se beograjski politiki. Zavzema se za avtonomijo in leta 1921 predstavi avtonomistični ustavni načrt s 6 pokrajinami. Ima množično podporo.

Hrvaška republikanska seljačka stranka – HRSS

Je najmočnejša stranka na Hrvaškem. Leta 1904 sta jo ustanovila brata Radić. 1918 nasprotuje prehitri združitvi. Je za samostojno hrvaško kmečko republiko. Z republikanskim in konfederativnim programom je nosilec hrvaškega odpora proti centralizmu. Z metodo abstinence je olajšala sprejem vidovdanske ustave. Njena moč je rasla. Želijo si dualne ureditve monarhije (Hrvati in Srbi). Zagovarja privatno lastništvo, kritizira klerikalizem. Ima radikalnem pristop k centralizmu, je proti velikosrbski politiki in proti vidovdanski ustavi. Leta 1925 se odreče republikanizmu, spremeni program, spremeni ime, stopi v vlado in nato zopet v opozicijo. Leta 1927 skupaj s SDS stopi v kmečkodemokratsko koalicijo. 1928 pride do atentata v skupščini. Maček nasledi ubitega Radića.

Hrvaška kmečka (pučka) stranka

Politična organizacija hrvaških klerikalcev. Njeno delovanje je podobno delovanju SLS. Klerikalizem na hrvaškem ni imel večje moči. Njen razredni program se zavzema za zasebno lastnino, njen nacionalni program: pa za manevriranje med centralizmom in federalizmom.

Hrvaška zajednica (HZ)

Politična formacija hrvaških meščanskih federalistov. Zahtevajo spremembe v programu in zahteve po federaciji. Postopno izginjajo iz političnega prizorišča (del vodstva odide na centralistične pozicije, del pa je stopil v hrvaško seljačko stranko).

Jugoslovanska republikanska stranka

Njen vodja je Jaša Prodanovič. Stranka je brez vpliva. Je dosledna v zagovarjanju republikanizma.

Črnogorska federalistična stranka.

Ima dve krili. Eno se zavzema za avtonomno Črno goro v okviru kraljevine SHS, druga pa se zavzema za obnovo samostojne Črne gore. Vodja drugega krila je Sekula Drljevič. Je brez vpliva zaradi srbske politike.

Kmečko-demokratska stranka

Novembra 1927 se izloči iz HSS in SDS zaradi nacionalnega vprašanja. Je proti centralizmu. Koalicija deluje tudi v času diktature in obnove političnega življenja.

Hrvaška stranka prava (HSP)

Je maloštevilna. Njeni značilnosti sta ekstremizem in separatizem.

Manjšinske stranke

Nemška, madžarska, romunska. Ustanovljene so šele po letu 1923.

Predsedniki vlad 1921-1929

8. N. Pašić (druga)	6.3.-24.12.1921	NRS+DS, JMO, SKS
9. N. Pašić (tretja)	24.12.1921-16.12.1922	
10. N. Pašić (četrt)	16.12.1922-4.5.1923	NRS+podpora Džemijet
11. N. Pašić (peta)	4.5.1923-27.3.1924	
12. N. Pašić (šesta)	27.3.-21.5.1924	NRS+SDS
13. N. Pašić (sedma)	21.5.-27.7.1924	
14. Ljubomir Davidović (tretja)	27.7.1924-6.11.1924	opozicijski blok
15. N. Pašić (osma)	6.11.1924-29.4.1925	NRS+SDS
16. N. Pašić (deveta)	29.4.-18.7.1925	
17. N. Pašić (deseta)	18.7.1925-8.4.1926	NRS+HSS
18. N. Vzunović (prva)	8.4.-15.4.1926	
19. N. Vzunović (druga)	15.4.-24.12.1926	
20. N. Vzunović (tretja)	24.12.1926-1.2.1927	
21. N. Vzunović (četrt)	1.2.-17.4.1927	NRS+SLS
22. V. Vukičević (prva)	17.4.1927-23.2.1928	NRS+DS+JMO+SLS
23. Veljko Vukičević (druga)	23.2.-27.7.1928	NRS+DS+JMO+SLS

POLITIČNI RAZVOJ KRALJEVINE SHS V OBDOBJU OD SPREJETJA VIDOVdansKE USTAVE DO 6. JANUARJA 1929 – DIKTATURE

ZNAČILNOSTI:

To je obdobje po sprejetju vidovdanske ustave. Federalistične sile si prizadevajo za spremembo ustave. Način združitve je izzval ostre kritike, ki so najglasnejše na Hrvaškem. Prihaja do zadušitve socialnih nemirov. Prizadevanje za poenotenje pravnih sistemov. Deželne vlade pridejo pod nadzor osrednjih državnih organov. Programske usmeritve političnih strank so različne in prihaja do nenačelnih koalicij. Nastajajo racionalistične organizacije.

Gre za obdobje lažnega, navideznega parlamentarizma: parlament je navidezno mesto odločanja, državnopravno pa so odločitve vedno bolj v rokah vlade in kralja. Kralj je v NRS in DS postopno ustvaril svoje dvorne frakcije, s pomočjo katerih je izvajal dvorno politiko.

Obdobje ustavnega parlamentarizma je trajalo od 1921-1929:

- ◆ 1. obdobje: 1921-1923 (18.3. sprejem vidovdanske ustave)
- ◆ 2. obdobje: 1923-1925 (8.2. parlamentarne volitve)
- ◆ 3. obdobje: 1925-1927 (11.9)
- ◆ 4. obdobje 1927-1929 (6.1. januarska diktatura)

1. OBDOBJE 28.6.1921-18.3.1923

	VLADA	OPOZICIJA
Marec 1921 – december 1922	Narodni blok (NRS+DS, JMO, SKS)	SLS, HRSS, bojkot
December 1922 – marec 1924	NRS + podpora džemijeta in nemške stranke	DS, SLS, JMO, HRSS, bojkot

Vlade je vodil Nikola Pašič, nato radikali sami. Zamenjali so deželne vlade s pokrajinskimi upravami. Julija 1921 je začela delovati deželna vlada za Slovenijo. Pokrajinske uprave so delovale do konca leta 1923, ko je uveden enoten sistem državne birokratske uprave.

Sprejeta je bila uredba o razdelitvi države na 33 oblasti. Aprila 1922 so bile uvedene oblasti. To so ozemeljska področja, ki zajemajo največ 800.000 prebivalcev. Na ta način so želeli razrahljati narodnostno sestavo države. Ukinili so stare historično kulturne oz. narodne enote. Pribičević je bil v izvajanju centralizacije neizprosen. To je izvalo ogromno ogorčenje na Hrvaškem in zato je bilo z vladnim dekretom sprejeto, da Pribičević leta 1922 ni več notranji minister.

Z zakonom o splošni, občni upravi aprila 1922 so bili določeni odnosi med oblastmi in centralnimi organi (vertikalna centralizacija upravljanja države; veliki župani in sreski poglavarji delujejo po navodilih in nadzoru beograjskih ministrov).

Zakon o oblastni in sreski samoupravi, april 1922 je določil pristojnosti oblasti in srezov ter omejitve.

Izpeljana je bila ustavno predvidena razdelitev kraljevine. Obstajale so zgolj oblasti (veliki župani so delovali po nadzoru beograjskih ministrov)

Sprememba na prestolu avgusta 1921. 16.8.1921 umre kralj Peter I, ki pa že dolgo ni več opravljal svojih dolžnosti. Te je naložil sinu Aleksandru I, ki je bil do leta 1921 regent.

Prihaja do približevanja HRSS in DS (vlado sestavljata NRS in DS(+JMO, SKS). Hrvaški blok je 1921 zahteval federalistično upravo (povezava hrvaških strank in bojkot skupščine). Pogloblja se politična kriza v državi in pride do razpada vladne koalicije konec leta 1922.

Približevanje HRSS in DS: Davidović (DS) se pridruži zahtevam po reviziji ustave. Posledica tega je odstop vlade, v kateri je DS in sestava nove vlade brez DS. Razpis volitev. Davidović je septembra 1922 zavrnil vladno politiko in se poveže z Radičem. Skuša ga prepričati naj ne bojkotira volitev in naj se jim pridruži. Sledi razpad DS.

Nastanek nacionalističnih organizacij

Skupne značilnosti vseh teh organizacij so: nacionalizem, antikomunizem in elementi fašizacije (vidni v organizacijsko političnem pogledu).

- ◆ **ORJUNA** je organizacija jugoslovanskih nacionalistov. Je bojna in teroristična organizacija DS oz. SDS. Ustanovljena je bila marca 1921 v Splitu, prvotno z namenom, da bi branila kraje pred italijanskim iredentizmom. Daje podporo jugoslovanskemu unitarizmu. Združevala je manjše obrtnike in proletariat. Nudi aktivno podporo jugoslovanskemu nacionalizmu. Uporablja tudi silo. Posebno vlogo ima na ozemlju, ki so ga zasedli Italijani (narodnoobrambni odpor proti Italiji).
- ◆ **HRNAO (hrvaška nacionalna organizacija)** zavzema se za odcepitev Hrvaške od Jugoslavije. Nastala je leta 1922 z naraščanjem konflikta med federalisti in centralisti. Občuti se velikohrvaški separatistični šovinizem iz Hrvaškega bloka
- ◆ **SRNAO (srbska nacionalna organizacija)** zbirala je mladince iz meščanskih vrst. Je proti jugoslovanstvu, zavzema se za veliko Srbijo v rokah NRS. Znana je po fizičnem obračunavanju z nasprotniki.

2. OBDOBJE 18.3.1923-8.2.1925

Obdobje se začne z volitvami 18.3.1923. centralistične sile so oslabiljene, okrepijo se avtonomistične stranke. Izid volitev okrepi radikale, oslabi pa demokratska stranka. Politična slika v državi je veliko bolj jasna kot prej.

Markov protokol (Marko Đurič) aprila 1923 je bil poskus NRS pridobiti za sodelovanje HRSS, SLS in JMO, ki so še naprej bojkotirale volitve. Radikali so obljubili, da ne bodo uporabili sile in da ne bodo več skušali razcepiti Slovenije in Hrvaške. Pašič se je distanciral od tega protokola, ker je že pridobil podporo drugih.

Opozicijski federalistični blok so marca 1924 sestavili: HRSS – Vladko Maček je njen vodja, začeli so menjavati politiko stranke; SLS, JMO in DS – Davidovičev del. Opozicija je zahtevala revizijo ustave in doseg avtonomije. Vladko Maček spreminja politiko HRSS. Odločili so se, da ne bodo več bojkotirali parlamentarnega življenja.

Marca 1924 pride do razcepa DS. Nastane SDS (samostojna demokratska stranka) pod vodstvom Pribičevića. SDS so imele podpornike v prečanskih deželah ter med slovenskimi in hrvaškimi liberalnimi politikami. SDS je bila zagovornica centralizma. Vlado so sestavili NRS in SDS.

Kralj je vlado poveril opoziciji (federalističnemu bloku), ki jo podpira HRSS. Vlada je delovala od julija-oktobra 1924. njen predsednik je bil Davidovič. Ta federalistični blok so sestavljali: HRSS (Radić), SLS (Korošec), JMO (Spaho), DS (Davidovič). Nato vlado zopet prevzame Pašič iz NRS (za časa HRSS je bil sprejet zakon o zaščiti države, Radiča zaprejo).

3. OBDOBJE 8.2.1925-11.9.1927

8.2.1925 so bile skupščinske volitve. NRS in DS dosežeta neznatno zmago zaradi volilnega sistema. V Sloveniji, na Hrvaškem in v BiH so prevladale avtonomistične stranke.

Preobrat v HRSS. Kralj ponudi Radiću udeležbo pri oblasti, vendar se mora ta odpovedati republikanskemu in federalističnemu programu. Radić pogoje sprejme. Vstopi v vlado (ko se odpove programu), prizna ustavo in stranko preimenuje v HSS. Pašič je odstavil Pribičevića, ta pa je obljubil maščevanje. Pašič se je moral dogovarjati s Hrvati. Vlado sta tako sestavila NRS + HSS, Pašič – Radić.

Ta mir je bila samo navidezen. Kralj krepi svojo frakcijo in se hoče znebiti starega Pašiča. Radić še vedno kritizira in kmalu zapusti vlado. Sodelovanje med radikali in Hrvati pa še vedno traja.

Marca 1926 opozicija postavi vprašanje (Pašičev sin, Nikola Pašič takrat umre) korupcije, vprašanju se pridruži tudi Radić. Leto 1926 je obdobje politične negotovosti, vladne krize. Vlade je vedno sestavljal radikal Vzumovič. Januarja 1927 pride do razkola med radikali in HSS, ki izstopi iz vlade. Nastopi prostor za SLS. Vukičević in Korošec sta julija 1927 sklenila Blejski pakt. Korošec je želel koristiti za Slovenijo: zahteva

združitev mariborske in ljubljanske oblasti, poudarjena je avtonomistična politika, čakal je na priložnost, da bi vstopil v vlado, februarja 1927 SLS sodeluje v vladi.

Aprila 1927, ko vlado sestavi Vukičević, jo sestavi še brez SLS, začenjajo se pogajanja, kako bi prišla SLS v vlado. Korošec je julija 1927 podpisal t.i. Blejski pakt z Vukičevićem, ki je obljubil združitev mariborske in ljubljanske oblasti. Septembra 1927 SLS vstopi v Vukičevićevo vlado. Leta 1927 pride do razpisa predčasnih volitev, zadnjih pred diktaturo.

4. OBDOBJE 11.9.1927-6.1.1929

Volitve so bile 11.9.1927, NRS ostane najmočnejša stranka, a izgubi na račun DS. Pride do preobrata v politiki SDS (Pribičević), ki je od leta 1925 v opoziciji (moral iz vlade). Politika SDS obsoja nedemokratsko vladanje, zahteva večjo avtonomijo, federalistično državno ureditev in novo ustavo. Pribičević se začne povezovati z Radićem.

S povezovanjem opozicijskih HSS in SDS novembra 1927 nastane KDK – kmečko demokratska koalicija. Zavzema se za demokratizacijo, depolitizacijo uprave, enakopravnost v javnem življenju, avtonomijo zaščiteno pred posegi države, enako davčno politiko in nasprotuje zunanji politiki kakršna je. SDS se ni odrekla jugoslovanskemu unitarizmu, čeprav je prevzela federalistični program.

Vlada ni nameravala sodelovati z novonastalo koalicijo. Ustvarila se je bipolarnost, prišlo je do napetih notranjepolitičnih razmer, groženj v skupščini. Poslana so številna svarila vodjem KDK tako v skupščini kot v medijih. V skupščini 20.6.1928 pride do atentata. Račić je streljal na poslance HSS. Stjepan Radić umre 8.8.1928. Račić je bil obsojen na 20 let. KDK od takrat bojkotira skupščino in zaseda v Zagrebu. Zahtevali so nevtralno vlado, nove volitve in enakopravnost narodov.

Kralj ne razpiše novih volitev, predsedstvo vlade pa preda v roke Korošču (edini nesrbski predsednik vlade). S tem je poskušal doseči učinek, vendar se KDK ni odpovedala bojkotu skupščine in ni hotela poslati poslancev v Beograd. Kralj je v tem času pripravljaj diktaturo, ki je bila proglašena 6.1.1929. Ugotovil je, da je vsaka parlamentarna rešitev nemogoča zaradi nasprotij. Razpustil je parlament, vidovdanska ustava postane neveljavna, 6. januarja je proglašena diktatura. Imenoval je neparlamentarno vlado, ki jo je vodil Petar Živković. Vlada odgovarja samo kralju.

OBDODBJE 6.1.1929 – 1935

To obdobje delimo na dva dela. Prvi del se prične 6.1.1929 in traja do 3.9.1931, ko je sprejeta oktroirana ustava. Drugo obdobje pa je obdobje od leta 1931-1935, to je obdobje kraljeve smrti in kraljevega namestništva.

Po skupščinskem atentatu je KDK zapustila Beograd. Odšli so v Zagreb in zahtevali, da se vrne politika izpred teme. Prišlo je do razkola med strankama, med KDK in prečanskimi politikami. Aleksander je že dolgo razmišljal o udaru. Odšel je v Francijo in se dogovoril o načrtu kako popraviti razmere. Še vedno pa se je tudi dogovarjal s strankami, ki so imele nasprotno pogled. Z njimi se je pogovarjal zaradi izredne politične krize in skrajno zaostrenih nacionalnih trenj. V noči med 5.-6.1.1929 je kralj s kraljevim manifestom uvedel diktaturo.

GLAVNI UKREPI OB UREDBI DIKTATURE

- ◆ Razveljavitev vidovdanske ustave in razpustitev Narodne skupščine
- ◆ Zakon o kraljevski oblasti in vrhovni državni upravi. Ta se deli na izvršilno oblast in zakonodajne pristojnosti (vlada je odgovorna samo še kralju)
- ◆ Zakon o spremembi zakona o občinah in oblastni samoupravi. Ta zakon je odpravil voljena predstavništva v občinah, zdaj so voljeni komisarji.
- ◆ Zakon o zaščiti javne varnosti in reda v državi. Uvedel je prepoved delovanja vseh političnih strank na verski, plemenski in nacionalni podlagi. Stranke so bile razpuščene med 20. in 22. januarjem)
- ◆ Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o tisku je s cenzuro omejil svobodo tiska. Prenehalo je izhajati preko 50 časnikov. Propagiralo se je lahko le tisto kar združuje.
- ◆ Zakon o ustavnem sodišču za zaščito države, 8.1.1929. Obračunavali so s komunisti, nasprotniki in tudi z meščansko opozicijo.
- ◆ Zakon o zakonodajnem svetu, 31.1.1929. V stalni zakonodajni svet je kralj imenoval ugledne strokovnjake. To je bil posvetovalni organ.
- ◆ Zakon o nazivu in razdelitvi Kraljevine na upravna področja 3.10.1929. Kralj je osebno prevzel oblast. Uvedena je bila neparlamentarna vlada. Njen predsednik je postal Petar Živković (prej je bil general). V vlado je stopil večji del vojske, radikali, unitaristično meščanstvo in bančništvo iz Hrvaške, tudi Korošec.

RAZLOGI ZA DIKTATURO

Diktatura je bila posledica nerešenega nacionalnega vprašanja, predvsem odnosov med srbskimi in hrvaškimi politikami. Z diktaturo so želeli ohraniti nadvlado v centralistično urejeni državi. Diktatura je tudi

odgovor na naraščanje socialnih gibanj med kmečkim in delavskim prebivalstvom (gospodarska kriza, izkoriščanje).

POZITIVNE SPREMEMBE

- ◆ Novi zakoni in uredbe
- ◆ Poenotenje kazenskega in civilnega zakonika
- ◆ Davčna enakost
- ◆ Ustanovljena je bila Agrarna banka – krediti za kmete
- ◆ Preoblikovali so ministrstva, odpustili odvečne uradnike, zmanjšali korupcijo
- ◆ Pospešeno gradili ceste in železnice
- ◆ Pospešeno gradili šole.

ZAKON O NAZIVU IN RAZDELITVI KRALJEVINE NA UPRAVNA OBMOČJA

To je bil temeljni ukrep diktature. Centralizem in unitarizem sta bila še posebej poudarjena. Novo ime je zavrglo kompromisni unitarizem (integralni jugoslovanski unitarizem). Kraljevina SHS se je preimenovala v Kraljevino Jugoslavijo. Namesto na 33 oblasti je država razdeljena na banovine.

Banovine so območja, ki ga upravlja ban v imenu kralja. To je upravno teritorialna enota, ki pomaga pri krepitvi državnega centralizma in državnega unitarizma. Meje banovin so bile določene po geografskih in ne po narodnih in zgodovinskih značilnostih. Ustanovljeno je bilo 9 banovin ter Beograd z Zemunom in Pančevom kot posebno upravno enoto.

1) Dravska (Ljubljana)	7) Zetska (Cetinje)
2) Savska (Zagreb)	8) Moravska (Niš)
3) Primorska (Split)	9) Vardarska (Skopje)
4) Drinska (Sarajevo)	10) Beograd, Zemun in Pančevo –
posebna upravna enota
5) Vrbaska (Banja Luka)	
6) Donavska (Novi Sad – S del
Srbije, vzhodni del Slavonije)	

Hrvaška je bila razdeljena med 3 banovine, Srbija med 5 banovin. Izjemi sta bili Dravska in Vardarska banovina, ki sta zajemali slovensko in makedonsko ozemlje. Dravska banovina je imela poseben položaj zaradi jezika. Bela Krajina je bila nekaj let v Savski banovini, tudi del Kočevske.

Organizacija banovine: banovina ima precej omejeno oblast. Je upravna in teritorialna enota. Načeluje ji **ban**, ki ga imenuje kralj. Banu sta podrejena banska uprava in banski svet. Banski svet je posvetovalni organ, banska uprava pa je organizirana kot državna ministrstva in so jim podrejena *odsek oz. oddelek* (nekakšna ministrstva). Načelnika odseka imenuje kralj.

OZNAKA DIKTATURE

- ◆ Šestojanuarska

- ◆ Vojaška (predsednik vlade je aktivni general)
- ◆ Monarho-fašistična
 - Bolj ali manj so oznake napačne. Nekaj časa je vladar vladal brez ustave in vlade, zato osebna oz. kraljeva diktatura.

ODNOS DO DIKTATURE

Cerkev: pravoslavna cerkev je imela pozitiven odnos do diktature, katoliška pa negativnega, saj je prihajalo do trenj zaradi šol.

Opozicijske stranke: kralj se jim je sprva zdel kot odrešenik. Niso se mu zoperstavili. Diktaturo so jemali kot nujno zlo. Na diktaturo so se odzivale pasivno. Prihajalo je do konfinacij, obsodb, emigracij (Pribičević je javno obsojal kralja, bil je prepričan republikanec). Strankarske povezave so ostale. **Vladajoče stranke:** v Srbiji je bila diktatura pozitivno sprejeta, upali so na srbsko nadvlado.

Javno mnenje: doma med prebivalstvom ni negotovanja ali odpora. Upali so na ureditev razmer. V gospodarstvu se je pojavilo upanje na rešitev gospodarskih težav. V tujini oz. Evropa je navajena zlomov parlamentarnih demokracij. Diktaturo so jemali kot začasen ukrep, potem bi bil spet uveden parlament. Aleksander si je pravočasno pridobil podporo v tujini (za stabilno Jugoslavijo, članico male antante).

Komunisti: so pozivali k oboroženi vstaji, kljub temu, da stranka ni homogena in da ni vplivna. Poziv k uporabi je bil neuspešen. Delavci so pod vplivom reformističnih strank, delavci niso pripravljeni na revolucionarni boj.

Hrvaški ekstremisti: pride do porasta separatističnih gibanj, politične emigracije, organiziranje v tujini, terorizem. Ante Pavelić vodi ustaško gibanje, ima podporo Italije in Madžarske, poveže se z UMVRO. Zahtevajo neodvisnost Hrvaške in Makedonije.

Decembra 1929 pride do preoblikovanja liberalne organizacije Sokol v režimski Sokol Kraljevine Jugoslavije. Pride do podržavljenja športnih organizacij. Nastane jugoslovanska športna zveza, jugoslovanska skavtvska zveza. Režim diktature je neuspešen pri ekonomskih in politično socialnih ukrepih, problemih.

Kraljev režim ni prinesel notranjega miru, zato se je poslabšal zunanji položaj. Prijateljske države (Francija, Anglija), ki sta sprva podpirali diktaturo, zdaj to pomoč zmanjšujeta. Kralj je poleti leta 1931 skušal navezati stike z nekaterimi radikali, tudi Mačkom, vendar ti niso hoteli sodelovati v "vladi" skupaj z Živkovičem. Kralj je bil zaradi notranjih in zunanjih vzrokov prisiljen legalizirati diktaturo. Proglasil je novo ustavo – ustavo Kraljevine Jugoslavije. To je bila oktroirana ustava. Sprejeta je bila 3.9.1931 in je bila v veljavi vse do razpada Jugoslavije leta 1941. Z njo je kralj prikril diktaturo.

OKTROIRANA USTAVA

Do oktroirane ustave so pripeljali neuspehi pri reševanju ekonomskih, socialnih problemov ter nacionalnega vprašanja. Z oktroirano ustavo, sprejeto 3.9.1931 diktatura ni končana je le prikrita z navideznim parlamentarizmom. Uvedena je dvodomna skupščina, narodna skupščina in senat. Kraljevina je še naprej centralistično urejena z jugoslovanskim nacionalnim unitarizmom. Državlanske svoboščine ostanejo omejene. Kraljevina Jugoslavija je nasledstvena, ustavna monarhija. Kraljevo oblast ohrani skoraj neokrnjeno. Kralj ima nadzor nad zakonodajno in izvršno oblastjo.

Zakonodajna oblast: polovico senatorjev določa kralj, potrjuje in izvršuje zakone, ima pravico da sam odloča o usodi zakonov, ima pravico do razpustitve narodne skupščine. Izvršna oblast: kralj je dejanski in upravni šef države, ustava predpisuje, da ima kralj pravico imenovati vse ministre, ki mu tudi politično odgovarjajo.

Vrhovni poveljnik vojske po ustavi ni odgovoren nikomur in tudi ne more biti obsojen. Ima pravico, da v primeru mobilizacije, vojne, sprejme ukrepe, odvisno od ustave in narodnega predstavništva. Ustava poslancem ne zagotavlja imunitete.

Ustava pomeni korak nazaj od človekovih svoboščin. Ustavnost je samo fasada za podaljšanje absolutne monarhije. Ustava je sankcionirala centralistično ureditev, integralni unitarizem, načelno delitev oblasti ob dejanski kraljevi oblasti, še naprej so bile omejene pravice in svoboščine državljanov.

2. OBDOBJE: 3.9.1931 – 1935

Z uvedbo nove ustave so bile določene volitve (8.11.1931). Volilni zakon sprejet 10.9.1931 ni dajal možnosti za uveljavitev nobene politične skupine, ki nimajo kraljeve podpore. Obstaja določilo o vsedržavnih listah. Volitve so javne – možno je kontrolirati volivce. Najmanj 2/3 poslanskih mest je zagotovljenih vladni listi. Dovoljena so politična združenja brez etničnega verskega in regionalnega predznaka. Meščanska opozicijska vodstva so volitve bojkotirala. Obstajala je le ena narodna lista, ki jo je vodil Živkovič. Udeležba na volitvah je bila 2/3. najmanj volivcev je bilo na Hrvaškem (1/3), v Sloveniji 1/2 volilnih upravičencev.

Po volitvah je vlada osnovala vsedržavno radikalno kmečko demokracijo, ki se je nato preimenovala v Jugoslovansko nacionalno stranko (JRKD maj 1932, v JNS junija 1933). Disidenti so prihajali iz vrst DS, NRS, iz slovenskih liberalcev, dela SDS in SKS. Pridobili so gmotno in politično podporo kralja. Program te stranke je zagovarjal jugoslovanski nacionalni unitarizem (integralno jugoslovanstvo). Njen predsednik je bil Nikola Uzunović.

PUNKTACIJE MEŠČANSKE OPOZICIJE

Vodje opozicij so skušali doseči dogovor, vendar niso bili sposobni pripraviti skupnega programa. V Srbiji so v opoziciji: deli NRS (Stojanovič), DS (Davidovič), Zemljoradničke stranke (Jovanovič), RS. Na Hrvaškem: KDK (HSS, SDS), v Črni gori: Federalisti. V BIH: JMO. V Sloveniji: SLS

Zagrebske punktacije:

7.11.1932 so bile predstavljene punktacije KDK. Bile so najbolj ostre in so služile kot podlaga drugim. V njih je jasno izražena zahteva po demokraciji, steber vsake države je narodna suverenost. Poudarjen je pomen kmečkega stanu. Pojavi se zahteva po novi državni ureditvi, vrnitev na stanje iz leta 1918. obsodile so absolutizem, srbski hegemonizem in centralistično ureditev države. Imele so velik odmev v državi.

Punktacije Vojvodinske opozicije:

Predstavljene so 27.12.1932. zahtevali so federativno ureditev države, Vojvodina (s Sremom) naj postane samostojna federativna enota. V javnost so poslali opozorilo o centralizmu in ekonomskem izkoriščanju Vojvodine. Narodne manjšine naj dobe kulturno avtonomijo.

Punktacije SLS, 31.12.1932:

Objavil jih je tržaški Il Picolo. Zahtevali so: Zedinjeno Slovenijo, nacionalno individualnost, simbole (ime, zastavo), etnično skupnost, finančno samostojnost, politično in kulturno svobodo, radikalno socialno zakonodajo, enakopravnost slovenske politične enote v državi. Punktacije so podprle KDK in RS.

Punktacije JMO (Sarajevske, Spahove):

Zahtevali ureditev države na temelju zgodovinskih političnih enot. Skupne naj bodo le tiste zadeve, ki so potrebne za varstvo skupnih koristi. Zahtevali so status federalne enote za BIH.

Punktacije drugih opozicijskih skupin: Imele so jih še: Republikanska stranka, Zemljoradnička (srbski narod ni udeleženec v hegemonistični politiki), črnogorski federalisti, Demokratska stranka –

Davidovič (zahtevali, da mora biti v srbsko enoto vključena Vojvodina, Črna gora, Makedonija in še prehodna srbska enota v BIH).

SKUPNO vsem punktacijam: je nesposobnost rešiti nacionalno vprašanje. Predlogi za federacijo so bili le za tri enote (za BIH, Vojvodino, Črno goro). Pojavile so se le zadeve prizadetih strank. Nihče ni govoril o samoodločbi Makedonije, Kosova. V punktacijah socialna vprašanja nimajo nobene vloge. Na vse punktacije so bile ostre reakcije oblasti (konfinacija, obsodbe). Kritikom oblasti se je pridružila tudi katoliška cerkev. Poslano je bilo pastirsko pismo katoliške škofovske konference (proti Sokolu).

KRITIKA ŽIVKOVIČA, NOVE VLADE

Predsedniki jugoslovanske vlade 1929-1934:

- ◆ Živkovič (prva, druga, tretja) 1929-1932
- ◆ Marinkovič 4.4.-2.7.1932
- ◆ Milan Srškič (prva, druga) 1932-1934
- ◆ Uzunovič (peta, šesta, sedma) januar 1934 –december 1934
- ◆ Bogoljub Jevtič 20.12.1934-24.6.1935

Januarja 1934 (za časa Srškićove vlade) je kralj sprožil vladno krizo. Novi predsednik vlade je postal Uzunovič. Kralj je za predsednike vlad izbiral take ljudi, ki so bili zapriseženi unitaristi – vsi so bili nesposobni. Kralj je odpotoval v Marseille, nato pa je skušal najti dogovor z opozicijo. 9.oktobra 1934 je prišlo do atentata na kralja Aleksandra v Marseillu. Atentator je bil član UMRO: Giorgijev. Beograd je bil prepričan, da je za atentat odgovoren Musolini. Vlada je organizirala žalni sprevod s krsto ubitega Aleksandra od Splita do Beograda. Nemirov zaradi smrti kralja ni bilo. Oblast je na podlagi oporoke uvedla kraljevo namestništvo.

KRALJEVO NAMESTNIŠTVO

Kraljevina Jugoslavija je imela mladoletnega kralja Petra II, zato je državo vodilo kraljevo namestništvo. Sestavljali so ga: knez Pavle Karađorđević (intelektualec), Radenko Stanković (kulturni minister) in Ivan Perović (ban Savske banovine).

Atentat naj bi raziskovalo društvo narodov. Italiji in Madžarski bi razpad Jugoslavije koristil zaradi revizionističnih zahtev. Smrt kralja Aleksandra naj bi pripomogla k razpadu diktature (že pred smrtjo je razmišljal o razširitvi). Delovanje strank, naj bi bilo spet dovoljeno; komunisti so bili še vedno v ilegali; dana je bila obljuba o javnih delih, ki bi rešila brezposelnost.

Jevtičeva vlada je razpisala nove skupščinske volitve februarja 1935. nekoliko je bil spremenjen volilni zakon. Opozicija je začutila potrebo, da združi svoje sile. Dogovorili so se o skupnem nastopu. Državna lista pomeni, da moraš biti navzoč po vseh delih države. Opozicija se združi okoli Mačka.

Vlada je ob razpisu volitev računala na razcepljenost opozicije. Na volitvah leta 1935 pa je Jevtičeva vlada dosegla le skromno zmago. Še vedno se je glasovalo javno. Po volitvah je opozicija sklenila, da bo bojkotirala narodno skupščino.

VLADA M. STOJADINOVIČA

Opozicija v KDK sklene bojkotirati narodno skupščino. Knez Pavle zato sklene spremeniti vlado in Jevtič junija 1935 odstopi. Potekali so neuspeli dogovori o vstopu Mačka v vlado (neuspeli zaradi zahtev po spremembi ustave). Julija 1935 je bila sestavljena vlada iz članov GO NRS, JMO, SLS. Stojadinović se je najprej odločil za politiko trde roke.

Vlade v obdobju 1935-1941

◆ 35. M. Stojadinović (prva)	24.6.1935 - 21.12.1938
◆ 36. M. Stojadinović (druga)	21.12.1938 – 5.2.1939
◆ 37. D. Cvetković (prva)	6.2.1939 – 26.8.1939
◆ 38. D. Cvetković (druga)	26.8.1939 – 27.3.1941
◆ 39. D. Simović	27.3.1941 – 9.1.1942

1935 – 6.4.1941

Prva Stojadinovičeva vlada naj bi predstavljala koncentracijo starih politikov. Stojadinović ima podporo kneza Pavla, bil je eden najbogatejših ljudi, strokovnjak za finance, finančni resor je imel v rokah že v vladi leta 1923 ter tudi v Jevtičevi vladi. Je poznavalec finančne ekonomije, že prej je zastopal interese angleških podjetij v Evropi. Do takrat je na čelu vlade JNS, potem pa pride do nastanka Jugoslovanske radikalne zajednice (JRZ).

JRZ je začela z delovanjem z nastopom Stojadinovičeve vlade in je delovala do razcepa NRS. Stojadinović je novo stranko skoval iz vseh 3 v vladi sodelujočih strank (NRS, JMO, SLS) avgusta 1935.

njen predsednik je bil Stojadinović, podpredsednik Spaho (JMO) in Korošec. Pobudo za nastanek JRZ sta dala knez Pavle in Stojadinović. Za razliko od JNS, ki je nameravala nadomestiti stranke, je JRZ nastala z združitvijo treh strank. To naj bi dalo videz večje trdnosti, videz močne vlade, vrnitev k demokraciji. Obema strankama je bilo skupno, da sta obe nastali v okviru oktroirane ustave, borili sta se za ohranitev sistema uveljavljenega z oktroirano ustavo.

Stranka je zagovarjala nacionalni unitarizem in državni centralizem. V zunanji politiki je kazala naklonjenost do fašizma (gospodarsko približevanje k Nemčiji in Italiji). Njeni sestavni deli na terenu so obnavljali svoje strankarske organizacije. Začeli so ustanavljati občinske okrajne organizacije po banovinah. To najbolje izkoristi SLS, ki je hitela z ustanavljanjem/obnavljanjem svojih organizacij. SLS je v Beogradu sodelovala s centralističnim režimom, doma pa je v propagandi objavljala svoja avtonomistična gesla, za samostojnost na posvetnem in kulturnem ter ekonomsko-socialnem področju.

Februarja 1939 pride do razcepa, stranka ne deluje več kot celota, deli delujejo samostojno.

OPOZICIJA

JNS je prešla v opozicijo. Svoje zahteve je izrazila v punktacijskih točkah, nastalih na Pohorju avgusta 1935 – pohorske punktacije JNS. V njih podpirajo politiko v duhu kralja Aleksandra. Unitaristični program – Srbi, Slovenci, Hrvati so v etničnem pogledu en narod. Zahtevali so decentralizacijo oblasti in uprave po banovinah, čimprejšnjo rešitev hrvaškega vprašanja v okviru Jugoslavije.

Februarja 1936 so imeli kongres v Splitu, kjer so postavili še ostrejša zahteve. Predsednik stranke je bil Živković, glavni tajnik pa Albert Kramer.

DVE NALOGI STOJADINOVIĆEVE VLADE

Stojadinovičeva vlada si je postavila dve nalogi: rešitev gospodarskega in rešitev nacionalnega vprašanja. Dovolili so relativno svobodo tiska. Starim strankam so dali možnost ponovnega delovanja. Pomilostili so ogromno zapornikov. Kljub vsemu pa vlada ni storila tega, kar je obljubljala – bolj demokratičnih zakonov. Stojadinović v vrste JRZ sprejema različne politične skupine, zato pride do razkola med Stojadinovičem in glavnim odborom (GO) NRS, ki stopi v opozicijo. NRS v skupščini Stojadinoviču vzamejo podporo.

Vlada je bila sestavljena iz kombinacije predstavnikov gospodarstva in političnih krogov Srbije, BIH, Slovenije organiziranih v JRZ. Vlada je računala, da bo to dovolj velik pritisk na hrvaško HSS, ki bi pod tem pritiskom klonila. Do vodstva HS je imela ta vlada spravlivejši odnos, čeprav je bila HSS prepovedana pa ji je bilo na terenu omogočeno, da obnavlja svoje organizacije (Stojadinovičevo mnenje: bolje to kot pa da se krepijo separatistične in komunistične organizacije). Vzpostavili so se trije meščanski bloki: JRZ (Stojadinović), JNS (Jevtić) in KDK (Maček).

Blokada hrvaškega vprašanja in simpatije s fašizmom so sprožile krepitev hrvaške opozicije. Krepila se je tudi srbska opozicija. Zaradi vzpostavitve dveh opozicij, ene na Hrvaškem, in ene v Srbiji,

je bil potreben kompromis. Maček je vodil razgovore na dveh frontah: pogovore s knezom Pavlom in Stojadinovičem, ter pogovore s srbsko opozicijo. Maček je zahteval volitve v konstituanto (novo ustavo).

Leta 1937 je bil podpisan sporazum o notranji preureditvi: Sporazum opozicije (Blok narodnega sporazuma) – oktober 1937. Gre za sporazum z združeno opozicijo (srbsko opozicijo, SDS, NRS, DS, KDK, in Zemljiordničko stranko). Podpisana je bila 8. oktobra 1937. Zahtevali so narodno suverenost in da naj vlada razglasi ustavni zakon. Kraljevina naj bi bila nasledstvena, ustavna, parlamentarna monarhija. Zajamčene naj bi bile državljanske in politične svoboščine ter parlamentarna oblika vladavine. Zahtevajo razpis v konstituanto in nov volilni zakon. Ustava velja le, če se zanjo izreče večina srbskih, hrvaških ali slovenskih poslancev.

Oblikovanje tega bloka Stojadinoviča ni preveč vznemirilo. Bolj ga je vznemirila borba glede konkordata (pogodba z Vatikanom), ki je sprožil nezadovoljstvo v Srbiji in na Hrvaškem (demonstracije). Konkordat je bil v skupščini sicer sprejet, vendar ga Stojadinovič ni dal ratificirati v senat.

Vodstvo HSS ni bilo za sporazum z JRZ. Maček je Stojadinoviča odklanjal. JRZ ni uspela rešiti nacionalnega vprašanja in to je vplivalo tudi na odnos VB do Jugoslavije, ki pritiska na vrh jugoslovanske politike, da bi se to vprašanje čimprej rešilo. Stranki JRZ ni uspelo, da bi prerasla meje iz katerih je nastala. To je bila bolj koalicija, ki se je zbrala okoli Stojadinoviča. Stojadinovič se je odločil, da bo z novimi volitvami obračunal z opozicijo.

Oktobra 1938 je bil razpis novih volitev. Bile so javne. JRZ je nastopila samostojno. Vodstvo bloka narodnega sporazuma je medse sprejela še JNS. Maček je bil nosilec liste. Rezultat volitev so bili presenečenje. Nasprotniki Stojadinoviča so bili v časopisih obravnavani kot izdajalci. Vladna lista Stojadinoviča je dobila skromno večino, vendar se to v skupščini izračuna v ogromno večino.

PO VOLITVAH

Razlogi za slab uspeh Stojadinoviča so: dvojna igra v zunanji in notranji politiki, njegovi nasprotniki so bili: HSS, separatisti, sokolstvo, SPC, GŠ NRS, srbska meščanska opozicija). Bilanca je bila slabša kot jo je predstavljal, odvisni so od Nemčije in Italije.

Grešni kozel za poraz je bil Anton Korošec. Ta je odstopil, SLS pa je še vedno v vladi. Očitali so mu, da ni nastopil dovolj energično in da je dovolil, da so javni uslužbenci lahko volili po lastni vesti.

Maček in Stojadinovič sta imela različne poglede na preureditev države. Knez Pavle je sklenil, da se znebi Stojadinoviča, saj je hotel doseči, da bi čimprej prišlo do dogovora z Mačkom. Jasno je postalo, da dogovora ne bo mogoče oblikovati, kar je deloma sprožilo dejstvo, da je knez Pavle pospešeno zamenjal Stojadinoviča. Ta hoče po volitvah obračunati s političnimi nasprotniki.

Sprožena je bila vladna kriza, vlada pade. Novembra je mandat za sestavo nove vlade dobil Cvetkovič, vlado prevzame februarja 1939. Stojadinovič preide v opozicijo, z njim pa tudi del JRZ. Kmalu ga izključijo iz stranke.

CVETKOVIĆEVA VLADA

Cvetković je imel za nalogo rešiti srbsko-hrvaško vprašanje in preprečiti vojno na jugoslovanskih tleh. Cvetković se z Mačkom pogovarja kot opolnomočenec vladarja. Maček se drugače ni bil pripravljen pogovarjati. Aprila 1939 pride do pogovora Cvetković-Maček. Glede vprašanja števila federativnih enot v prenovljeni državi – na začetku se pogovarjajo le o banovini Hrvaški. Maček je zahteval del Bačke, BiH, Boke Kotarske ... Ustanovljena je bila banovina Hrvaška. Ustanovljena je bila nova vlada Cvetković-Maček (Maček je bil podpredsednik).

Sporazum Cvetković-Maček je bil podpisan 26.8.1939. Razlogi za sporazum so bili **notranji**: rezultat volitev, gospodarski položaj; **zunanj**: anšlus, zasedba Albanije, dogodki v ČSR – Nemčija zasede del ČSR, vojna nevarnost.

Ustanovljena je bila banovina Hrvaška, kot posebna avtonomna državno-pravna enota v okviru Kraljevine Jugoslavije. Prišlo je do ukaza o razpustitvi Narodne skupščine ter ukaz o prenehanju mandatov dotedanjih senatorjev.

BANOVINA HRVAŠKA

Bila je posebna avtonomna državnopravna enota. Obsegala je Primorsko in Savsko banovino ter del Vojvodine (del Srema), Črnogorsko primorje in dele BiH (dele Urbaske, Drinske, Donavske in Zetske banovine). Imela je lastni sabor, a volitve vanj niso bile izvedene. Imela je avtonomno vlado. Korenito je bil spremenjen državni ustroj. Podlaga zanj je bil 116. člen ustave (mala ustava omogoča kralju, da izvede spremembe brez skupščine, vendar mora kasneje skupščina to potrditi).

Pristojnosti prenesene v pristojnost hrvaške banovine so bile: kmetijstvo, trgovina, industrija, socialna politika ...). Za vse to so zakonodajno pristojni kralj in izvoljeni sabor. Izvršna oblast bi potekala preko kralja in bana. Vse ostale pristojnosti so v okviru države (zunanje zadeve, vojska, državna varnost, zunanja trgovina, skupni del financ). Financiranje je urejeno s posebno odredbo, ki ji prepusti del dohodkov z njenega ozemlja. Volitve v sabor niso bile izvedene. Ban je podrejen kralju in saboru. Banska uprava je imela 11 resorjev (podobni so ministrstvom v državni upravi). Načelnike resorjev postavlja ban.

NASPROTNIKI IN ZAGOVORNIKI

Nasprotniki: pri njih se je širilo nezadovoljstvo zaradi polovičarstva, prepoznosti, nedoslednosti. Med njimi so bili disidenti JRZ (Stojadinovič) – od marca srbska radikalna stranka. Zagovarjali so načela narodne enotnosti in izražali zahtevo po srbskem nacionalnem ozemlju. Nasprotniki so bili še: vojska, glavni odbor NRS (Stanojevič), večji del DS (Davidović), del srbske pravoslavne cerkve, del HSS, RKC, ustaši (ta sporazum razumejo kot izdajo Hrvaške, Maček je bil za njih izdajalec, ker Hrvaške ni izdvojil iz Jugoslavije), Italija, Madžarska, Bolgarija, nemška manjšina.

Zagovorniki: levo krilo DS (Ribar: verjeli so, da bo s tem sporazumom prišlo do demokratizacije), kraljevo namestništvo – verjeli, da bo s tem država postala bolj stabilna, zemljoradniška stranka – želela si je preureditev države v tri fevdalne enote (Jovanović), SDS (Srbi na Hrvaškem).

ODMEVI V JUGOSLAVIJI

Pojavil se je odpor v BiH, saj je prišlo do delne uveljavitve dogovora o razdelitvi BiH med Hrvate in Srbe. Makedonci so zahtevali priznanje nacionalne individualnosti. Pojavijo se avtonomistične težnje Črne gore. Pripravlja se načrt za ustanovitev Banovine Slovenije. Pojavi se tudi vprašanje tretje banovine Srbije in njene razmejitve.

Sporazum je vzpodbudil srbsko meščanstvo, da izpostavijo vprašanje srbske politične enote. Srbi se odrečejo svoji državi v korist skupne države, saj želijo ohraniti hegemonijo. Ko pride do priznanja enakopravnosti Hrvaške se pojavi vprašanje Srbije v Jugoslaviji, kakšen naj bo njihov položaj v državi, ki ne bo več unitaristična. Pripravljajo tudi načrt o odstranitvi albanske manjšine.

JUGOSLAVIJA PO SPORAZUMU

Proces reorganizacije ni bil izveden do konca zaradi vprašanja federalnih enot in začetka 2. svetovne vojne. Banovina Hrvaška ni konstituirana do konca (ni sabora) ima pa značaj ustavne revizije, kar pomeni, da sporazum formalno ostane v mejah ustave. Sporazum je politični kompromis med hrvaškimi in srbskimi silami, da bi se ob vojni nevarnosti ohranili skupni interesi. Sporazum pa ni prinesel pomembnejših sprememb v notranji in zunanji politiki, ni demokratizacije, krepijo se separatistične sile.

Jugoslovansko vprašanje ni rešeno, ostane odprto. Maček zahteva svobodne volitve in nato ureditev države, Slovenci in Srbi pa želijo najprej ureditev države in nato volitve. Prišlo je do razpusta Narodne skupščine, vendar Cvetkovič ne razpiše parlamentarnih volitev, ker je vlada dobila do zasedanja skupščine vsa zakonodajna pooblastila. Vlada je razglasila nevtralnost po letu 1939, ki pa ne more zadostovati brez zunanje podpore.

ZAOSTRITEV NOTRANJIH RAZMER OB ZAČETKU VOJNE V EVROPI

Kraljevina je po napadu Nemčije na Poljsko razglasila nevtralnost. Porasli so življenjski stroški, prišlo je do padca realnih dohodkov. V letih 1939, 1940 se je zvrstilo okoli 800 stavk. Zaradi tega je prišlo do ostrih ukrepov oblasti: prepoved delovanja sindikatov, ustanovitev taborišča v Bileči, strelno orožje proti demonstrantom).

Uvedeni so bili ukrepi za reševanje socialnih problemov, a življenjske razmere se vseeno slabšajo, prav tako politične. Sporazum Cvetkovič-Maček ni pomenil niti potrditve po načelu enakopravnosti, bil je le akt o porazdelitvi oblasti, volitve niso bile izvedene.

Leta 1939 in 1940 pride do smrti pomembnih politikov: Jovanović, Spaho, Korošec, Davidović. Njihovi nasledniki so imeli manjšo avtoriteto v strankah. V letu 1941 se vršijo pritiski na Jugoslavijo, da pristopi k trojnemu paktu.

VOLILNI SISTEMI V JUGOSLAVIJI MED OBEMA VOJNAMA

Volilni sistemi so politična načela in volilne tehnike, ki se nanašajo na konstituiranje organov državnih oblasti. Zajemajo način izbire organov oblasti, organizacijo in izvedbo volitev ter ugotavljanje volilnih rezultatov. Volilni sistem določajo splošna načela v ustavi, sistem sam pa razgrajuje volilni zakon. Stanje demokratičnosti se odraža v tem ali so volitve ne/posredne, javno/tajno glasovanje. So odrazi demokratičnosti v državi in kažejo položaj državljanov v družbi. Narodi, ki se leta 1918 združijo v Jugoslavijo imajo do zedinjenja različne volilne sisteme.

Začasno narodno predstavništvo (1.3.1919-22.10.1920) opravlja naloge parlamenta do začetka dela konstituante. Sestavljeno je iz dogovorjenega števila predstavništev: narodnega viječa, srbske narodne skupščine, ČG, Makedonije, vojaštva in delegatov jugoslovanskega odbora. To predstavništvo ni izbrano z volitvami, pač pa so imenovani. 296 poslancev so predstavniki prejšnjih lokalnih parlamentov jugoslovanskih pokrajin izbrali že pred 1. svetovno vojno. En delegiran poslanec naj bi tu predstavljal 42.000 prebivalcev. 176 jih je iz bivše AO, 18 jih je direktno imenovanih iz narodnega viječa.

Značaj volitev. V tem času je bilo sedem volitev. Težnje centralističnih vlad so bile utrditi svojo pozicijo. Vlade se razlikujejo v času vidovdanske in v času oktroirane ustave. Prvi sistem je kljub manipulacijam dokaj demokratičen, drugi pa bolj brezobziren, jasneje kažejo avtorski program. Volilna pravica se omejuje, svoboda glasovanja je nadzorovana.

Volilni sistem v konstituanto. Prve parlamentarne volitve so izpeljane celi dve leti po zedinjenju (28.11.1920). v prednosti so stranke, ki so trenutno v vladi. Prirejen volilni zakon Srbom. Kljub deklariranju splošnih, enakih, tajnih, neposrednih volitvah tega ni. Zakon vsega tega ne jamči – nekaterim kategorijam država izključuje aktivno/pasivno volilno pravico, diskriminacija. Ni več premoženjskega cenzusa, so pa druge omejitve (aktivna in pasivna volilna pravica). Aktivna volilna pravica (voliti): moški, ki je star 21 let lahko voli. Ženske tedaj še nimajo volilne pravice. *Omejitev po narodnosti*: pripadniki narodnih manjšin, ki optirajo za matično državo nimajo volilne pravice. Izjema so Slovani in naturalizirani Nemci, Italijani, Romuni, Judi, Albanci in Turki, ki tudi imajo pravico voliti. *Omejitev po poklicu*: vojaki na služenju vojaškega roka, aktivni oficirji in podoficirji (varovalka, da se vojska ne bi vmešavala v politično življenje), prav tako nimajo pravice voliti policijski uslužbenci. *Omejitev glede bivališča* (volilni domicil): vsaj šest mesecev moraš bivati v občini, v kateri lahko potem

voliš – delavci stalno iščejo nove službe in se zato selijo. *Omejitev po socialnem statusu*: sirote in tisti, ki prejemajo stalno pomoč, tisti, ki so pod skrbništvom ne morejo voliti. *Omejitev glede na kaznovanje* – tudi tisti, ki so v stečaju. Pasivna volilna pravica (biti izvoljen): določena starost je najmanj 25 let. Poklic: državni uradniki (če so izvoljeni morajo dati odpoved v službi, julija 1920 je bilo določeno, da so lahko izvoljeni le ministri in profesorji pravne fakultete lahko tisti ki jim ni treba dati odpovedi v službi). Izobrazba – dve vrsti mandatov (4:1), navadni in kvalificirani (končano morajo imeti vsaj višjo izobrazbo ali faks).

Volilne enote: bilo je 53 volilnih enot + Ljubljana, Beograd, Zagreb = skupaj 56. v vsaki enoti je bil poslanec na 30.000 prebivalcev, na vsakih nadaljnjih 17.000 pa še po eden. Problem je bil, da so upoštevali štetje prebivalstva iz leta 1910 in ne iz leta 1921. Slovenija je imela tako na volijo 40 poslancev, glasujejo kandidatne liste, ločeno so zapisani kandidati za nov in kvalificiran mandat. Volilne enote so dotedanja administrativna okrožja (oz. županije na Hrvaškem), ki so različnih velikosti. Zaradi čudne volilne aritmetike volitve predstavljajo še en razlog več pri zaostrovanju odnosov. Mandate razdeljujejo po HAREJEVEM SISTEMU – kolikor glasov, toliko poslancev. 8000 volilcev v okrožju – 4 poslanci. Če SLS dobi 6000 glasov to pomeni 3 mandate. 28.11.1920 volijo s kroglicami zaradi nepismenosti, 419 poslancev (tam jih ni nikoli toliko – bojkot!), 64% udeležba.

VIDOVDANSKA USTAVA: junija 1922 nekoliko spremnijo volilni zakon. Ta velja do 6.1.1929. Razlike so bile: število poslancev (1 poslanec na 40.000 prebivalcev, prej na 30.000 prebivalcev), sedaj je vseh poslancev 313. ukinjeni so kvalifikacijski mandati. Spremenjen je način kandidature – predlaga se nosilec liste za okrožje + drugi kandidati za druge. Ugotavljanje volilnih rezultatov: modificiran d'Hontov sistem. Aktivna volilna pravica je še vedno omejena. Pripadniki narodnih manjšin lahko volijo, lahko volijo vsi Slovani po jeziku in plemenu, ki so stalno naseljeni. Ženske še vedno nimajo volilne pravice. Zahteva se šest mesečno bivanje v občini kot pogoj za volilno pravico. Volilne pravice nimajo vojaki, tisti v stečaju, skrbništvu, kaznjenci. Pasivna volilna pravica: po rojstvu mora biti državljan Kraljevine SHS, star najmanj 30 let, moški, biti mora pismen (govoriti, pisati, brati enega od službenih jezikov). Zakon omeji še strankarsko pripadnost (zakon o zaščiti države): na primer poslanci ne morejo biti tisti, ki pripadajo komunistični partiji. Pol leta po sprejetju zakona, avgusta 1921 razveljavijo 58 mandatov komunističnim poslancem. Na 25.000 prebivalcev je prišel 1 poslanec, če je prebivalcev več pa še eden. Najmanjša volilna okrožja so bila v Srbiji. Volilni okraj se za vsake volitve sproti popravljajo. Leta 1923 in 1925 še vedno vzamejo stanje prebivalstva iz leta 1910 – dajejo glasove tudi 600.000 padlim Srbom. Tako se volijo poslanci leta 1923, 1925 in 1927, čeprav mandati trajajo 4 leta. Rezultati volitev so prilagojeni, tako da izkrivljajo dejansko voljo volivcev, odvisno od tega kakšni so politični računi vlade. Namen je omogočiti volilnim vladam čim več mandatov. Obstajajo pa tudi še druge oblike pritiskov, korupcija, itd. Vladajoče stranke dobivajo v skupščini večino, čeprav so po zbranih glasovih v manjšini.

V obdobju diktature ni volitev. Volilni zakon je ukinjen skupaj z vidovdansko ustavo (13.1.1929). uvedena je oktroirana ustava. Aleksander 2 leti in pol po razpustitvi parlamenta sklene le tega obnoviti. Septembra 1931 je sprejet nov volilni zakon. Opozicija je do njega ogorčena, zaradi prepovedi političnih strank (zgled je Mussolinijev zakon iz leta 1925). Uveden je dvo domni sistem: senat + narodna skupščina. V senatu so senatorji, ki se volijo in so imenovani. Njihovo število je odvisno o tega, koliko jih je izbranih. Skupno število je 90, mandat traja 6 let, na tri leta se jih mora polovica zamenjati. Volilna enota je banovina + Beograd, 1 senator na 300.000 prebivalcev + en nad ostalimi 150.000, Beograd ima eno senatorsko mesto. Volilna pravica je omejena na narodne poslance, banske svetnike, občinski svetniki. Izbor je javen in oseben. Pasivna volilna pravica je enak kot za narodne poslance, le da je starost višja (40 let). Pri imenovanju senatorjev kralj ni vezan na teritorialni vidik, nikoli jih tudi ne imenuje 45 – možnost kraljeve intervencije. Senat in narodna skupščina sta si enaka pri sprejemanju zakonov. Zadnja inštanca je kralj.

Volitve po oktroirani ustavi: poslanci nimajo imunitete, podvrženi so kralju na milost in nemilost, opuščeno je načelo tajnega glasovanja – kontrola. Glasovanje proti režimu je nevarno zlasti za državne uslužbence. Lahko glasujejo le osebno na mestu sedeža občine. Splošna volilna pravica je še vedno omejena. Aktivne in pasivne volilne pravice nimajo sodniki, politični, finančni in gozdni uradniki, funkcionarji agrarne reforme. Pasivna volilna pravica: pismenost in starost nad 30 let. Zakon podaljša volilni domicil za 1 leto. Dovoljenje imajo le politična združenja brez verske, etnične in plemenske predoznake. Uveden je sistem državnih kandidacijskih list – en nosilec liste za vso državo + kandidati za posamezna volilna okrožja. Moraš imeti podpise iz 2/3 banovin – regionalne stranke nimajo možnosti.

8.11.1931 so bile volitve. Z državno kandidacijsko listo nastopi le predsednik vlade, čeprav Maček zbere kup podpisov, podpisi pa niso iz 2/3 volilnih okrajev. Kandidati za poslance in namestnike morajo dati izjavo, da bodo delali v korist cele države in da se ne bodo pridružili strankam. Razdeljevanje mandatov: 2/3 stranki, ki dobijo relativno večino. Do spremembe pride leta 1933: 3/5 mandatov + ostanek, če imajo absolutno večino. Na podlagi rezultatov volitev – vsaka lista mora dobiti vsaj 50.000 glasov. Volitve so bile v letih 1931, 1935 in 1938. opozicija je volitve 1931 bojkotirala (1 lista), leta 1935 so bile 4 liste (dve listi sta prišli v skupščino), leta 1938 so tri liste in dve prideta v skupščino.

Volilni zakon iz 30-ih let je ukinjen avgusta 1939 skupaj s podpisanim sporazumom Cvetković-Maček. Nova uvedba za volitve leta 1940, ki se vrne k volilnemu sistemu vidovdanske ustave. Nove volitve niso razpisane, ker prej pride do okupacije in vojne.

GOSPODARSTVO JUGOSLAVIJE MED OBEMA VOJNAMA

Jugoslavija je po površini na 12. mestu v Evropi, po številu prebivalstva pa je na 10 mestu. Ima veliko naravnih bogastev, v bistvu je po tem konceptu prva država v Evropi. Država je bogata zlasti s strateškimi surovinami (vseh je bilo 26, Jugoslavija jih izkorišča 17, 4 imajo še _____? _____ nahajališča. Boljše možnosti ima le še SZ. Iz tega sledi izkoriščanje, ki ga drugje v Evropi nimajo.

Jugoslavija je ekonomsko zaostala država, razlika z razvitimi pa se še povečuje. Jugoslavija plačuje davek zgodovini: predolgo je bila pod drugimi fevdalnimi državami, pozna se ji pozna ukinitve fevdalizma in zaradi tega prihaja do zapoznelega regionalnega razvoja. V državi ni koncepcije o urbanizaciji, kapitalizaciji ... - v glavnem vladajo zakoni stihije. Težave se pojavijo pri združevanju različnih delov države v eno celoto, nastaja na pogojih vojnega pustošenja.

ZDRUŽEVANJE GOSPODARSKO RAZLIČNIH DELOV V CELOTO

Jugoslavija je po večini agrarna država, poteka združevanje nerazvitih agrarnih delov. Višja stopnja razvitosti je bila v Sloveniji, na Hrvaškem, deli Bačke, Banata, Slavonije. Neenakopraven ekonomski razvoj izhaja iz tega da prihodki pokrajini izvirajo iz različnih virov: industrijsko najbolj razvitih območij: Slovenija, Hrvaška, Beograd, Vojvodina; Srbija je srednje razvita, zelo nerazvita območja pa so npr. Kosovo, Metohija. V gospodarskih centrih ni obrtnih delavnic. Leta 1919 je v Srbiji 70 tovarn, v Sloveniji in na Hrvaškem 960! V Bosni in Makedoniji so rudniki. Banke so zlasti na Hrvaškem, gozdna industrija pa v BIH (tam se moderno izkoriščanje gozdov začne v času AO okupacije), tudi v Sloveniji in na Hrvaškem. Pomorski promet je najbolj razvit na Hrvaškem (Dalmacija) in Črni Gori, Turizem pa v Dalmaciji. V Makedoniji gojijo tobak, malo tudi v Hercegovini in severni Srbiji. Ena prvih težav je bila različna gospodarska struktura.

Posledice vojnih pustošenj: v Srbiji in Črni gori je bilo najhuje, čeprav so tudi ostala območja zelo izčrpana. Bilo je narejeno veliko škode: demografske in materialne. V Kraljevini Srbiji naj bi padlo 1.200.000 prebivalcev (28%), v Črni gori 80.000 prebivalcev. Materialna škoda se je računala v frankih in naj bi v Srbiji znašala 6 milijard, v Črni gori 700 milijonov, ostali deli skupaj pa naj bi utrpeli za 5,5

milijard frankov škode. Reparacije državni proračun dobro polnijo (Nemčija recimo do leta 1931 plačuje po 666.000 frankov letno).

V državi nastajajo nasprotja med razvitimi in nerazvitimi pokrajinami, med gospodarskim in družbenim sistemom, nasprotja med izvozom in uvozom, zaostalost gospodarstva in nerazvita industrija, nasprotja med delom in kapitalom. Potekajo borbe za oblast in za zagotovitev vpliva in razvoj lastnih nacionalnih gospodarstev. Najprej zahtevajo lasten gospodarski razvoj. Srbija se sklicuje na žrtve, Slovenija in Hrvaška na gospodarstvo, ki ga prinesejo v novo državo. Spominjajo sebe (predvsem Slovenci in Hrvati), da so v AO živeli precej bolje. Uvedene so tri gospodarske strategije:

- ◆ srbsko meščanstvo izkorišča politično hegemonijo in iz tega vleče koristi
- ◆ hrvaška skuša izkoristiti svoje banke
- ◆ Slovenija izkorišča prednosti velikega tržišča in poceni surovin.

Različni sistemi in standardi:

- ◆ Denar in kreditni sistem – 4 vrste denarja (Črna gora perper, Srbija dinar, Bolgarija lev, AO krona). Prva naloga je izenačenje – prepoved bolgarskih levov in AO kron (kasneje jih žigosajo, do decembra 1920, tečaj je 4:1 – pocenjeni dinar), kar izzove nezadovoljstvo. Gospodarstvo je močno oškodovano. Jugoslavija do leta 1923 dinar še utrjuje.
- ◆ Neenaka davčna zakonodaja: do izenačenja davčne zakonodaje pride šele leta 1928. Vlada nered, nesigurnost, obstaja 5 davčnih sistemov: (Srbija, Črna gora, Slovenija in Dalmacija) avstrijski, (Slavonija, Hrvaška, Prekmurje, Vojvodina) Madžarski, Bosanski. Ni jih moč takoj izenačiti, sprejemanje različnih oblik davkov: davek na dohodek od zemlje, od hiš, od podjetij, delavnic in samostojnih podjetij, od nesamostojnega dela in poklica, prometni davek.

OBDOBJA GOSPODARSKEGA RAZVOJA

Ta obdobja je težko določiti:

- ◆ 1918-24 pride do izenačitve monetarnega sistema, ugodnega gospodarskega položaja, izvoz kmetijskih izdelkov. Jugoslavija se začne gospodarsko uspešno razvijati vzrok temu pa je zunanji – povpraševanje po kmetijskih izdelkih, ker Evropa izgubi glavno izvoznico SZ. Tiste, ki na kmetijskem trgu kasneje dominirajo (ZDA, Anglija, Avstralija) v tem času še ne pridejo na Evropski trg. To je ugodno za države JV Evrope. Za Jugoslavijo je to ugoden vir dohodkov. Prinese ji velike izvozne takse, kopičenje deviz. Višje cene kmetijskih izdelkov omogočajo naložbe v industrijo.
- ◆ 1925-29 je gospodarsko najbolj stabilno obdobje. Dinar je konvertibilen, prihod tujega kapitala, uravnotežen proračun.
- ◆ 1930-35 je čas svetovne gospodarske krize. Sovpada z uvedbo diktature. Pride do nezaposlenosti, padca mezd, zadolževanja kmetij, izpad vojaških reparacij, zadolženost države. Od začetka izgleda dobro, po dveh slabih letinah pride ena dobra, kmalu pa gre zopet na slabše. Tudi v Jugoslaviji se

čutijo posledice gospodarske krize. Najprej na agrarnem področju (konec 20-ih let), potem še na neagrarnem področju (1931). Cene žita padejo, države omejijo uvoz žita iz JVE. Padec kupne moči prebivalstva, zmanjšanje povpraševanja po Jugoslovanskih izdelkih. Propade precej delavnic (neagrarno področje). Leta 1927 je bilo 80 milijard dinarjev BDP, 1931 pa 42 milijard dinarjev BDP. Svetovna gospodarska kriza prizadene predvsem delavstvo in kmetijstvo – stečajji, padec cen, nizke mezde. Padec cen pomeni zadolževanje (najvišja stonja je pri nas – kmetije pridejo na boben). Leta 1931 je zadolženih več kot 1/3 kmetij.

Vlada skuša razmere urediti – cene, monopol nad izvozom, odlok na izplačilo zapadlih obveznosti, prepoved prodaje nepremičnin – vse je brez uspeha. Prebivalstvo hodi s trebuhom za kruhom. Prej so odhajali v ZDA, sedaj to ni možno, ker so uvedli kvote.

Velik porabnik proračunskega denarja je vojska, da daje videz moči. Tja gre kar 1/3 proračunskega denarja. Ko Nemčija ne more več plačevati reparacij Ameriški predsednik predlaga 1 letno zamrznitev. To pomeni katastrofo, ogromno izgubo za državo. Država vzame dve posojili iz Francije – to je največja finančna transakcija na francoskem finančnem trgu po prvi svetovni vojni. Krediti iz Francije, ZDA gredo v glavnem za splošne potrebe v državi, v glavnem za vojsko, plače uprave, ... Leta 1932 je Jugoslavija nesposobna odplačevanja kreditov. Poleg Grčije je to najbolj zadolžena država v Evropi:

- ◆ zlom agrarnega izvoznega trga kmetijskih pridelkov
- ◆ padec kupne moči kmetov
- ◆ padec industrijskih cen
- ◆ padec plač, nezaposlenost
- ◆ zlom kreditne organizacije zasebnega bančnega sektorja (posledica stečajev).

Država ponekod obdrži monopol: vžigalice, petrolej, sol, tobak, cigaretni papir.

- ◆ 1935-40 po gospodarski krizi proizvodnja, gospodarstvo počasi oživljata. Stojadinovičevo simpatiziranje z nacisti Nemčija izkoristi za svoj prodor na Balkan. Postane najpomembnejša izvoznica in uvoznica. Vlada uspe ublažiti kmetijske dolgove. Začne se močno stavkovno gibanje, saj so po kratkotrajnem izboljšanju zaradi vojne ponovno sledile represije v Evropi (racionalizacija živil, brezmesni dnevi, ...)

KMETIJSTVO

Jugoslavija je bila izrazito kmetijska država. Zanj so bile značilne majhne kmetijske posesti. Za jugoslovansko kmetijstvo je bilo značilno: nesorazmerno veliko število majhnih kmetij, agrarna prenaseljenost, nizki donosi, nizka tržnost, nizki dohodki, prevlada gospodinjstev naturalnega tipa.

Razdrobljenost kmetijstva

Kraljevina je bila država z nekaj manj kot 2.000.000 majhnimi kmetijami. 2/3 gospodarstev je bilo velikih le do 5 ha. Te kmetije niso bile sposobne za kakšno naprednejše kmetijstvo, zanje je značilno naturalno gospodarstvo. Majhna površina ni mogla zaposliti vseh družinskih članov. Manj kot 1/3 kmetij je bila velika od 5-20 ha; 2,5% kmetij je bilo velikih od 20-50 ha; 0,4 % pa jih je imelo nad 50 ha. Majhna gospodarstva niso dajala tržnih viškov in niso bila sposobna naprednejšega kmetijstva. Bilo je tudi neugodno razmerje med površino orne zemlje in številom kmetijskega prebivalstva v državi in v primerjavi z Evropo (najugodnejše je bilo v Vojvodini, najslabše v Dalmaciji).

Agrarna prenaseljenost

V kmetijstvu so bili viški prebivalstva. Prevladoval je primitiven način dela, proizvodnja se izboljšuje le na nekaterih posestih. Tipična kmetija: majhna, miniaturna, parcele niso v kosu, so razpršene, veliko število družinskih članov, slaba preskrba, orodje, prevelika zadolženost, netržna (slab kupec, slab prodajalec).

Kmetijska politika: Jugoslavija je bila brez sistematične kmetijske politike. Vsi ukrepi so se osredotočili na tri vprašanja:

1. vprašanje agrarne reforme: je ukrep agrarne politike, ki jo izvaja država, da s tem ko spreminja lastnika, uspe pri določenih ciljih. Posestva nad 57-288 ha so razdelili ob ustrezni odškodnini. Razdeljujejo 1,5 milijonov ha med 23.500 dobrovoljcev in 25.500 kolonistov in 186.000 mestnih agrarnih interesentov. Reforma naj bi pomagala kmetom (srbski kmeti). Reforma je bila dolga, nedosledna, nepopolna, kompromisna in komplicirana
2. kmetijski krediti: neustrezno rešen problem
3. ureditev kmečkih dolgov: skoraj vsaka tretja kmetija je bila zadolžena. Prišlo je do velikega padca cen kmetijskih izdelkov, gospodarska kriza, davčna obremenitev. To je hromilo celotno gospodarsko aktivnost. Leta 1932 je bil uveden moratorij in leta 1936 uredba o likvidaciji kmečkih dolgov (te je prevzela agrarna banka ustanovljena v času diktature, njej naj bi kmet izplačeval dolgove). Leta 1945 so bili brisani dolgovi borcev.
- 4.

INDUSTRIJA

Jugoslavija je bogata z nahajališči rud, ima neizkoriščene naravne danosti, slabo razvito industrijo. Pomembna sta lesna, tekstilna in prehrabna industrija. Zanje je značilna neenakomerna stopnja razvitosti: Slovenija, Hrvaška, Vojvodina, Makedonija na eni strani in Srbija, BiH, Črna gora, Kosovo, Sandžak na drugi strani. V državi je bilo 17 delavcev na 1000 prebivalcev. Dvojni vpliv skupnega jugoslovanskega tržišča.

Industrijska politika

Aktivne, plansko vodene industrializacije ni bilo. Pasivno izkoriščanje bogastev. Svobodna dejavnost domačega kapitala in zaščita tega kapitala. Svobodna dejavnost tujega kapitala, sodelovanje države z

njimi, njegova zaščita. Posebna zaščita industrijskega kapitala s carinsko zaščito ter zaščita domačega in tujega kapitala s posrednimi zaščitami.

OBRT

Ta je razmeroma najbolj napredovala, tako po obsegu kot po kakovosti. Predpogoji zanjo so ugoden položaj velikih kmetov v žitorodnih krajih. Povečanje mest, hiš in stanovanj, predvsem v mestih. Povečalo se je število meščanstva in uradništva. Carinska zaščita pred tujo konkurenco. Ni potreben velik kapital. Tuj kapital je redko stopal v obrt. Položaj delavcev pri obrtnikih je težji kot v industriji.

PROMET

Slaba povezanost severnih in južnih območij. Sicer je opazen napredek, vendar glede na pomen prometa premajhen. Cestni promet – tehnični napredek prevoznih sredstev. Zračni promet – 1927 je v Beogradu zgrajen Aeropot, s štirih linij so prešli na 13 zračnih linij. Rečni promet – vojne reparacije so trikrat večje od morske mornarice. Zrasla je mreža rečnih poti, predvsem po Donavi in Tisi in ima velik pomen. Železniški promet – v državi so različni sistemi železniškega prometa, južne železnice so najmočnejše podjetje in sodijo pod državno upravljanje. Pomorski promet – je zastarel, vanj ni vlaganj, nudijo le pomoč za ohranjanje linij, ni se gradilo pristanišč, ladjedelnic.

TRGOVINA

Ima uravnoteženo plačilno bilanco. Izvoz kmetijskih izdelkov, živine, lesnih produktov iz BIH, surovine ali polizdelki. Zunanja trgovina je zelo dobro razvita. Uvažali pa so predvsem stroje, prometna sredstva, kemikalije, elektrotehnične izdelke. Glavni partnerji v skupnem uvozu in izvozu so bili: Nemčija, Avstrija, Italija, Češkoslovaška, VB ... Prvi trije so imeli pretenzije do Jugoslavije.

VLOGA TUJEGA KAPITALA

Država je samostojna v formalnem smislu, v ekonomskem pa je bila polkolonija pod oblastjo tujega kapitala. Prihajalo je do povezovanja tujega kapitala z državnim vrhom in strankarskimi vrhovi, ter so tako imeli vpliv na državo. Tuj kapital je imel v rokah vse rudnike barvnih kovin, zaposloval je več kot 1/2 rudarjev v državi (Jugoslavija samo daje rude, predeluje pa ne). Tuj kapital je uvažal surovine, zaustavljal predelovalno industrijo in nazaj prodajal izdelke po visokih cenah. Iznašal je superprofite, vnašal korupcijo (politiki so jim pomagali z zakoni, pri ugodnih koncesijah ...). Tujci so imeli ključne pozicije v gospodarstvu v 48%. 51% v industriji, 25% v trgovini in prometu, v ostalih dejavnostih pa 50%.

KULTURA, ZNANOST IN ŠOLSTVO MED VOJNAMA

Nestalna, neredna udeležba. Do leta 1918 je značilna razdvojenost kulturne sredine. Po letu 1918 pa se začne politika unitarizma – tri plemena enega naroda. Položaj narodov v novi državi je bil različen: Makedonci so negirani, Črnogorci enačeni s Srbi, položaj nacionalnih manjšin je bil odvisen od številčnosti, ekonomskih in političnih interesov ter zunanjepolitičnih odnosov države. Splošni kulturni in izobrazbeni nivo je zaostajal za evropskim povprečjem.

Za Jugoslavijo je značilna velika raznolikost kultur: srednjeevropski vpliv, sredozemski, bizantinski, romanski. Večja središča so bila del evropskega kulturnega prostora. Posamezniki dosežejo svetovni pomen (Nikola Tesla, Tupina, Savić, Ladoslav Ružička, I. Andrič, Ivan Meštrovič – kipar). Velik je bil vpliv ruskih emigrantov, ki so zbežali iz Rusije in jim je Jugoslavija ponudila zatočišče. Jugoslovanski prostor je razdeljen po nacionalnosti. Slovenci so skrbno čuvali svojo samobitnost.

ŠOLSTVO

V državi je različna stopnja kulturne in prosvetne razvitosti: nekdanje dežele AO, Srbija, območja ki so bila pod Turčijo, kjer državnega sistema šol ni bilo. Jugoslavija je bila po razvitosti šolstva in pismenosti ena najbolj zaostalih evropskih držav. 50,5% nepismenih, najugodnejše je bilo v Sloveniji (8%), Vojvodina (23%), najslabše v BIH (80%), Makedonija (84%). Predvsem ženske so bile v slabšem položaju. Gospodarska struktura se odraža tudi v prosvetni politiki. Število učiteljev narašča počasi, niso dovolj nagajeni za svoje delo. Obstaja različnost šol, velika programska raznolikost in kvaliteta.

Zakonodaja: do uzakonitve so obstajali predpisi iz časa pred združitvijo. Minister je šolstvo urejal z odločbami. 1929 je bil sprejet zakon o narodnih, srednjih in učiteljskih šolah, 1930 zakon o univerzah in 1931 zakon o meščanskih šolah. Obstajal je enotni šolski sistem in enoten učni jezik. Izjema je bila Slovenija in priznane manjšine. Tudi v šolstvu je obstajala unitaristična ideologija, ideja centralizma. Občina je morala financirati stroške za OŠ.

Kulturno-izobraževalne pravice so bile kratene: neenakost je veljala zlasti za manjšine (jih je 16% in sicer: Nemci, Madžari, Albanci, Romuni, Turki). Obravnavane so bile dvojno glede jezika. Tiste manjšine, ki so bile zaščitene s pogodbami so imele pravico do svojega jezika v šolah (Nemci, Madžari). Tudi Romuni so imeli svoje šole (članica male antante), Makedonce niso imeli za narod in so se učenci učili v srbohrvaškem jeziku. Podobno je veljalo za Albance in Turke.

Osnovne šole: financirale so jih občine. V državi so obstajale 4-letne OŠ (ljudske) imenovane tudi nižja narodna šola in pa višje narodne šole. Nato si lahko šel v meščansko, nižjo srednjo šolo, za vajenca ... Verouk je bil obvezen predmet. Pravoslavni in katoliški učitelji so imeli privilegiran položaj. Obstajali so tudi zavodi za mladoletnike, šole za slepe. Vsi šoloobvezni otroci niso obiskovali šol (Sandžak, BIH, Lika, Makedonija), zato tudi tako velika nepismenost. Šolskih zgradb, opreme je primanjkovalo.

Srednje šole: delile so se na nižje (nepopolne) in višje (popolne) srednje šole. Med nižje srednje šole so se štete nižja 4 letna gimnazija, nižja klasična gimnazija. Lahko so jih obiskovali učenci s končano 4-letno OŠ. Na koncu so opravljali malo maturo, nato pa so lahko šli v višjo srednjo šolo ali nižjo strokovno šolo. Višje srednje šole so bile: višje gimnazije. Ob koncu šolanja na višji srednji šoli se je opravljal velika matura, nato pa si lahko odšel na fakulteto. Število šol se je povečevalo (OŠ za 1/3, SŠ za 1/2)

Visoko šolstvo: Jugoslavija je imela tri univerze (Ljubljana, Zagreb, Beograd). Obstajalo je devet fakultet: pravna, tehnična, ekonomska, medicinska, veterinarska, teološka, glasbena, likovna in filozofska. Obiskovali so jih otroci bogatejših slojev in manj iz drugih slojev. Študij se je plačeval. Obstajale so sicer štipendije, ki pa so bile maloštevilne in nizke.

Izobrazba učiteljev: za Oš so se učitelji izobraževali v 4/5 letnih učiteljskih šolah (nižji sloji, tudi levičarske ideje). Za meščanske šole so se izobraževali na 2-letnih višjih pedagoških šolah, profesorji SŠ na filozofski fakulteti. Obstajala pa so tudi društva, ki so se ukvarjala s prosveto vsega prebivalstva (Jugoslovanski sokolski savez, Jadranska straža, RK, higienski zavod).

ZNANOST

Razvoj znanosti je neposredno povezan s slojem izobražencev. Nivo ekonomske razvitosti je padal, saj so bile potrebe za kvalificirane kadre omejene. Ljubljana je univerzo dobila šele leta 1919, SAZU je bil ustanovljen 1921. Univerzi sta še v Zagrebu in Beogradu. V ta velika središča so prihajali tudi znanstveni kadri iz drugih pokrajin. Konstituirajo pa se pomembne institucije: arhivi, biblioteke, muzeji. Pojavijo se številni znanstveni časopisi: jugoslovanski istorični časopis, Croatia sacra, Časopis za narodopisje v Ljubljani. Pomemben je razvoj zgodovinopisja – raziskujejo zgodnejša obdobja.

KULTURA

Uradništva in inteligence je v državi 7%. Država je poleg šolstva plačevala samo še gledališča (imeli so status državnih uslužbencev, vendar so bili zato tudi podvrženi državnim kontrolam). Razvoj ostale kulture je financiran iz regionalnih virov (banovine, občine). To ima za posledico kulturno zaostala področja (regionalna neenakomernost). Diplomiralo je okrog 32.000 študentov. Značilna je hiperprodukcija inteligence, zato krivijo gimnazije, ki da ne usposablajo dijakov za praktične poklice. Le 20% študentov konča tehnične fakultete. Humanistična inteligenca.

Socialno poreklo intelektualcev:

Srbija, Črna gora, BIH, Makedonija – 2/3 jih prihaja iz meščanskih, uradniških in trgovskih družin ter vaške inteligence. Slovenija – okrog 40% intelektualcev prihaja iz vasi, med mestnimi intelektualci jih večina prihaja iz revnejših slojev. Hrvaška: inteligenca prihaja enakomerno iz treh družbenih slojev (kmečkega, obrtniško-trgovskega in uradniškega).

Kulturni koncepti: za Jugoslavijo je značilna heterogenost. Posamezni narodi so imeli dele prebivalstva še vedno v tujih državah. Velik delež se jih šola na tujih univerzah: iz Srbije v Avstriji, Nemčiji, Švici, Franciji; iz Vojvodine v Budimpešti; iz Hrvaške v Budimpešti in na Dunaju; iz Slovenije v Avstriji in Italiji; iz BIH v Avstriji in Carigradu; iz Črne gore v Beogradu in Zagrebu. To je bilo na začetku 20. stoletja, potem pa se stvari obrnejo, šolajo se doma. Od tujih univerz dominirajo Pariz in Praga.

V Srbiji se je inteligenca združevala okoli dveh krogov: centralistov (ideja o veliki Srbiji) in decentralistov. Na Hrvaškem je kultura enotnosti temeljila na narodnih posebnostih, so odprti do drugih. Od leta 1929 se kultura na Hrvaškem deli na tri struje: nacionalistična, radičevska (HSSS), marksistična. V Sloveniji so intelektualci že zbrani ob treh konceptih: meščansko-liberalni koncept, klerikalni koncept in koncept SD. Vsi trije podpirajo ideje jugoslovanstva, nasprotujejo pa kulturni enotnosti. V BIH vlada nacionalna razslojenost. Srbi in Hrvati so povezani s svojima maticama, Muslimani pa so zbrani okoli JMO, držijo se svoje nacionalne identitete, čeprav je podvržena močnim srbskim in hrvaškim pritiskom. Črna gora se je naslonila na Srbijo (Cetinje), obstajal pa je tudi federalistični krog (Podgorica), ki se v 30-ih krepi zaradi negativne izkušnje s centralno politiko. Iz Makedonije je nekaj inteligence odšlo v emigracijo, nekaj jih je ostalo doma. Morali so prikrivati svojo nacionalno opredelitev. Stara generacija je bila za samostojno državo v okviru Balkanske federacije, nekaj pa jih je pristopilo k VMRO. Kulturno delovanje med manjšinami je bilo različno od skupine do skupine (Nemci, Rusini, Madžari, Slovaki in Albanci). Nemci so krepili svoje organizacije, Madžari so bili prizadeti zaradi dejstva manjšin, Albanci pa so bili v najslabšem položaju, delovali so lahko le v okviru verskih šol.

Kulturni kontakt širših slojev:

Časopisi imajo majhno naklado, ki jo nadomešča njihova številčnost. Prepuščeni so zasebni iniciativi, država ni lastnik knjigarn. Mnogo bolj je razvito politično časopisje kjer je bil le določen krog bralcev seznanjen z določenim časopisom.. izhajalo je ogromno časopisov, največ v Hrvaški (484) in Dravski banovini ter v Beogradu. Strankarsko časopisje se je do diktature okrepilo, nastajalo je ker je imelo možnost delovanja (v Sloveniji: Slovenec – SLS, Jutro – liberalci, Kmetijski list – SKS). Delovali so lahko vse do obdobja diktature nato pride cenzura in se umaknejo v ilegalo. V tem času pa je naraščalo število zabavnih časopisov. V drugi polovici tridesetih let ima časopisje možnost obnove. Največ časopisja se je prodalo v Sloveniji. Stopnja branja časopisja v Jugoslaviji je najvišja v Evropi.

Kinematografi so predstavljali kulturni kontakt širših slojev prebivalstva s svetom, ki se je v 30-ih letih uresničeval preko kina.

Radio: do druge svetovne vojne so delovale 4 postaje z rednim programom: Zagreb 1926, Ljubljana 1928 (Oton Župančič in F.S.Finžgar sta bila prva napovedovalca), Beograd 1929, Skopje 1941. 70% programa je predstavljala glasba. Hitro se afirmirajo oddaje (npr. učenje tujih jezikov), informativne vesti, tudi šport. Radio je hitro pridobil medijsko moč, ker se je število naročnikov zelo močno povečalo. Vendar je visoka cena močno zmanjšala širitev poslušalcev. Do leta 1939 se je število naročnikov potrojilo. Kljub temu skupno število poslušalcev ni preseglo 4% vsega prebivalstva. Jugoslavija je po številu radijskih aparatov na dnu evropske lestvice.

ZDRAVSTVO

Stopnja smrtnosti je bila 1:5. osnovni zdravstveni problem je alkohol, spolne bolezni in tuberkuloza. V državi je neenakost zdravstvene organizacije. Velik poudarek je na preventivni zdravstveni službi –

Centralni higienski zavod v Beogradu ustanovljen leta 1924. Upravljal je z vsemi higienskimi ustanovami v državi. Obstajali so številni specializirani dispanzerji, bolnišnice. Število zdravnikov se potroji, povprečna življenjska doba se dvigne na 47 let za moške in 49 let za ženske. Zmanjša se stopnja smrtnosti. Ta sistem so prevzele tudi nekatere druge države: Grčija, Kitajska.

ŠPORT

Obvezna telesna vzgoja je bila najprej uvedena v Sloveniji (Sokol, Orel). Sokol je najbolj znano društvo. Tudi v drugih jugoslovanskih pokrajinah se ustanovljajo sokolska društva. Leta 1929 so vsa ta društva ukinjena. Ustanovljena je enotna Viteška organizacija Sokol Kraljevine Jugoslavije, ki nase sprejme vsa razpuščena športna društva.

Jugoslovanski olimpijski odbor je ustanovljen kmalu po ustanovitvi Jugoslavije leta 1919 v Zagrebu. Na OI so največ medalj dobili v rokoborbi in gimnastiki (celotno obdobje). Med obema vojnama so medalji dobili kot telovadci (Leon Štukelj). Na evropskih in svetovnih prvenstvih so najuspešnejši v kegljanju, rokoborbi, boksu, streljanju, kajakaštvu.

RAZLIKE MED SPOLOMA

Delež nepismenosti med moškimi in ženskami je 40:60. ženske so bile diskriminirane v službi, nimajo volilne pravice. V Jugoslaviji je obstajalo šest različnih pravnih območij, ki so zajemale to problematiko: Stara Srbija; Kraljevina Črna gora – lastninski zakonik; Hrvaška s Slavonijo, del Vojvodine in Vojna krajina – avstrijski pravni red; Slovenija, Dalmacija, del Istre, Prekmurje – avstrijski pravni red z novelami; Vojvodina – madžarsko pravo; BIH – avstrijsko pravo, za muslimane pa še šeriatsko pravo.

Razlike na javnopravnem področju so odpravljene, v zasebno pravnem pa so prišle še bolj do izraza. Najslabši položaj žensk je bil v Srbiji, kjer so bile samo objekt v rokah moža. Muslimanka je možu podrejena samo v osebem pogledu, lastninsko pa mu je enakopravna. Lahko je upravljala in uživala lastnino, ki jo je prinesla v zakon. Leta 1933 je kazenski zakonik izenačil prevaro žensk in moških. Pri sklepanju porok ima prednost versko pravo. Težave pri poroki so nastale med različnimi verami (katolik+musliman). Prestopanje iz ene v drugo vero. Obstajali sta dve nasprotni tendenci tolmačenja zakonov.

ZUNANJA POLITIKA JUGOSLAVIJE 1921 – 1941

Med leti 1921 – 1929

Jugoslavija ima v tem času probleme z Italijo. 1920/21 je bila ustanovljena mala antanta. To je politično obrambna zveza ČSR, SHS in Romunije proti revizionizmu Madžarske in tudi Bolgarije. V začetku so bile to dvostranske pogodbe med temi tremi državami. Do leta 1938 pride do zbližanja Jugoslavije in Romunije z Nemčijo in Italijo. Madžarski vladajoči krogi niso sprejeli izgub po 1. svetovni vojni (Slovaška, Podkarpati, Rutenija, Gradiščanska, Slavonija, Banat, Transilvanija, Bačka, del Baranja, Reka, Prekmurje, Međimurje, zato so sklenili skupne pogodbe proti interesom Madžarske. Tudi francoska težnja je bila, da iz Madžarske naredi protikomunistični pas.

V Beogradu so bile sklenjene pogodbe med Jugoslavijo in Češko, Romunijo in Češkoslovaško ter med Jugoslavijo in Romunijo. Te pogodbe so vključevale člene o pomoči, če bi katera izmed njih bila napadena. Češkoslovaška republika in Romunija naj bi ena drugi nudile pomoč tudi, če bi bili napadeni s strani Bolgarije (del Trakije in izhod na Egejsko morje, južna Dobrudža, Strumice, Canbrea, Bosilegrad). Zunanji ministri so se sestajali na sestankih in razpravljali o problemih.

Odnosi med državami:

BOLGARIJA

Napadi komitskih odredov (→ VMRO → pripojitev v Jugoslavijo) v Makedoniji . Marca 1923 je bil sklenjen sporazum o sodelovanju. Stamboljski (vladal v letih 1922-23) se je želel zbližati z Jugoslavijo, Cankov pa je izvedel državni udar in temu so sledili ponovni vpadi in zaprtje meje v letih 1927-29.

GRČIJA

Ni težav: identični interesi za preprečitev italijanskega prodora in vdorov komunistov.

ROMUNIJA

Ni konfliktov, združuje jih skupna politika proti revizionistični Madžarski in Bolgariji.

ITALIJA

Z rapalsko pogodbo 12.11.1920 (italijanska desnica z njo ni zadovoljna) je kraljevina SHS sprejela meje. Rapalska pogodba ne zadovolji interesov Italije, ki ne umakne vse svoje vojske iz Dalmacije.

- ◆ Svobodna reška država: D'Annunzievi aneksionisti izvedejo državni udar marca in oktobra 1922 in zasedejo Krk in Rab. Razvije se boj med aneksionisti in avtonomisti. Italijanska vlada ni uvedla ukrepov proti fašistom, kar je izzvalo kritike
- ◆ Santa margeritska konvencija: 23.10.1922 je reševala mejna vprašanja okoli Zadra in Reke. Reševala je tudi vprašanje reške luke.
- ◆ Rimski sporazumi: 27.1.1924. Ukinjena je reška država in pripade Italiji. Pri reki pride do manjše korekture rapalske pogodbe v korist Jugoslavije. Dogovorili so se, da bi bile pravice jugoslovanske manjšine enake kot pravice italijanske manjšine v Dalmaciji.
- ◆ Beograjske konvencije: poletje 1924 – Jugoslavija je sprejela nemale obveznosti.
- ◆ Netunske konvencije: julij 1925. Govorijo o pravicah manjšin. Zaradi notranjih razmer jih vlada ne predloži v ratifikacijo. Ratifikacija šele po Radičevem umoru 20.6.1928.
- ◆ Tiranska pakta: 1926, 1927

Želje in mišljenje Aleksandra je, da bi Jugoslavija in Italija sklenile pogodbo: rapalska pogodba, da bi Italiji Jugoslavija priznala gospodarske pravice v Albaniji ... Za takšno popuščanje je Jugoslavija pričakovala od Italije, da ne podpira revizionistične politike Madžarske in Bolgarije. Odnosi so se zaostri, ker Jugoslavija ni ratificirala netunskih konvencij. Zato Italija z Albanijo podpiše prvi tiranski pakt. Albanija je z njim prišla pod prikriti protektorat Italije. Novembra 1927 je Jugoslavija sklenila Jugoslovansko-francoski pakt o prijateljstvu. Nato Italija odgovori s podpisom drugega tiranskega pakta z Albanijo. Ta pakt je vojaški. Italija je od Jugoslavije zahtevala, da hitro ratificira konvencije, ki so že podpisane. Velike pravice italijanske manjšine v Jugoslaviji. V Jugoslaviji je vladalo veliko nezadovoljstvo s temi konvencijami. Tudi VB in Francija sta za hitro ratifikacijo. Nasprotniki vladne politike pa so organizirali velike demonstracije, zato je do ratifikacije prišlo šele po Radičevem umoru.

V tridesetih (30-ih) letih

V tridesetih je okrepljena vloga Male Antante. Leta 1934 je prišlo do ustanovitve Balkanske antante v Atenah. V tridesetih preidejo od francosko k nemški orientaciji v političnem in ekonomskem pogledu. Manjša vloga v društvu narodov od leta 1935 dalje. Sklenitev sporazuma z Bolgarijo in Italijo 1937. propad Male antante leta 1938 in oslabitev Balkanske antante.

MALA ANTANTA

Kralj je želel okrepiti vlogo Male antante (ČSR, Jugoslavija, Romunija – ustanovljena 1920/21) in njeno težišče premakniti proti jugu (da bi k njej pristopila še Grčija). Vendar temu nasprotuje Češkoslovaška republika. V mali antanti je prišlo do višje stopnje organizacije. Z bilateralnimi dogovori so bile pogodbe podaljšane. Podpisan je bil sporazum, splošni akt o koncilaciji, arbitraži in reševanju sporov. Mala antanta je imela svoj statut. Organizacijski pakt – ustanovljen je skupni svet leta 1933 v Ženevi. Za nedoločen čas so bili obnovljeni sporazumi. Mala antanta je razpadla ob nacistični zasedbi ČSR 1938.

BALKANSKA ANTANTA

Ustanovljena je bila leta 1934 v Atenah, sodelovanje pa se je začelo že v začetku 30-ih. V njej so združene Jugoslavija, Turčija, Romunija, Grčija. Razvilo se je iz gibanja za balkansko unijo, zvezo. Nastane pod vplivom VB in Francije, zato da bi se ohranil versajski sistem. Pojavlja se bojazen pred bolgarskim revizionizmom in okrepljeno politiko italijanskega imperializma na Balkanu. Zunaj balkanske antante sta ostali Albanija, Madžarska, Bolgarija. Dopuščali so možnost, da se ji pridruži Bolgarija, če bi ta sprejela določila pakta. Vendar bolgarska vlada noče podpisati nobenega pakta, ki bi potrjeval meje iz Neuilliya. Balkanska antanta je predvidevala skupno obrambo v primeru napada. Turčija ne bi sodelovala v vojni če bi v vojni sodelovala SZ, Grčija pa se je zavarovala v primeru vojne z Italijo v kateri ne bi sodelovala.

Težave so povzročali italijanski politiki na Balkanu. Slabitev pomena balkanske antante pa se prične že s prihodom Stojadinovića na oblast leta 1935. Stojadinović je predlagal spremembo člena o skupni obrambi. Brez vedenja balkanske antante je sklenil prijateljski pakt z Bolgarijo (1937). Moč in trdnost balkanske antante je s tem začela slabeti.

KONEC MALE ANTANTE, MANJŠA VLOGA V DRUŠTVU NARODOV

Stojadinović ne sodeluje na rednih sestankih Male antante, Jugoslavija se vse bolj približuje politiki Italije in Nemčije. Podpis sporazuma z Italijo in Bolgarijo 1937 je znamenje, da Jugoslavija zapušča politiko Male Antante, Češkoslovaška republika pa leta 1938 postane žrtev Nemčije. Do leta 1935 je Jugoslavija stalen, aktiven član Društva narodov, s Stojadinovičem pa namesto kolektivne varnosti v ospredje stopi približevanje k Nemčiji.

PRIBLIŽEVANJE K NEMČIJI

Neugoden odmev na francosko zblíževanje z Italijo in SZ, podpisi paktov leta 1935. Zmanjša se zaupanje Jugoslavije do Francije. Najbližji jugoslovanski prijatelj se zdaj povezuje z njenim sovražnikom. Jugoslavija ni priznala SZ in je ena redkih držav, ki z njo ni imela diplomatskih odnosov vse do leta 1940.

Aleksandrova smrt (9.10.1934) pomeni zaključek tesne povezave s Francijo in Jugoslavijo. Stojadinovičeva politika se naveže na Nemčijo. Velik je gospodarski pomen sodelovanja z Nemčijo, zlasti po sankcijah proti Italiji in anšlusu Avstrije.

Vloga Francije je bila vse do leta 1937 velika. Do takrat je ona poglavitni politični jugoslovanski zaveznik, v ekonomskem smislu pa je nepomembna. Tudi VB ni pomembna gospodarska partnerka, zato je Jugoslavija primorana sodelovati s svojimi političnimi nasprotniki: Italijo, Avstrijo, Nemčijo. Postanejo odvisni od nemškega trga. Iz Nemčije Jugoslavija uvaža 1/2 proizvodov in izvažata 1/3 proizvodov.

Zaradi teh dejavnikov pride do odstopanja od sistema kolektivne varnosti (male in balkanske antante) in uveljavljanje bilateralnih sporazumov:

- ◆ Pakt o večnem prijateljstvu z Bolgarijo (24.1.1937)
- ◆ Pakt o prijateljstvu z Italijo (25.3.1937)

Zaradi etiopske vojne se Italija oddaljuje od VB in Francije ter približuje Nemčiji. 1936 je tako nastala os Rim-Berlin. Ta nova povezava sil je pripeljala do približevanja Jugoslavije → pakt z Italijo. Naslednja leta je Stojadinovičeva vlada sprejela anšlus Avstrije, Münchenski sporazum. Postala je obkoljena s fašističnimi in revizionističnimi silami ter ekonomsko odvisna od Nemčije.

JUGOSLAVIJA PRED 2. SVETOVNO VOJNO

Marca 1938 Stojadinovičeva vlada sprejme anšlus, septembra 1938 pozdravi Münchenski sporazum. Jugoslavija je politično izolirana in gospodarsko podrejena. Januarja 1939 si je z Italijo pripravljena razdeliti Albanijo. Cvetkovičeva vlada obdrži podobno politiko, kot jo je imel Stojadinović. Brez protesta sprejme poteze Nemčije in Italije. Ob izbruhu 2. svetovne vojne si oba tabora želita pridobiti Jugoslavijo. Nemčija si v tem delu Evrope želi mir. Hitler leta 1940 prepriča Musolinija naj ne napade Jugoslavije. Jugoslavija je popolnoma odvisna od Nemčije in Hitler si jo želi za oskrbo. Jugoslavija junija 1940 vzpostavi diplomatske odnose s SZ. Italija oktobra 1940 napade Grčijo. Neuspeh Italije v Grčiji primora Nemčijo, da intervenira. Sosedne države: Madžarska, Romunija, Bolgarija pristopijo k Trojnemu paktu – Balkanska antanta preneha obstajati.

ALBANIJA MED OBEMA VOJNAMA

Italija ima v njej svoje interese. Kraljevina Srbija razmišlja kako bi si jo med seboj razdelile sama, Grčija in Italija. Drugače pa je Albanija izredno revna država.

DO 1921

28.11.1912 je nastala neodvisna Albanija. Pod pritiskom velesil se mora srbska in črnogorska vojska umakniti. Za vladarja pa je leta 1914 postavljen Wilhelm von Wied, ki pobegne. Ob koncu prve svetovne vojne si vse antantne države vsaka zase želi nad njo dobiti nadzor, v državi vlada popolna zmešnjava. Esad paša vlada v Solunu, v njej obstaja francoska marionetna vlada, Italija pa razglasi neodvisnost Albanije. Londonski pakt je Italiji obljublja del Albanije in protektorat nad njo.

Konec leta 1918 Albanijo zasedejo francoske, italijanske, srbske in grške enote. Njene meje so začeli določati leta 1921, dokončno pa so bile načrtane leta 1924. Italija podpira Turhan-pašo, Jugoslavija pa Esad-pašo. Obe delegaciji sodelujeta na konferenci v Parizu. 1918 Italija organizira proitalijansko vlado s Turhan-pašo na čelu, na drugi strani pa Jugoslavija podpira Esad pašo, ki je pod jugoslovanskim vplivom. Na mirovno konferenco sta obe vladi poslali vsaka svojo delegacijo. Srbija ni želela navzočnosti Italije na vzhodni obali Otranskega zaliva, zato želi neodvisno Albanijo iz leta 1913, ali pa je za priključitev severne Albanije k Jugoslaviji, če bi Italija dobila del albanskega ozemlja. Jugoslavija je pomagala albanskemu gibanju, ki si je prizadevalo za izgon italijanske vojske. Kljub temu pa Italija obdrži otok Sesena. Ko ubijejo Esad pašo se vedno bolj krepi vpliv Italije

Albansko vprašanje je rešeno s sklepom konference veleposlanikov velikih sil v Londonu 9.11.1921. Priznana je neodvisnost Albanije v mejah iz leta 1913. Italiji je priznan poseben interes za ohranitev albanske neodvisnosti (tako dobi proste roke za vmešavanje v notranje albanske zadeve).

DO 1928

Jugoslovansko-italijansko rivalstvo:

Jugoslovanska politika je na širjenje italijanskega vpliva v Albanijo gledala kot ogrožanje njihovega ozemlja. Italija je podpihovala težnje po samostojnosti Kosova. Tudi organizira napade na jugoslovansko ozemlje. Jugoslavija v politiki do Albanije uporablja enake metode kot Italija. Italija se je vmešavala v albanske notranje zadeve. Jugoslavija odreja manjšinske pravice albanskemu prebivalstvu v Jugoslaviji in obratno.

Albanija med dvema političnima silama:

Ahmed beg Zohu si želi status Quo, intelektualci (škof Fan Noli) pa hočejo modernizirati državo. Jugoslavija začne podpirati Zoguja, ki decembra 1922 postane predsednik vlade in sodeluje z Jugoslavijo (sporazum o maloobmejnem delu). Italija, ki je v Albaniji hotela uveljaviti svoje interese pa je podpirala Zogujeve nasprotnike. Opozicija je dobivala vedno večjo podporo. Zogu odstopi. Zogujevi nasprotniki so imeli revolucionarni značaj, vlada je bila proti njim brez moči. Zogu pobegne v Jugoslavijo. V Albaniji zmagata demokratična boržuazna revolucija junija 1924. vlado sestavi škof Fan Noli, ki pa ne more izpeljati reform, zato izgublja podporo.

Zogu se decembra 1924 vrne na oblast z jugoslovansko pomočjo. Albanija postane republika, Zogu pa njen predsednik. Albanija ostane fevdalna despotija. Zogu začne reorganizirati vojsko, organizira lastno gardo. Vrnitev Zoguja na oblast je velika Jugoslovanska zmaga. Zogu je od Jugoslavije zahteval nadaljno finančno pomoč in orožje.

Ker v Jugoslaviji ne dobi finančne pomoči in orožja se obrne na Italijo, ki je zaradi političnih razlogov pripravljena dati pomoč. Albanija pride pod italijanski vpliv (orožje, denar, inštruktorji). V gospodarskem pomenu je bilo sodelovanje med Albanijo in Jugoslavijo zanemarljivo.

Musolini se odloči, da bo postal arbitra sodnik na Balkanu. Financira ustanavljanje taborišč VMRO. Albanija je izhodišče Musolinijeve politike na Balkanu: sodelovanje z jugoslovanskimi sosedi, taborišča za urjenje VMRO, podkupovanje.

Napredek države: upadanje hajduštva, uvedba zakonov, šole. Vseeno pa nizek življenjski standard ostane.

Leta 1926 in 1927 sta podpisana 1. in 2. tiranski pakt (Zogu je pred bankrotom, zato se odloči za ta korak). Albanija je z njima politično in vojaško pod nadzorom Italije. Tirana se praktično odpove samostojni zunanji politiki. Italija postane protektorat Albanije. Vse ključne albanske vjaške enote so pod vplivom italijanskih. V zameno Zogu postane kralj Albanije. Albanija pa leta 1928 postane kraljevina.

OD 1928 – 1939

Zogu prvič vpelje novo ustavo, njegova moč se še poveča. Želi se otresti vpliva Italije, ta ga leta 1931 izsiljuje z zahtevo po carinski uniji. Zogu skuša izboljšati odnose z Jugoslavijo in VB. Italija na to odgovori tako, da ustavi finančno pomoč, izplačila in Albanija zaide v finančno krizo. Albanija nato le pristane na carinsko unijo, vendar Italija sedaj postavlja še več pogojev.

Albansko-jugoslovanski sporazumi 1933-34 za krepitev gospodarskega sodelovanja ne prinesejo izboljšanja. Gospodarske in finančne težave ostanejo (manevriranje Zoga). Jugoslovansko-italijanski pakt leta 1937 prizna obstoječi vpliv Italije v Albaniji. Pogovori Ciano-Stojadinović o razdelitvi Albanije. Musolini je predvideval in računal po münchenskem sporazumu, da če velesile niso reagirale na razkosanje ČSR, tudi na odstranitev Albanije ne bodo. 7.4.1939 pride do invazije Italije na Albanijo. Zogu pobegne, Jugoslavija in mednarodna skupnost pa ne reagirata. Nastane personalna unija Albanije in Italije. Kralj Italije je tudi kralj Albanije. Jugoslavija prizna prihod Italije na Balkan.

ROMUNIJA MED OBEMA VOJNAMA

Romunija je neodvisna od leta 1861. 1881 je postala kraljevina, decembra 1947 pa republika. V prvi svetovni vojni je najprej nevtralna, nato pa leta 1916 pristopi k antanti, centralne sile jo porazijo. Maja 1918 s centralnimi silami sklene bukareštanski mir, novembra pa se ponovno zbliža z antanto.

OZEMELJSKE SPREMEMBE PO 1. SVETOVNI VOJNI

Zasedba Besarabije. Pridobila je ozemlja na račun Madžarske. Sodelovala je v intervenciji proti Madžarski. Zasedla jo je od julija 1919 do marca 1920. Romunska vojska je neposredno sodelovala pri zadušitvi madžarske revolucije. Ta intervencija se ji je izplačala. Povečala je svoj obseg z versajskimi pogodбами. Pridobila je južno Bukovino in del severne (s plebiscitom), južni del Transilvanije, vzhodni Banat (Termišvarski) ter Maranurec (od Avstrije in Madžarske). Od Bolgarije je dobila južno Dobrudžo, s plebiscitom pa od SZ še Besarabijo. Romunija je več kot podvojila svoj obseg in število prebivalcev od predvojnih 137.000 km² na 295.000 km². Madžarska si je med 2. svetovno vojno priključila odvzeta ozemlja nazaj, a jih je leta 1947 morala vrniti.

NOTRANJEPOLITIČNI RAZVOJ

Notranjepolitični položaj je bil slab. Nezadovoljstvo se je širilo zaradi agrarnega vprašanja, odnosa oblasti do nacionalnih manjšin in revolucije v Rusiji. Okrepila se je moč privržencev oktobrske revolucije: Sovjeti, oboroženi oddelki delavcev, stavke, upori v vojski, nemiri, vstaje v Moldaviji, Bukarešti, Transilvaniji, Besarabiji. Romunija je bila zaostala kmetijska država, agrarna reforma ni prinesla izboljšanja, kmetje se še vedno zadolžujejo, industrija pa je v rokah tujega kapitala. Ni se razvijala v skladu z načrti. Od leta 1923 naprej se gospodarstvo nekoliko stabilizira (tuji kapital).

STRANKE

Kmečka, narodno liberalna stranka (Bratianu), narodna stranka Transilvanije in stranka romunskih kulakov ali Zaranistov.

1921-26 vlada Narodno liberalna stranka: od leta 1921 so na oblasti liberalci. Njihov vodja je Bratianu. Vodi politiko protekcionizma – varstvo domače industrije, prepoved uvoza, carine ... Ta ekonomska politika je v nasprotju z interesi večine volilcev. Volilni sistem je zagotavljal oblast. 1924 je prišlo do vstaje v Besarabiji. Vojska je pobila 3000 ljudi, prepovedali pa so KP Romunije, ki je bila ustanovljena 1921. Prepovedana je bila od 1924-44. **Leta 1926 zmaga kmečka stranka** (kmetijci). V njenem času se je vršila nasilna romunizacija drugih narodov in narodnih manjšin, preganjanje ilegalnih komunističnih strank in ustanavljanje napol vojaških fašističnih organizacij. **1927 spet zavlada Narodno liberalna stranka.** Istega leta umre kralj Ferdinand. Po njegovi smrti postane kralj njegov 6 letni vnuk Mihael I, ker je njegov oče Karol II v izgnanstvu. Vlada regentstvo. Leta 1928 liberalci izgubijo volitve.

Notranja politika od 1928-30:

Leta 1928 liberalci izgubijo volitve. Oblast dobi v roke Narodno kmečka stranka. To je koalicija kmečke stanke in Narodne stranke Transilvanije. Njen vodja je Maniu. To je zelo neugoden čas. V državi vlada gospodarska kriza. Junija 1930 kmetijci Karolu II dovolijo vrnitev in ta s prestola pahne sina. 1930 Maniu odstopi in oblast zopet dobijo v roke liberalci. Kralj vnese razdor med politične stranke. Prekine tradicijo

močnih osebnosti v vodstvih strank. Stranke vodijo drobtiničarsko politiko. Vlada je vse bolj odvisna od kralja, ki ima pravico da sam postavlja vlado.

Notranja politika od 1930 naprej:

Ta čas zaznamuje pojav fašističnih organizacij. Pomembna osebnost tega časa je Corneliu Codreanu. Vladajo simpatije do kmetov in antisemitizem: Židje iz Vlaške imajo dokaj dober položaj, v Moldaviji so živeli v zaprtih skupnostih, v Transilvaniji pa so se na njihov račun širile obtožbe, da so promadžarsko usmerjeni. V tem času je delovala legija nadangela Mihaela, imenovana tudi Železna garda. Železna garda postane masovno gibanje v času gospodarske krize. Kralj leta 1932 nastopi proti železni gardi ta pa ubije predsednika vlade in Liberalne demokracije – Duca- železna garda se je umaknila v ilegalo in prevzela nacistične metode.

Zunanja politika in interesi velikih sil:

Romunija je za Nemčijo predstavljala prvo linijo obrambe pred ruskim prodorom v JVE. Romunija je bila drugače tradicionalno navezana na Francijo. Slabost Male antante in Balkanskega pakta za Romunijo je bila ta, da je bila obsojena na oborožen spopad. Vzpostavili so diplomatske stike s SZ s katero imajo nerešen problem Besarabije in Bukovine. Romuniji je med leti 1932-36 (Titulescu – zunanji minister) uspelo ohraniti ravnotežje. Titulescu je imel podporo kralja in vlade. Prišlo je do gospodarskega prodora Nemčije v Romunijo, kamor je Romunija prodala velike količine kmetijskih presežkov. Ni pa si mogla prilastiti nafte, ki jo je lahko Romunija prodajala po višji ceni od nominalnih. Romunija je bila 1936 veliko manj odvisna od Nemčije kot sosednje države.

Romunija od 1936:

Kralj ima težnje po vzpostavitvi diktature, njegove težnje pa podpira kamarila. Kamarila je v tem videla osebne ekonomske interese, saj daje prednost industriji in ne kmetijstvu. Železna garda (vse za zemljo) nastopi proti Madžarom in Židom, krenili so v ofenzivo- leta 1937 liberalci na volitvah ne dobijo 40%, zato vlado sestavijo antisemitske stranke (Goga-Kuza in Železna garda). Goga-Kuza dobi mandat za sestavo vlade, na oblasti se obdrži dva meseca. Kralj je želel vnesti razdor med Gogo, Kuzo in Železno gardo, kar mu leta 1938 tudi uspe. Zavlada anarhija in 12.2.1938 Karol uvede diktaturo in oktroirano ustavo. Sledi aretacija in usmrtitev vodstva Železne garde.

Zunanja politika v času diktature:

Kralj jadra med obema blokoma. Ohranja tesne stike z VB in Francijo in hkrati postopno popušča Nemčiji. Zunanja politika se preusmeri po anšlusu marca 1938 in krepitvi fašističnih sil v državi. 22.5.1940 mora Romunija skleniti Naftni pakt, ki je Nemcem zagotovil vso proizvodnjo nafte po predvojnih cenah. Po paktu Hitler-Stalin 25.8.1939 mora Romunija junija 1940 SZ odstopiti Besarabijo in severno Bukovino. Z drugo dunajsko arbitražo 30.8.1940 Hitler in Musolini ukažeta naj Madžarski vrne severni del Transilvanije. Septembra 1940 pa Romunija pod pritiskom Nemčije Bolgariji vrne južno Dobrudžo.

Romunija od 1939:

Železna garda septembra 1939 umori premiera Colinescua, oblast prevzame general Antonescu. Kralj Karol II je prisiljen abdicirati v korist sina Mihaela I. Antonescu ukine ustavo in razpusti parlament ter uvede fašistično diktaturo. Oktobra 1940 v državo prihaja nemška vojska. Novembra 1940 Romunija pristopi k trojnemu paktu, decembra pa se Antonescu in Hitler dogovorita o sodelovanju romunske vojske pri napadu na SZ. Romunija je med nemškimi sateliti edina, ki skoraj celotno vojsko pošlje v boj za Nemčijo. Z njenega ozemlja Nemci napadejo Jugoslavijo, SZ in Grčijo. V sporu med Antonescujem in Železno gardo Nemčija podpre prvega, zato da bi lahko bolje izkoristila gardo in gospodarske interese v boju zoper SZ.

BOLGARIJA MED OBEMA VOJNAMA

Do konca 1. svetovne vojne

Bolgarija postane neodvisna leta 1908. kralj postane Ferdinand I. Med prvo svetovno vojno je na strani centralnih sil. Nanjo vpliva oktobrska revolucija in pride do vstaje v vojski. Vodja vstaje je Alekander Stamboljski vodja Bolgarske kmečke narodne zveze (BKNZ) in zahteva sklenitev miru. Septembra 1918 je ustanovljena Radomirska republika. Odstavijo kralja in sestavijo republikansko vlado. Predsednik postane Stamboljski. Oktobra Nemci intervenirajo ter porazijo vstajnike, šele nato sledi vstop antante. Kralj sklene mir z antanto in dovoli zasedbo Bolgarije, obenem pa prosi Nemce naj uničijo Radomirsko republiko. 30.9.1918 Bolgarija kapitulira.

Notranja politika 1919-1923:

Na volitvah leta 1919 zmaga Stamboljski (pomarančna garda) in BKNZ. Sposobna je da formira vlado. Stamboljski je želel še izboljšati dober položaj kmetov. BKNZ je prva velika kmečka stranka na Balkanu, ki formira vlado, s paravojaško gardo delavske stranke. Njihov cilj je izgradnja kmečke države. Izvedejo

agrarno reformo, nacionalizirajo banke, izvedejo davčno reformo. Po volitvah 1920 se njegov diktatorski režim in agresivnost do opozicije še okrepi. Njegovi nasprotniki so privrženci revizionizma: oficirski zbor vojaška liga (tisti oficirji, ki so ostali brez službe, saj je morala Bolgarija zmanjšati svojo gardo) in VMRO. Bolgarija mora odstopiti ozemlja Romuniji (južna Dobrudža), Grčiji (del Trakije) in kraljevini SHS

Zunanja politika 1919-1923:

Pojavljajo se težave v povojnem obnavljanju bolgarsko-jugoslovanskih odnosov, zaradi izgube ozemlja, reparacij in delovanja VMRO. Sklenjen je bil jugoslovansko-bolgarski sporazum o zatiranju komitskih čet VMRO zaradi groženj sosednjih držav z intervencijo, da bi uničile komitske čete VMRO na ozemlju Bolgarije. 1922 se pokaže interes Jugoslavije in Bolgarije po normalizaciji odnosov zaradi konference v Lausani in prihoda fašistov na oblast. Jugoslavija želi postati vodilna na Balknu. Bolgarija želi dostop do Egejskega morja preko Trakije. Stamboljski se odreka ozemeljskim pretenzijam in ukrepa proti VMRO. Italija ima svoje interese in podpira VMRO. Sklenjeni so niški sporazumi za normalizacijo odnosov med Jugoslavijo in Bolgarijo.

Notranja politika 1923-1934:

Opazne so močne revizionistične težnje za politiko vrnitve izgubljenih ozemelj (Vojaška liga, VMRO). Junija 1923 pride do vojaškega prevrata, Stamboljski je bil ubit, oblast pa je prevzel Cankov (profašist). Cankov je izvajal teror nad komunisti in kmečko narodno zvezo. KPJ je skupaj s kmeti septembra 1923 izvedla vstajo, ki pa je bila uničena. Zavladal je "beli teror" proti ostankom stare oblasti in komunistom. Nasilje se razbohoti zlasti leta 1925, ko se vrstijo uboji politikov. Uvedeno je izredno stanje: vojska, prekinitve zvez s tujino ... Januarja 1926 Cankova nasledi demokrat Andrej Ljapčev. Izda amnestijo za upornike iz leta 1924. leta 1931 prevzame oblast Ljudski blok: demokrati, agrara, liberalci. Vodji sta Malinov in Mušanov do leta 1934.

Zunanja politika 1923-1934:

Decembra 1923 je bil podpisan sporazum med Bolgarijo in Italijo. Bolgarija je priznala Italiji pravico do Slovenije, Hrvaške in BiH, Italija pa Bolgariji pravico do Makedonije. To je pomenilo poslabšanje odnosov med Jugoslavijo in Bolgarijo (atentati, vdori komitov). Jugoslovanska vlada je postala bolj popustljiva do Italije. Italiji je priznala pravico do priključitve Reke januarja 1924. Cankov omeji VMRO, Jugoslavija pa vidi v sodelovanju Bolgarije in Grčije sovražnost. Leta 1925 pride do grško-bolgarskega spopada zaradi nasilja nad Grki v Makedoniji. Društvo narodov obsodi Grčijo. Italija omogoči baze VMRO v Albaniji. Zaradi atentatov Jugoslavije je od 1927-1929 zaprta meja z Bolgarijo. Aleksander zaradi notranjih razlogov normalizira odnose, ki pa spomladi 1929 zopet poslabšajo (vdor VMRO, poroka Borisa z italijansko princeso, manjšinske zahteve za vardarske Makedonce).

Notranja politika 1934-1941:

Med seboj se bojujeta dve struji: VMRO proti vrhovistom, federalistom. Stranke ne morejo več obdržati reda. Čutijo se posledice velike gospodarske krize, prihaja do upornih gibanj med kmeti, VMRO izvaja nasilje. Maja 1934 pride do državnega udara, ki ga izvede Zveno in vojaška liga. Vlado prevzame Kimon

Georgijev in uniči VMRO. Januarja 1935 režim Zvena pade, oblast prevzame general Zlatov, uvedena je vojaška diktatura. Car Boris po enem letu prevzame nadzor in imenuje svoje predsednike vlad in ministre (Kjošeivanov 1935-40, Filov 1940-43). Odpravi stranke, cenzurira tisk. Uvedena je diktatura pod oblastjo carja Borisa. Do delne obnove parlamentarizma pride leta 1938. odpravijo se vojaške omejitve iz Neuillya, in začne delovati parlament.

Zunanja politika 1934-1941:

Kaže se težnja balkanskih držav po sklenitvi regionalnega sporazuma, ki bi jamčil nedotakljivost meja. Bolgarija k temu noče pristopiti, ker bi se ohranile meje iz Neuillya. Do zbliževanja jugoslovansko-bolgarskih odnosov pride v obdobju Zvena 1934. leta 1935 se pojavijo napetosti v bolgarsko-turških odnosih zaradi grške revolucije. Obe državi pa jo hočeta izkoristiti v svoj prid. do napetosti med njima prihaja tudi zaradi bolgarskega ravnanja z muslimani. V tem obdobju se poveča Hitlerjev interes za Balkan, ki nanj vpliva tako gospodarsko kot politično. Bolgarija in druge države JVE postanejo gospodarsko odvisne od Nemčije (več kot 50% izvoza gre v Nemčijo, prav toliko je uvoza iz Nemčije). Leta 1937 je sklenjen pakt o večnem prijateljstvu med Bolgarijo in Jugoslavijo, leto kasneje 1938 je podpisan Solunski pakt, ki določa takšno oboroževanje kot ga je Bolgarija hotela, še vedno pa zahteva dostop do Egejskega morja in popravek meje z Jugoslavijo. Pred pričetkom druge svetovne vojne se poveča akcija Nemčije in zahodnih sil za vključitev Bolgarije k eni ali drugi. Narašča revizionistično gibanje glede spremembe meje z Romunijo in izhodom na Egejsko morje. Bolgarija ima tudi pretenzije do Makedonije. 1. marca 1941 pristopi k trojnemu paktu in sodeluje v napadu na Jugoslavijo.

NEMŠKA MANJŠINA V JUGOSLAVIJI MED OBEMA VOJNAMA

Leta 1921 je država štela okoli 21 milijonov prebivalcev. Od tega so 16% prebivalstva predstavljale manjšine. Nemcev je okrog 500.000; Madžari okrog 470.000 (Bačka, Banat, Baranja, Medžimurje, Prekmurje); Albanci okrog 440.000 (Kosovo, Metohija, Makedonija); Romuni okrog 230.000 (Banat); Slovanske manjšine (Slovaki, Ukrajinci, Rusini v Banatu); Turki okrog 150.000 (Makedonija, Kosovo, Metohija); Poljaki (BIH); Bolgari (Makedonija, vzhodna Srbija); Italijani (Dalmacija).

NEMCI

Izven svoje države je živel okoli 7,5 milijona Nemcev. Od tega jih je bilo 3.845.000 v ČSR (od tega v Sudetih 3.400.000). Na poljskem jih je bilo 475.000 (Galicija, Šlezija, Volinija), nekaj v Baltiških državah, na Madžarskem, v Romuniji 800.000 – Banat, Sedmograška, Bukovina, Dobrudža), v SZ pa jih je 1.185.000 ob Volgi, Črnem morju in v Belorusiji. So ena najmočnejših narodnih manjšin, vendar zelo raztreseni, brez oblikovane narodne in politične zavesti. Imajo različen gospodarski, kulturni in politični razvoj. V Jugoslaviji živijo v štirih območjih: v Vojvodini (Banat, Bačka, Baranja), v Hrvaški s Slavonijo in Sremom, naselbine v BIH in v Sloveniji. Sem so se naselili v različnih časovnih obdobjih: v Vojvodino ob izpadu Turkov, na Hrvaško in v BIH v času avstrijske okupacije. Nemci so bili številčnejše najmočnejša manjšina je živel v Vojvodini. Tam je bilo kar 2/3 vseh Nemcev v Jugoslaviji, najbolj raztreseni pa so bili v BIH, kjer so živeli po posameznih mestih. Nemci, ki so živeli v Sloveniji so na slovensko

narodnostno ozemlje prišli na več načinov: kot posestniki, trgovci, obrtniki; z rovtarsko kolonizacijo (Kočevarji), bili pa so še tisti, ki jih je Saintgermainška pogodba odrezala od svojih (Apače ...). Leta 1910 je bilo v Jugoslaviji 9% prebivalcev z nemškim občevalnim jezikom (v Sloveniji jih je 2/3 na sp. Štajerskem, v Ljubljani, Kočevarji, Mežiška dolina, Prekmurje), leta 1921 jih je še 4%, 1931 pa le še 2,5%. Do upada pride zaradi načina Ljudskega štetja, ker so spraševali po materinem jeziku. Ljudsko štetje pa je spraševalo po občevalnem jeziku v katerem dominirajo Nemci. Seveda do upada pride tudi zaradi izseljevanja nemškega prebivalstva, zavestne težnje, da se nemškutarji pritegnejo nazaj k slovenstvu, pripadnosti nemškemu materinemu jeziku pa tudi niso priznali tistim, ki so imeli slovenske korenine.

Pravni položaj:

V mirovnih pogodbah so zapisana določila o zaščiti pravic manjšin. Pogodba o zaščiti narodnih manjšin zagotavlja enake državljanske in politične pravice, enak dostop do javnih služb, svobodna uporaba jezika manjšin v javnem življenju, urediti pa je potrebno tudi manjšinsko šolstvo. Imeli so pravice na enaki ravni kot v drugih državah, zagotovljene so imeli le osebno zaščito in ne skupinske. Zapisane pravice niso prišle v ustavo, izvajanje teh pravic pa je bilo pomanjkljivo.

Ukrepi jugoslovanske oblasti po letu 1918:

Obstajale so razlike med naselitvenimi območji. V **Sloveniji** so bili do leta 1918 na vodilnih mestih, politično in gospodarsko pa so najboljše organizirani. Po prevratu pride do represivnih ukrepov, čemur sledi odhod velikega števila Nemcev. Ukrepi so bili: omejitve in ukinjanje na šolskem področju, ukinitve večine nemških društev, omejitve rabe nemškega jezika v javnem življenju, omejitve posedovanja zemljiške posesti v obmejnem pasu. Iz **BIH** je odšlo veliko število Nemcev. Tam organizacijsko niso povezani. V **Vojvodini** so uživali naklonjen odnos oblasti, saj tam ni nevarnosti iredintizma. Oblast je vodila pozitivno politiko do nemške manjšine in jih izkoristila kot protiutež madžarskim iredintističnim težnjam.

Šolstvo:

Tiste manjšine, ki so bile zaščitene so imele pravico do manjšinskih oddelkov. Slovenija je že imela izgrajen šolski sistem. Po letu 1919 so ukinjali nemške in ustanavljali slovenske šole. V Vojvodini so izgubili vse svoje vzgojne ustanove zaradi madžarizacije. Oblasti so uvedle nemški jezik, odpirajo nove šole, uvedejo nemški jezik, učno osebje je iz Avstrije in Nemčije, Nemci imajo svoje časopise. Na Hrvaškem so se kazale težnje po pohrvatenju, vendar šol niso zatrli. Obstajali sta dve merili za obstoj šol: zadostno število Nemcev (40, 30 ali 25) in pristna nemška narodnost, ki so jo ugotavljali z imensko analizo. Prisotnost so določali na podlagi imenske analize. Otroke iz mešanega zakona niso imeli za pristne in teh niso smeli vpisati v nemške vzporednice. Na to so se pritožili, vendar se stanje ne izboljša.

Stanje se izboljša v 30-ih letih, ko je prepovedana analiza priimkov, odločila je izjava staršev, uveden je nemški jezik v 5. in 6. razredu, omogočeno je delovanje privatnega nemškega vseučiljišča. Število nemških OŠ se povečuje do srede 30-ih, v 2/2 30-ih let pa predvsem na slovenskem prihaja do

ukinjanja šol. Nemške paralalke v SŠ so le v Donavski Banovini na 4 nižjih gimnazijah. V njih je vključena le 1/10, 1/3 pa jih obiskuje nemške meščanske privatne šole.

Verska sestava:

76,7% je katolikov, 20% jih pripada protestantski skupnosti, 2% je Judov, 0,6% pravoslavcev, 0,4% drugih kristjanov, 0,02% grko-katolikov (uniati), 0,007% muslimanov in 0,04% predstavljajo druge veroizpovedi.

Socialna sestava:

Pretežna večina se jih preživlja z dohodki iz kmetijstva in obrti. V Sloveniji se ukvarjajo predvsem s trgovino, svobodnimi poklici ali pa so delavci. Nemci v Sloveniji imajo gospodarsko najbolj trden položaj, so visoko nad gospodarskim povprečjem predvsem na Štajerskem, kjer so ohranili svojo moč (večji delež pri veleposestih, trgovini, obrti, stanovanja, gradbena naselja, vinogradniška posest, tudi nemški kapital v industrijskih obratih: Westnova tovarna, Union).

Položaj na Kočevskem: tam so bili predvsem kmetje, obrtniki in mali trgovci, krošnjariji (preprodaja izdelkov), množično izseljevanje, gospodarski položaj je bistveno slabši kot pa položaj Nemcev na Štajerskem.

Kulturno organiziranje:

Švabsko nemška prosvetna zveza – Kulturbund je bila ustanovljena junija 1920 v Novem Sadu (Vojvodina). Skrbela je za ohranitev nacionalne identitete, razvoj vzgojno prosvetnih ustanov, skrbela za socialno skrbstvo in gospodarski razvoj. Organizacije so delovale predvsem v Vojvodini. Leta 1924 so jih razpustili in leta 1927 zopet obnovili, ob uvedbi diktature pa so prepovedane. Njihovo ponovno delovanje se vzpostavi leta 1930- leta 1938 je delovalo 866 različnih društev. Imeli so tudi svoje časopise: npr. Deutsches Volkblatt ...

Politično organiziranje:

Do leta 1921 ne uživajo skoraj nobenih političnih pravic. Nemška narodna manjšina po opcijem roku politično organizira Stranko Nemcev in v 30-ih Ligo Nemcev. Stranko Nemcev ustanovi Žombolj decembra 1922. zavzemajo se za ustavni zakon o pravicah emške manjšine, za svobodno ustanavljanje nemških šol, za nemški jezik kot uradni jezik v nemških naseljih, nemški zapisi na tablah, samoupravne pravice mest, okrajev, ustrezno število nemških uradnikov, za ustanovitev nemškega državnega sekretariata ter za enakopravno izvajanje agrarne reforme. Na volitvah so diktature dobili 5-8 poslancev, kasneje na vladnih listah 1-2 poslanca. V Kočevju je bila leta 1921 ustanovljena Kočevska kmečka stranka, ki jo je vodil Jožef Epih, v Mariboru pa je 1922 ustanovljeno Politično in gospodarsko društvo Nemcev v Sloveniji. Nemci se leta 1923 lahko prvič udeležijo volitev. Le na prvih volitvah dobijo poslanca v Sloveniji, večji uspeh imajo na občinskih volitvah.

Nacifikacija:

Nemci imajo somišljenike med mladimi intelektualci. Prihaja do sporov med "obnovitelji" (simpatizerji nacionalsocializma) in vodstvom Kulturbunda. Obnovitelji leta 1939 prevzamejo vodstvo

Kulturbunda. Novi voditelj kulturbunda postane Sepp Janko. Jugoslovanske oblasti se temu niso dovolj močno uprle.

V Sloveniji se nacistične ideje pojavljajo tudi po letu 1931, ko so bila pravila Kulturbunda odobrena tudi v Sloveniji. Zaradi vedno bolj nacistične usmeritve, nato sledi razpustitev skoraj vseh organizacij Kulturbunda (v Vojvodini ne razpuščajo okrajnih organizacij). Vendar je Kulturbund svojo dejavnost strnil v vrsti legalnih (pevski zbori) in ilegalnih organizacijah.

Nacifikacija Nemcev še hitreje napreduje po anšlusu in sudetski krizi. Upanja in želje nemške manjšine da bodo združeni je vse večje, zato prihaja do vedno večjih sporov med njimi in Slovenci. Oblast oktobra 1939 znova dovolijo obnovo Kulturbunda. Vodstvo Kulturbunda ustanovi polvojaške oddelke. Okupacijo in raztrganje Slovenije so Nemci pričakali strnjeno in organizirano.

SPREMEMBE DRŽAVNIH MEJA V SREDNJI IN JV

EVROPI PRED 1941

Nemčija je marca 1938 zasedla Avstrijo in si jo je aprila formalnopravno priključila. V Sudetih je bila močna nemška manjšina. Po sporazumu v Münchnu septembra 1938 med Nemčijo, Italijo, VB in Francijo, je nemška vojska zasedla SZ del Sudetov. Sredi marca 1939 je Nemčija izkoristila težnje Češkoslovaške republike in si jo podredila – čeho-moravski protektorat. Slovaška oktobra 1938 dobi v okrnjeni Češkoslovaški avtonomiji. Marca 1939 se razglasi za samostojno državo, ki jo vodi Josef Tiso. Tudi Ukrajinci razglasijo samostojnost, vendar jo zasede madžarska vojska in si jo priključi. Južna območja Slovaške dobi po sklepu prve dunajske arbitraže novembra 1938 Madžarska (12.400 km², 1.100.000 prebivalcev). Tješin – zasedba ozemlja ŠSR s strani Poljakov 2.10.1938 (17.000 km²).

Češkoslovaška 1938, 1939: Sudete dobi Nemčija septembra 1938 z Münchenskim sporazumom, marca 1939 Nemčija dobi Češkoslovaški protektorat, oktobra 1938 Tješin – Poljska nato Nemčija, podkarpatsko Rusijo dobi Madžarska, Slovaška republika razglasi samostojnost marca 1939.

Klajpeda (memeband) po 1. svetovni vojni spada pod Društvo narodov od leta 1924 pa pod Litvo. Marca 1939 po pogodbi z Latvijo pa _____?_____.

Italijanska vojska je aprila 1939 zasedla Albanijo in si jo priključila. Italijanski kralj postane tudi albanski kralj. Sledi padec Stojadinovića in s tem poslabšanje odnosov med Italijo in Jugoslavijo. Države v JV Evropi so si prizadevale ohraniti neodvisnost, da bi ostale nevtralne. Prihajalo je do nestabilnosti, menjave vlad. Politične razmere v Evropi pa so se spremenile: SZ je podpisala pakt o prijateljstvu, septembra 1939 nemška vojska zavzame svoj del Poljske (zahodni del), aprila 1940 sledi zasedba Danske in Norveške, maja zasede dele zahodne Evrope. Septembra 1939 rdeča armada zasede vzhodni del Poljske.

Vlada SZ se spomladi 1940 odloči za aktivnejšo politiko, za politično prenašanje svojih meja čimbolj proti zahodu. Junija 1940 zasede Litvo, Latvijo, Estonijo in si jih priključi.

Po uničenju poljske države se je Romunija znašla pred nemško ekspanzijo in je v najbolj neugodnem položaju. Iz SZ so prišle zahteve po Besarabiji, iz Bolgarije pa zahteve po Dobrudži. Romunski kralj je prosil za pomoč Nemčijo, vendar je tajni protokol med Nemčijo in SZ to preprečeval. Rdeča armada je junija 1940 zasedla Besarabijo in severno Bukovino. Vendar je nevarnost pretela tudi z zahoda. Madžarska je Romuniji predlagala predlog o zaščiti manjšine, vendar je Romunija to zavrnila. Zato Madžarska zahteva Transilvanijo. Obe državi zbereta veliko vojsko. Madžarska od Berlina zahteva ukrepe proti Romuniji. Obe državi nudita usluge Nemčiji. Nemčija je obe strani zato opozorila naj se pomirita. Hitler je Italijo opozarjal naj ne napade Jugoslavije. Zato jo je raje pritegnil za skupno reševanje romunsko-madžarskega spora. Sestanek je potekal 26.6. med nemčijo-italijo-madžarsko: Romunija bi morala sprejeti pronemške ukrepe, izstopi iz Društva narodov in se poskuša rešiti z

dogovorom glede Transilvanije. Avgusta 1940 Romunija zaprosi za arbitražo. Nemčija povabi obe: Romunijo in Madžarsko, na Dunaj. Tam je sklenjena 2. dunajska arbitraža in Romunija mora Madžarski odstopiti Transilvanijo. Nezadovoljstvo Romunije z arbitražo privede do padca vlade. Sestavljena je nova vlada, ki je pronemško usmerjena. Posledica arbitraže je tudi, da Karol abdicira in prestol prepusti sinu.

Bolgarija je od Romunije zahtevala Dobrudžo. Po razširitvi nemške agresije je še vedno vztrajala. Zahteva še dostop do egejskega morja. Bolgarske zahteve je podpirala tudi SZ in VB. Berlin je pozval Romunijo na pogajanja z Bolgarijo. Septembra 1940 je bila sklenjena pogodba med Romunijo in Bolgarijo, ki predvideva zamenjavo prebivalstva. Bolgarija dobi južno Dobrudžo. To v Bolgariji izzove težnje po pripojitvi tudi drugih ozemelj, ki jih je izgubila.

2. SVETOVNA VOJNA V JV EVROPI

NAPAD NA GRČIJO IN JUGOSLAVIJO

Vse države so si prizadevale, da bi ostale nevtralne. Ob izbruhu vojne je bila Italija za širšo vojno nepripravljena, razglasila je stanje nevojskovanja, spomladi je zasedla Albanijo, nato pa se pripravljala

na vojno z Jugoslavijo. Pripravljenih je bilo več scenarijev. Vendar spomladi 1940 Nemčija napade Francijo in Italija se ji pridruži, da bi dobila nekaj ozemlja. Tudi Nemčija ji odsvetuje napad na Jugoslavijo. Jeseni 1940 pride do trojnega pakta s katerim se podpisnice zavežejo za skupen boj.

ITALIJANSKI NAPAD NA GRČIJO 28.10.1940

Za napad na Grčijo se Italija pripravlja že od avgusta 1939. Sredi leta 1940 Italija od napada na Jugoslavijo in Grčijo odvrne udeležba pri napadu na Francijo. Julija 1940 pa vojaki dobijo ukaz naj naredijo načrt za vojno z Grčijo (diktatura generala Metaxasa). Julija 1940 je narejen načrt za delno zasedbo. Od poletja 1940 sledijo incidenti na grško-albanski meji. Nemčija je Grkom svetovala naj se ne vežejo na VB. Grška vlada (Metaxas) ne izvede popolne mobilizacije, saj želi ostati izven vojne. Po prihodu nemške vojske v Romunijo pa se užaljeni Musolini odloči za hiter napad na Grčijo. Hitler skuša Musolinija odvrniti od napada, vendar oktobra 1940 vseeno sledi napad italijanske vojske na Grčijo. Novembra sledi grška protiofenziva. Grkom pomaga tudi prebivalstvo Albanije in britansko letalstvo. Sledi umik italijanske vojske. Po novem letu sledi pozicijska vojna.

Januarja 1941 umre general Metaxas. V Grčijo so začele prihajati britanske enote. Marca hoče italijanska vojska še prebiti grško obrambo, vendar ji ne uspe, zato pride do spremembe v samem vrhu vojske. Italijanski napad na Grčijo je posledica zmedene Musolinijeve politike, zaradi uspehov Nemcev v Evropi.

NEMŠKA POLITIKA NA BALKANU

Nemčija je sklenila pomagati Italiji, da bi jo spravila iz zadrege (Afrika, Grčija). Hitler želi balkanske države čim bolj podrediti in druga za drugo pristopijo k trojnemu paktu: Madžarska 20.11.1940, Romunija 23.11.1940; Bolgarija 1.3.1941 (z njenega ozemlja bi lahko Nemčija prodirala v Grčijo, da bi pomagala Italiji) in Jugoslavija 25.3.1941. Bolgarske sosedje: Jugoslavija in Grčija so še naprej vztrajale pri nevtralnosti, kar vpliva na Bolgarijo.

Nemčija odstranjuje ovire: Turčijo hoče odvrniti od povezave z VB zaradi napada na SZ. Hitler je za pristop k trojnemu paktu Bolgariji nudil del Grčije in sprejel bolgarski predlog, da se bolgarska vojska ne bo udeležila pohoda proti Grčiji. K trojnemu paktu pristopi, ko je nemška vojska pripravljena zavojno proti Grčiji. Takoj po podpisu trojnega pakta VB prekine diplomatske stike z Bolgarijo. 1.3.1941 Bolgarija pristopi k trojnemu paktu.

PRISTOP JUGOSLAVIJE K TROJNEMU PAKTU

Ob začetku 2. svetovne vojne Jugoslavija razglasi nevtralnost. Nanjo se nato vršijo pritiski obeh vojskujočih si strani. Zato Jugoslavija naveže stike s SZ, trgovinska pogodba je sklenjena maja 1940. pogodba o prijateljstvu med Madžarsko in Jugoslavijo je sklenjena decembra 1940. 28. novembra 1940 pa pride zahteva Nemčije po pristopu Jugoslavije k trojnemu paktu. VB je obljubljala spremembe meja

po vojni. Poskusi jugoslovanske vlade februarja 1941, da bi s pogodbo o prijateljstvu z Italijo odložila pristop k trojnemu paktu, so bili neuspešni. 14.februarja 1941 so stekli pogovori s Hitlerjem v Berghofu pri Salzburgu. Nemčija je obljubila, da ne bo zahtevala prevoza vojske, da ne bo potrebna udeležba v vojnih operacijah, suverenost in celovitost Jugoslavije ter del ozemlja Grčije.

Zaradi spoznanja o vojaški nemoči, kronski svet in vlada 20.3. sprejmeta odločitev o pristopu. Pristop Jugoslavije k trojnemu paktu se zgodi 25.3.1941 na Dunaju. Za Nemčijo je pristop Jugoslavije k trojnemu paktu velikega pomena za operacije proti Grčiji: brez vojne ji je bila izročena Jugoslavija, zavarovan je celoten bok nemške armade v dolžini 350 km, morebitna sovražna akcija Jugoslavije pa bi lahko bila povod za intervencijo Turčije.

DOGODKI V JUGOSLAVIJI DO NAPADA

Vest o pristopu je izzvala demonstracije (bolje rat nego pakt – bolje vojna kot pakt). 27. marca 1941 probritansko usmerjeni oficirji izvedejo državni udar. Organizator je general Milković, zrušena je Cvetkovičeva vlada, Peter II je proglašen za polnoletnega in za kralja. Novo vlado sestavi Simović. Začne se manevriranje jugoslovanske vlade med silami osi, SZ ter VB. Sledi amnestija političnih zapornikov ter razpustitev koncentracijskih taborišč. Vdanost ne izjave Hitlerju, tajni dogovori z VB. Odlašanje s splošno mobilizacijo. 5.4.1941 pride do podpisa pogodbe s SZ o prijateljstvu in nenapadanju.

PRIPRAVE NA NAPAD

Rim je pripravljen posredovati v Berlinu, če Jugoslavija zasede grško mejo. Berlin pa je odločen Jugoslavijo razkosati (Operacija 25). Za ta namen sledi vabilo Hitlerja k delitvi plena:

- ◆ Italija: v zameno za vojaške operacije, pridobitev plena
- ◆ Madžarska (Pal Teleki, Miklos Horthy): vojaške operacije, po razkroju pa dobijo zaščito manjšine in nato zasedba nekoč že madžarskih ozemelj.
- ◆ Bolgarija: ni vojaškega udejstvovanja, le zasedba
- ◆ Romunija: ni udeležena pri vojaških operacijah ne pri zasedbi, zahteva pa Banat zaradi rodbinske vezi.
- ◆ Nemška manjšina v Jugoslaviji – peta kolona.

Jugoslovanski načrt je bil zadrževanje nasprotnika na vseh mejah razen v Albaniji, zavzetje dalmatinskih mest, sledilo pa je postopno umikanje na jug v Grčijo. Jugoslavija je imela nezadostno vojaško opremo. Grški načrt je bil: zadrževati sovražnika na Metaxovi liniji in poskušati preiti v ofenzivo na meji z Albanijo.

VOJAŠKI NAPAD 6.4.1941

6. aprila Nemčija izvede bombardiranje večjih mest in prometnih povezav. Nemška vojska nato prodira iz Avstrije in Madžarske (2. armada) , ter iz Romunije in Bolgarije (12. armada), Italija iz Julijske krajine po odhodu nemške (2. armada) in iz Albanije. Madžarska vojska izvede napad po umiku nemške vojske.

Po zavzetju Zagreba sledi prodor nemške vojske proti Sarajevu in Beogradu. Dvor in vlada se umakneta v notranjost države, 10. in 11. aprila pa odletita v Grčijo in nato v Jeruzalem. Jugoslovanska vojska se 15. aprila preneha bojevati. 17. 4. pa kapitulira. Kapitulacijo podpišeta Marković in general Janković.

GRČIJA APRILA IN MAJA 1941

Operacije v Grčiji so potekale aprila in maja 1941. bil je neuspeh poskus operacij grške in jugoslovanske vojske v Albaniji. Sledi umik grške in britanske vojske iz Albanije. 18. in 19. aprila vojni svet sklene, da se britanska vojska umakne iz peloponeških ristanišč. 24. aprila nemška vojska zasede Atene. Med 24. 4. in 1.5. se britanska vojska umakne v Egipt in na Kreto. Rešenih je okrog 53.000 vojakov. Grška vlada, dvor in poveljstva se umaknejo na Kreto. Italijanska vojska zaseda obalna področja in jonske otoke, nemška pa celino in egejske otoke. Na Kreto je maja 1941 izveden padalski desant in nato zasedba s strani nemške vojske.

OKUPACIJSKI SISTEMI V JV EVROPI MED 2. SVETOVNO VOJNO

VRSTE OKUPACIJSKIH SISTEMOV V EVROPI

Nemški okupacijski sistemi:

Hitler je določal meje in vrste okupacijskih sistemov. Razdelil jih je v 4 večje skupine, glede na:

- ◆ **Vojaško strateški razlog:** Belgija, deli Francije, Srbija brez dela Vojvodine, deli Grčije – tam ima vrhovno oblast nemška vojska.
- ◆ **Germanski značaj:** na Norveškem, Danskem, Nizozemskem. Vrhovni upravniki so državni komisarji, državni pooblaščenca. Tvorile naj bi zveze germanskih držav.
- ◆ **Življenjski prostor nemškega naroda:** Češka, Moravska, večina Poljske, zasedeni del SZ. Vodijo jih nemški komisarji. V njih se izvajajo izselitve in naselitve.

- ◆ Priključene dežele: Avstrija, Sudetska, Klajpeda, del Belgije, zahod Poljske, Spodnja Štajerska, Koroška, Kranjska. Tam je uvedena nemška civilna uprava. Vodijo jih funkcionarji priključenih pokrajin in so odgovorni neposredno Hitlerju. Nemci v začetku načeloma ne dopuščajo kolaboracije nenemškega prebivalstva.

Italijanski in drugi okupacijski sistemi:

Pri njih je sistem manj zapleten. V Grčiji in Franciji je uvedena vojaška uprava. Priključijo si zasedena ozemlja. V priključenih pokrajinah je uvedena civilna uprava z visokim komisarjem in z italijanskim aparatom. Italijanski okupator ni uvedel vojaške obveznosti. So nekakšne marionetne države.

Ostale države:

Tudi druge države so zasedale ali priključevale sosednja ozemlja (Madžarska, Romunija, Bolgarija, Poljska, SZ)

RAZKOSANJE JUGOSLAVIJE

Nemčija dobi: Slovenijo, Banat, Srbijo in Kosovsko Mitrovico. *Italija*: Slovenijo, Hrvaško primorje, Dalmacijo, Črno goro, Kosovo, Metohijo, zahodni del Makedonije. *Bolgarija*: Makedonijo, del Srbije. *Madžarska*: Bačko, Baranjo, Prekmurje, Medžimurje. *NDH*: Hrvaška, BiH, Srem.

Razdelitev Jugoslavije je določil Hitler. Noben narod v Jugoslaviji ni ostal v eni državi. Slovenci so bili kar v treh državah.

Nemško zasedbeno območje v Sloveniji:

Slovenska Štajerska, Gorenjska, Mežiška dolina, območje Dravograda, pas Dolenjske južno od Save. Začasni pokrajinski enoti sta predvideni za priključitvi k Štajerski in Koroški: spodnja Štajerska ter zasedena območja Koroške in Kranjske (Gorenjska).

Nemška zasedbena območja v Srbiji:

Nemčija zasede Srbijo v mejah iz leta 1912 + Banat + območje Kosovske Mitrovice (to znaša okrog 28% jugoslovanskega ozemlja). Nemčija je imela v Srbiji gospodarske interese: rudniki, železnica, delovna sila ... vzpostavljeni sta bili dve ravni uprave: srbska civilna uprava in nemška zasedbena uprava. **Srbska civilna uprava** je bila uvedena na vseh stopnjah: državni, pokrajinski, okrajni in krajevni. Upravno teritorialno ureditev so Nemci pustili nedotaknjeno. Ostale so banske uprave z bani: Donavska, Drinska, Moravska. Komisarski svet, katerega predsednik je bil Ačimović so sestavljali predstavniki bivših meščanskih strank. Njihova naloga je bila vzdrževanje nemških sil, skrb za begunce. Do komisarskega sveta se je širilo nezaupanje, zato je deloval samo do avgusta 1941. sledila je vlada narodne rešitve, ki je delovala od 29.8.1941 do oktobra 1944. predsednik je bil Nedić, ministre pa je izbiral sam. civilni upravi so Nemci pustili lastno orožništvo in policijo. Za svoje delovanje so imeli težavne razmere: dodatno bolgarsko zasedanje, nadzor okupatorja, naraščanje uporništv, poskusi po

večji avtonomiji so neuspešni. **Nemška zasedbena uprava** pa je imela 4 linije: vojaško, policijsko-varnostno, gospodarsko in diplomatsko. Vojaška: vojaški poveljnik za Srbijo je bil podrejen poveljniku za JV Evropo. Na nižji ravni so bila pokrajinska, okrožna in krajevna poveljstva. Podobno je veljalo za Francijo, Belgijo in Grčijo. Imajo nadzor nad civilno upravo. Policijsko-varnostna linija: sestavlja jo redarstvena in varnostna policija. Izvaja nadzor nad srbskim orožništvom in policijo. Uničuje nasprotnike, skrbi za varnost in nudi pomoč vojaški upravi. Gospodarsko linijo predstavlja zastopnik pooblaščenca za 4 letni načrt: Franc von Neuhausen, ki ima na skrbi izkoriščanje naravnih bogastev. Diplomatska linija pa je najmanj razvejana. Nemčija Srbije ni imela za državo kot NDH. V Srbiji so obstajale tudi **srbske oborožene formacije**. Te tri oborožene formacije so bile pomožne formacije nemške policije.

- ◆ Prva je srbska državna straža. Ustanovljena je marca 1942. Šteje okrog 19.000 moških, ima orožništvo in policijo. Sestavljajo jo četniki Pećanca in legalizirani četniki Mihajlovića. Leta 1944 se umakne v Slovenijo.
- ◆ Srbska granična straža je ustanovljena oktobra 1941 in je podrejena finančnemu ministrstvu.
- ◆ Srbski prostovoljni korpus predstavljajo prostovoljci D. Ljotića (pronacistično usmerjeni). Šteje okrog 5.000 moških. Leta 1944 se umakne v Slovenijo.
- ◆ Ruski zaščitni korpus nastane iz nekdanjih belogardističnih častnikov in opravlja stražarsko službo.

Italijansko zasedbeno območje v Sloveniji:

Italijani zasedejo večino Dolenjske in Notranjske. 3. maja 1941 je Ljubljanska pokrajina priključena k Italiji. V Sloveniji bi Italija rada dobila še več: Zasavje in železnico.

Italijansko zasedbeno območje na Hrvaškem:

Sporazum me Italijo in NDH je bil sklenjen 18.5.1941 v Rimu. **Prva cona** je bila priključena k Italiji. K njej spada zahodni del hrvaškega primorja in gorskega Kotarja (k reški pokrajini) ter del Dalmacije med Zadrom in Splitom + Kotor ki pade v Dalmatinsko gubernijo (provinca Zadar, Split, Kotor). Upravljajo jo guverner in prefekti, upravo so poenotili z italijansko (civilni komisarji, župani, italijanska policija, karabinjerji). Italijanizacija, fašizacija je bila hujša kot v Ljubljanski pokrajini. Vseskozi je bila prisotna močna vojska. Poveljevalo ji je vrhovno poveljstvo za Slovenijo in Dalmacijo (2. armada) z armadnimi zbori. **2. cono** predstavlja območje do Dinarskega gorstva in zanj obstaja možnost zasedbe. **3. cona** pa sega do italijansko-nemške demarkacijske črte in tudi zanj obstaja možnost zasedbe.

Italijansko zasedbeno območje v Črni gori:

Kotor štejejo k Dalmaciji, 7 okrajev in območje Ulcinja na zahodnem delu pa h Kosovu. Tako želijo ustvariti Veliko Albanijo. Civilni komisar skliče skupščino, ki sprejme odcepitev od Srbije. Postavljati se začne vprašanje kraljevine. Po uporu julija 1941 Črna gora postane gubernija s središčem v Ulcinju in guvernerjem Birolijem.

Italijansko zasedbeno območje na Kosovu in v Metohiji:

Tu se križajo interesi treh držav: Italije, Bolgarije in Nemčije. Večino ozemlja Italija priključi k veliki Albaniji. Upravlja jo civilni komisar, ki mu sledijo prefekti s podprefekturami. Civilna uprava je podrejena albanskemu notranjemu ministru. Avgusta 1943 je ustanovljena prostovoljna albanska milica. Na tem območju poteka refedvalizacija, fašizacija in raznarodovanje. Po kapitulaciji Italije oblast prevzame pronemška vlada R. Mitrovića. Manjši del tega območja je ponovno zasedla Bolgarija in začela izvajati raznarodovanje. Nemčija si je vzela tri okraje kjer so bili rudniki, nemško vojaško upravo pa je pripeljala iz Srbije.

Madžarsko zasedbeno območje:

To je zavzemalo "južno" ozemlje (Delvidek): Baranjo, Bačko, Prekmurje, Međimurje. Dobila je manj kot je pričakovala. 8% jugoslovanskega ozemlja. Ta območja so bila do 16.8.1941 pod vojaško upravo, nato pa preide pod civilno upravo, ki je priključena madžarskim komitatom. 16.12.1941 je zasedeno območje priključeno Madžarski. Prične se madžarizacija območja, privilegiji so dodeljeni nemški manjšini. Sistem je bolj toleranten kot nemški, predvideva pa izgon srbskih kolonistov. 20. marca 1944 Madžarsko in priključena ozemlja zasede nemška vojska. Razmere se poslabšajo za Jude in kasneje tudi za Madžare.

Bolgarsko zasedbeno območje:

Bolgarija dobi Vardarsko Makedonijo brez zahodnega dela, ki je priključen Kosovu in Veliki Albaniji. Dobi tudi drugo srbsko okrožje na jugu (Piroto, Vranje), ki ga konec leta 1942 razširi z območjem Niša. V Srbiji ima Bolgarija veliko vojske (8 od 22 divizij). V šolstvo in kulturo se vnaša bolgarizacija, širi se bolgarska propaganda. Bolgarija si ozemelj ne priključi, uvedena pa je civilna oblast kot, da bi se ozemlje že priključilo. Zasedbena oblast Bolgarije traja do septembra 1944, ko jo prevzame Nemčija.

NEODVISNA DRŽAVA NDH

Razglašena je bila 10.4.1941. Razglasil jo je ustaš Slavko Kvaternik. Država je bila okrnjena, bila je brez Međimurja, Baranje, Hrvaškega primorja, gorskega Kotarja, delov Dalmacije; Srem je dobila junija 1941. Z Nemčijo je mejila po reki Sotli, z Italijo po reki Kolpi, meja z Madžarsko pa ni bila določena. Demarkacijska črta med italijanskim in nemškim vplivnim območjem je tekla po ozemlju 3. cone. Hrvaška je bila brez mornarice, morala je demilitarizirati Dalmacijo. 15.6.1941 je pristopila k trojnemu paktu, 25.11.1941 pa še k antikominternskemu paktu. Italija in Nemčija imata v NDH vojaške posadke.

Ante Pavelić je bil poglavnik in predsednik vlade. Razpustil je vse oblastne in upravne organe in preuredil upravno-teritorialno organizacijo (župe, kotarji namesto srezov). Hrvaški sabor je imel simbolni pomen – ni sprejel nobenih državnopravnih aktov). Razvilo se je hrvaško domobranstvo, uporabljale so jih sile osi. Domobranske vrste so bile samostojne le v notranji sestavi. Ustaška vojnica, politična vojska. Njeno jedro je predstavljalo 300 ustašev, ki jih je Pavelić pripeljal iz Italije. Gospodarski in politični vpliv Nemčije je naraščal na račun italijanskega vpliva (totalitaren, diktatorski režim). V bosanski Dubici je

potekalo nasilno pokristjanjevanje Srbov, dogajalo se je nasilno odganjanje ljudi v Srbijo, taborišča, poboji, čiščenje jezika. To ustaško nasilje in preganjanje je vznemirjalo tudi nemško vodstvo, zato ker želijo imeti red, da bi lahko nemoteno izkoriščali surovine in delovno silo. Po kapitulaciji Italije preide del Hrvaške v operacijsko cono Jadransko primorje.

OKUPACIJSKI SISTEMI V GRČIJI

Bolgarija je zasedla zahodno Trakijo, vzhodni del Egejske Makedonije in dva otoka (Tasos, Samotraka). Nemčija zasede Solun z zaledjem, območje ob turški meji, postojanke v južni Grčiji, nekatere otoke in večino Krete. Italija zasede vse ostalo.

Nemško zasedbeno območje:

Spada po vojaško upravo vrhovnega vojaškega poveljnika za JV Evropo, ki ima sedež v Solunu. Vojaške uprave so bile v: Solun-Egej, južna Grčija in Kreta. Na političnem področju sta delovala pooblaščenec nemškega Rajha za Grčijo in kasneje še pooblaščenec nemškega Rajha za gospodarska vprašanja. Nimajo aneksionističnih teženj. Razvile so se tri nacistične organizacije: nacionalsocialistična politična organizacija ESPO, Organizacija narodnih sil Grčije OEDE in Narodna unija Grčije (EEE)

Italijansko zasedbeno območje:

Vojaška uprava je bila Višje poveljstvo za Grčijo v Atenah. Italijani imajo aneksionistične težnje. Na jonskem otočju je po 27 mesecih uvedena civilna uprava. Epir je priključen k veliki Albaniji. Po kapitulaciji Italije pride do razdelitve tega območja med Nemčijo in Bolgarijo. Od aprila 1941 vlada kvinslinška vlada z oboroženimi silami, premier Tsolakoglou do januarja 1943, nato pa ga nasledi Logothetopules in od aprila 1943 Rollis. Je le malo sprememb v državni organizaciji, izgubijo pa ugled in moč zaradi kolaboracije, razkosanja države in odporniškega gibanja. Za to območje je značilna italijanizacija. Vladajo slabe gospodarske razmere, ljudje trpijo zaradi pomanjkanja hrane.

Bolgarsko zasedbeno območje v Grčiji in Makedoniji:

Egejska Makedonija, zahodna Trakija, Vzhodna Makedonija veljajo za osvobojeno ozemlje. Bolgarija z njimi upravlja kot s priključenimi območji. Na tem območju potekajo izgoni, raznarodovanje. Marca 1943 Bolgarija zasede ves grški del Makedonije, da bi zadušila odporniško gibanje. Vlada trda okupacijska politika.

ALBANIJA POD ITALIJANSKO IN NEMŠKO ZASEDBO

7. aprila 1939 Italija napade Albanijo. Kralj Zogu pobegne v Grčijo, vlada se razide. Albansko odposlanstvo ponudi krono italijanskemu kralju, ki Albancem podari "temeljni statut Kraljevine Italije" in postane kralj Albanije 3.6.1939.

Nadzor v Albaniji vrši kraljevi namestnik v Tirani, v Rimu pa deluje državni podsekretar za albanske zadeve, v Albaniji je številna italijanska vojska. Statut je predvideval delovanje albanske vlade. Do septembra 1943 se je zvrstilo pet predsednikov.

Albanska fašistična stranka je izvajala fašizacijo in italijanizacijo Albancev. Od leta 1934-40 je viden gospodarski napredek, vzpostavljena je carinska in denarna unija z Italijo. Albanci po kapitulaciji Italije (8.9.1943) ustanovijo "nacionalni komite", ki ga prizna Nemčija, ki hoče zbrati star, predvojni parlament, ki razglasi ločitev Albanije in Italije 18.10.1943. vzpostavljena je začasna vlada, regentski svet postavi stalno vlado 5.11.1943. Odredbe vlade so morale v potrditev nemškemu pooblaščenemu generalu.

Po kapitulaciji Italije Albanijo zasede nemška vojska. Oblast nad njo izvaja general za Albanijo. Tam se zadržuje SS divizija Skenderberg. Nemška okupacija traja do začetka decembra 1944.

ODPORNIŠKA GIBANJA V JUGOSLAVIJI

SPLOŠNE ZNAČILNOSTI

Izraz zanje je: odporniško gibanje, tudi partizansko gibanje, gverila. Pojavijo se po vsej Evropi in Aziji (Francija, SZ, Poljska, Kitajska, Indokina, Jugoslavija, Grčija). Posebnost je različen položaj posameznih držav v Jugoslaviji: Albanija je priključena, Jugoslavija in Grčija sta razkosani med okupatorji, Romunija in Bolgarija sta zaveznici okupatorjev, Turčija je med vojno nevtralna.

V Jugoslaviji, Grčiji in Albaniji je odporniško gibanje glede na velikost najmočnejše v Evropi. V Jugoslaviji imajo poleg SZ, najmočnejše v Evropi v odporniških gibanjih glavni ton komunisti. Odporniško gibanje izkoristijo za izvedbo revolucije. Meščanske sile niso kos nastalemu položaju. Vlade in politična vodstva so ponavadi zbežali in pasivno čakali na osvoboditev od zunaj. Znotraj držav pa je prihajalo do kolaboracij.

Glavni cilj odporniških gibanj je poleg osvoboditve: obnova Jugoslavije v predvojnih mejah s popravki: Primorje, Istra, del Dalmacije, del Koroške, Porabje; nacionalna enakopravnost oz. federativna ureditev in plebiscit o notranji ureditvi.

TEŽAVNE RAZMERE ZA RAZVOJ

Raznolikost je še posebej prišla do izraza zaradi: posebnosti posameznih okolij, različnih okupacijskih sistemov, različnih interesov narodov in družbenih skupin (Srbi in Hrvati v BIH), mednacionalni spopadi, različen odnos do okupatorja:

- ◆ Večina prebivalstva je imela okupacijo za največje zlo (Srbi, Judi, Romi)
- ◆ Nekateri pa okupacijo smatrajo za odrešitev – separatistične skupine
- ◆ Nekateri si z okupacijo izboljšajo življenjsko raven

Zaradi te raznolikosti prihaja tudi do različnih razmer in različnih odločitev za osvobodilno gibanje. BiH – genocid, Hrvaška – NDH, Makedonija – negativna izkušnja s kraljevino, zavračajo jugoslovanstvo, Kosovo – sprva se upirajo le Srbi, Slovenija.

Pojavi se vprašanje enakopravnosti med centrom in pokrajinami. Vojaška centralizacija (skupna vojska) – se je končala konec pomladi 45, politična centralizacija (AVNOJ, NKOJ) pa se končala oz. prevladala leta 1944, ko se ustanovi vlada.

Oblika odpornišva: na organizacijo odpornišva sta vplivala dva dejavnika:

- ◆ Četniki Draže Mihailoviča
- ◆ KPJ – uspela je ohraniti organizacijsko enovitost klub razkosanosti ozemlja.

VOJAŠKI PREGLED

1. obdobje do napada na SZ, 22.6.1941. Potekajo priprave KPJ. 2. svetovna vojna je imperialistična vojna. KPJ je pozvala na vstajo šele na dan nemškega napada na SZ. Do vstaje pa je prišlo le na delu Hrvaške in v BiH zaradi ustašev.
2. napad na SZ da možnost, da se imperialistična vojna spremeni v revolucionarno. Poziv k vstaji.
3. revolucionarni cilji KPJ so v prvih dveh letih postavljeni v ozadje. Poudarja se osvobodilni značaj narodno osvobodilnega gibanja.
4. revolucionarni cilji so kljub temu občasno izstopali in dodatno razplamtevali državljansko vojno proti koncu vojne pa postanejo še izrazitejši.
5. KPJ ustanovi še druge protifašistične organizacije (AFZ, UAOJ, Pionir, RKJ) iz katerih leta 1944 nastane Narodna fronta. V Sloveniji s somišljeniki ustanovi ustanovi Protiimperialistično fronto (OF).

Vojaško vodstvo partizanske vojske:

Politbiro CK KPJ 27.6.1941 v Beogradu vojaško komisijo CK KPJ preimenuje v glavni štab (kasneje vrhovni štab – VŠ) NOPOJ (kasneje NOVJ - narodno osvobodilna vojska). Po pokrajinah poleti (v Makedoniji jeseni) ustanovijo pokrajinske GŠ (glavne štabe). Sprva jih sestavljajo prostovoljci, kasneje se izvede mobilizacija. Strogo kaznujejo tiste obveznike, ki se niso udeležili mobilizacije oz. tistih ki so izstopili.

Večjih enot od odredov v letu 1941 ni bilo. V letu 1942 je že nastalo več deset brigad, število partizanov se poveča. V letu 1943 se pojavljajo vedno nova osvobojena ozemlja, po kapitulaciji Italije a se število partizanov poveča. V letu 1944 se razmerje okupator:partizan izenači.

Vojaško delovanje v letu 1941:

Osvobojeno je ozemlje v zahodni Srbiji. Od jeseni do decembra 1941 je tam vzpostavljena Užiška republika, Črna gora. Pride do sodelovanja četnikov in partizanov. Mihajlović in Tito imata nekaj skupnih dogovorov, vendar je njihovo gledanje na begunsko vlado in na povojno ureditev preveč

različno, zato dogovarjanje s četniki za skupen boj ne uspe. Zaradi neenakomernega razvoja NOG pride do vojaškega posvetovanja stolice septembra 1941. To posvetovanje prinese poenotenje vojaške organizacije (frontni princip, manjše območne enote, ki so gibljive), pride pa do nesoglasja med centralnim in slovenskim vodstvom NOG.

Osrednji del partizanske vojske se po uničenju Užiške republike decembra 1941 umakne v Sandžak in nato v vzhodno Bosno. Pride do spremembe načina vojskovanja: namesto krajevnih enot (odredi) premične enote (brigade), ki so sposobne za večje akcije na večjem ozemlju, imenujejo se tudi proletarske brigade. V tem času pride so sovražnikove okrepitve. Poleg 18 divizij še 9 novih in en korpus. Večina vstaj je zatrtih, pride do množičnih represalij (deportacije, streljanje, požiganje). Konec leta 1941 je bilo v državi okrog 80.000 partizanov, 500.000 okupatorjev in 120.000 kvislinških enot.

Vojaško delovanje v letu 1942:

Konec leta 1941 je partizansko gibanje v krizi, vodstvo se po umiku iz zahodne Srbije leta 1941 umakne v vzhodno Bosno. Osvobojeno ozemlje s središčem v Foči, sovražnik zavzame do maja 1942. vodstvo se pomakne proti zahodu. Osvobojeno ozemlje zavzema večji del Bosne in južno Hrvaško. Središče osvobojenega ozemlja je Bihač. Novembra 1942 so ustanovljene prve divizije in korpusi. NDH je ogrožena.

Vojaško delovanje v letu 1943:

Ofenziva Weiss. Bitka na Neretvi (Titova iznajdljivost) po zimi in spomladi 1943. četniški oddelki (pripeljali so jih Italijani) so poraženi. Do sredine maja 1943 se partizani prebijejo v Hercegovino, Črno goro, vzhodno Bosno, Sandžak. Ofenziva Schwarz ali bitka na Sutjeski je potekala junija 1943. Tretjina od 20.000 partizanov pade, tudi večina ranjencev, ki so jih rešili v bitki na Neretvi. Pride do umika v novo osvobojeno ozemlje v vzhodni Bosni. Z nastankom novih žarišč upora (jug Srbije, v Makedoniji, na Kosovu in v Metohiji) prehaja strateška pobuda na partizansko stran, ki svojih operacij ne prilagaja več sovražniku.

SRBIJA

Nemška ofenziva jeseni 1941 uniči osvobojeno ozemlje v zahodni Srbiji. Na zasedenem ozemlju oblast utrdita Nedić in Mihailović. Sovražnikovo nasilje, splošen strah pred njegovim nasiljem, preprečuje razvoj NOG. Jeseni 1942 so ustanovljeni le redki partizanski odredi. V Vojvodini je odpor maloštevilen. Pride do uničenja partijske organizacija NOG pozimi 1941/42 (ostala v mestih). Tu je nemška manjšina - SS divizija. Srem: Srbi uničujejo žito, ofenziva se razplamti poleti 1942, ko popolnoma uniči NOG. 6.000 mrtvih, 10.000 zaprtih. Kosovo: Italijani izrabljajo nacionalna nasprotja. Pojavlja se odpor Srbov in Črnogorcev, ki le branijo svoje vasi.

BOSNA IN HERCEGOVINA

Nasilje ustašev nad Srbi pripelje do spontane vstaje junija 1941. Nadzor v Hercegovini, Bosanski krajini, Liki in Kordunu prevzame italijanska vojska. Sodelovanje četnikov in Italijanov povzroča težave

organiziranju NOG. Do večjih uspehov v vzhodni Bosni pride zaradi sodelovanja partizanov in četnikov do novembra 1941, ko četniki začno sodelovati z Italijani. Junija 1942 je osvobojeno ozemlje na Kozari. Nemška ofenziva julija 1942 to ozemlje uniči. Izvajajo se pokoli, odgoni prebivalstva v taborišča. Decembra 1941 se v vzhodno Bosno umakne vrhovni štab z vojsko. Tam je osvobojeno ozemlje. Po ofenzivi maja 1942 sledi umik v zahodno Bosno, na osvobojeno ozemlje v Bihač.

HRVAŠKA

Tu o bili začetki težavni zaradi podpore prebivalstva NDH. Teror ustašev nad Srbi je bil velik (Lika, kninska Krajina, Kordun, Banija) in to je pripeljalo do uporov. Italijani zasedejo del NDH in sodelujejo s četniki. Severno od Kolpe in Save (Slavonija) se vstaja razvija počasneje. Šele konec leta 1941 nastane prva partizanska enota. V Dalmaciji so partizanski odredi kmalu uničeni. Do večjega razvoja NOG pride v 2/2 leta 1942. Na Hrvaškem pride do sporazuma za sodelovanje ustašev in četnikov proti parizanom.

ČRNA GORA

12.7.1941 marionetna skupščina razglasi Črno goro za svobodno kraljevino pod pokroviteljstvom Italije. Naslednji dan izbruhne vstaja in v nekaj dneh je osvobojena celotna Črna gora razen večjih mest. KP je z izvajanjem revolucije od sebe odvrnila ljudi, zato so pristopili k četnikom ali odšli domov. Sledil je frontalni napad na Plevlje. Črna gora je izgubila 500 mož, italijanska vojska pa zasede vso Črno goro. Partizanski brigadi se umakneta sredi leta 1942 iz Črne gore. To pokrajino vse do kapitulacije Italije obvladujejo Italijani in četniki.

MAKEDONIJA

Tam vladajo posebne razmere. Prvi oddelki so bili razbiti in nato zavlada prepričanje, da ni možnosti za upor. Čuti se vpliv bolgarske KP. PK KP nasprotuje vstaji. Pride do izključitve in do novega vodstva. Kominterna sklene, da Makedonija ostane pod Jugoslavijo. Oktobra 1941 je izvedena vstaja, po prvih uspehih pa sledi kriza do pomladi 1942. pride do hudega terorja s strani bolgarskega okupatorja. Februarja 1943 pride v Makedonijo Svetozar Vukmanović – Tempo in oblikuje nov CK KPJ, NOB se širi.

Partizanska vojska po kapitulaciji Italije:

Po kapitulaciji Italije 8.9.1943 se partizanska vojska izrazito širi (300.000 mož). Ustanovljena je mornarica NOVJ. Po kapitulaciji Italije so imeli jugoslovanski partizani v rokah več kot 1/3 večinoma goratega in težko dostopnega ozemlja.

Nemci s kvslinškimi enotami so na eni strani, partizani pa na drugi strani. Partizanska vojska se zmanjša, saj mora braniti strateške točke, prometne zveze, industrijska središča, Jadransko obalo. Ponovnega okupacijskega sistema v Jugoslaviji ni bilo več moč vzpostaviti, čeprav jeseni 1943 in pozimi 1944 del ozemlja ob Jadranski obali ponovno osvojijo Nemci. V naslednjih dveh letih je potekal boj za komunikacije. 25.5.1944 je bil izveden desant na Drvar (kombinirana zračno-desantna, motorizirana in pehotna operacija) – edini nemški zračni desant, ki v 2. svetovni vojni ni uspel. Drvarska operacija je

bila skok šahovskega konja: VŠ + CK KPJ + CK SKOJA + AVNOJ vse je bilo v Drvarju. Vrhovni štab se prek Barija umakne na Vis.

DRŽAVLJANSKA VOJNA

Državljska vojna je oborožen spopad nasprotujočih si družbenih skupin iste države oz. družbe. Je zapleten in težko opredeljiv pojav, ki ga zapleta medetnično in versko nasilje. Državljska vojna poteka skoraj na vsem jugoslovanskem ozemlju. V Srbiji rojalistični četniki proti partizanom.

Vzrok za državljansko vojno je: kolaboracije; komunistične težnje, da že med vojno obračunajo z nasprotniki; nestrpnost do drugih narodov (radikalni šovinizem); težnja po etnično čistih nacionalnih državah; NDH brez Srbov, Velika Albanija brez Srbov, Velika Srbija brez Hrvatov, muslimanov in drugih nacionalnih manjšin, BIH zgolj z muslimani. Cilje so hoteli doseči z brutalnim genocidom. Tu se kaže pomemben vpliv vere.

PROTIKOMUNIZEM, KVISLINŠTVO, KOLABORACIJA IN NARODNO IZDAJSTVO

PROTIKOMUNIZEM zajema vse, ki so iz političnih in ideoloških razlogov odklanjali komunizem kot politično, ideološko gibanje in ovirali sistem ter proti njemu tudi na kakršenkoli način delovali.

KOLABORACIJA je vsako sodelovanje z okupatorjem. Po motivih, namenih, oblikah in učinku se razlikuje po okupiranih deželah in tudi v posameznih deželah je vprašanje, do katere mere je še dopustno in kdaj postane škodljivo za okupirano prebivalstvo.

KVISLINŠTVO je omejeno na ozemlje, kjer ima v okupirani deželi upravo še domače prebivalstvo, nadoblast pa okupator. Imenuje se po Quislingu, ki je leta 1940 predsednik norveške vlade pod nemško okupacijo.

NARODNO IZDAJSTVO med drugo svetovno vojno in po njej so za to označevali vse nasprotnike odporništva, ki so zavestno škodovali svojemu narodu kot etnični enoti.

VRSTE KOLABORACIJE

Gospodarska: najpogostejša. Okupator izkorišča gospodarstvo za svoje vojne cilje. Po zasedbi je malo kadrovskega zamenjav.

Upravna: je zelo pogosta. Okupator na raznih stopnjah (najpogosteje na krajevni, občinski) pusti delovati upravni aparat iz domačih ljudi. V nekaterih deželah dovoli vlade pod okupatorjevo nadoblastjo – kvislinštvo.

Politična in ideološka: ujemajo se politični cilji okupiranih ljudi v sodelovanju z okupatorjevimi političnimi cilji ali pa se sodelavci z okupatorjem ujamejo v ideologiji.

Vojaška: z okupatorjevo vojsko sodeluje domača oborožena sila.

Policijska: okupator za zavarovanje svojega okupacijskega sistema uporablja domačo policijo, orožništvo itd.

Funkcionalna: cilji domačih sodelavcev okupatorja se ujemajo samo s kratkoročnimi cilji okupatorja, ne z njegovimi dolgoročnimi cilji.

Prostovoljna: kolaboracija v pravem pomenu besede.

Neprostopvoljna ali vsiljena: sodelovanje pod okupatorjevo prisilo.

Za kolaboracijo so obstajali različni vzroki.

NDH: Ustaši so s pomočjo kolaboracije želeli uresničiti "samostojno" hrvaško državo. To je pripeljalo do skrajnega nacionalizma, zloma meščanskih strank, prenove države po narodno-rasnih merilih.

Srbija: kvislinška vlada Milana Nedića 29.8.41-okt.44 (Srbska državna straža). To je pomeilo upravno in policijsko kolaboracijo. V Ljotić-evem primeru (Srbski prostovoljni korpus) gre za ideološko kolaboracijo. Kolaboracionisti pa so bili tudi četniki K. Pečanca.

Črna gora: predstavniki federalistične stranke Drljevića. Pričakujejo da bodo dobili državico pod protektoratom Italije in kasneje patronat Nemčije in povezavo z NDH.

Kosovo: kosovski komite (emigranti). Po kapitulaciji Italije se vzpostavi Druga prizrenskaliga, ki izvaja načrt o etnično čisti Veliki Albaniji. Balli Kombiitar – nacionalna organizacija).

Muslimanski fašistično usmerjeni prvaki: so se zavzemali za avtonomno BIH pod pokroviteljstvom Nemčije.

Grčija: kvislinški sistem, grška vlada in upravni aparat – upravna kolaboracija, deloma tudi policijska.

Opredelitve in dejavnosti katoliške, pravoslavne in muslimanske cerkve:

BIH: veliko pravoslavnih duhovnikov je bilo pobitih, pregnanih. Priznavali so NDH in se zavzemali za avtonomno BIH.

SRBIJA: zavezala se je, da bo podpirala okupatorske in domač oblasti. Je za Nedića in Mihajlovića.

HRVAŠKA: cerkev tu podpira ustaški državi.

ČETNIKI

Poimenovanje četniki pride iz: četa, četovanje. V Otomanskem cesarstvu so bili četniki posebne enote prostovoljcev za boje v zaledju. Četniške skupine se združijo v enotno organizacijo. Najprej se imenujejo četniški odredi jugoslovanske vojske, nato vojaško-četniški odredi in na koncu jugoslovanska vojska v domovini.

Četniki so bili v defenzivi. Taktično so sodelovali z okupatorjem do ugodnega trenutka (kolaboracija kot nujnost). Do konca leta 1943 uživajo podporo pri zahodnih zaveznikih. So za prevlado Srbije v obnovljeni Jugoslaviji, zato obračunavajo s Hrvati in manjšinami. Njihov cilj je Velika Srbija z izhodom na morje. Poimenujejo jih tudi Mihajlovičevi četniki. Dragoljub Mihajlović – Draža je bil polkovnik jugoslovanske vojske, minister v begunski vladi, komandant jugoslovanske vojske v domovini.

Jeseni 1941 imajo četniki neuspešen dogovor z VŠ. Četniki izvajajo občasne napade na Nemce, drugače pa z njimi tudi sodelujejo. Spopadi med četniki in partizani prerasejo v državljansko vojno. Novembra je četniško vodstvo pristalo na boj proti Nemcem. Četnike na drugih jugoslovanskih ozemljih so okupatorji vključevali v boj proti NOG, sodelovali so tudi z ustaši. Glavnina četnikov je bila razbira v bitki na Neretvi spomladi 1943.

Predstavniki kolaboracije so bili zelo heterogeni. Četniška vojska je bila neenotna, ni hotela zapuščati svojih ozemelj, bila je nedisciplinirana, skrajno brutalna v odnosu do civilnega prebivalstva in do ujetnikov.

GENOCID, NASILJE

Je namerno, popolno ali delno uničenje nacionalnih etničnih, rasnih in verskih skupin. Ta izraz je uvedla generalna skupščina leta 1946. Za genocid se uporabljajo ubijanja, mučenja, pogromi, koncentracijska taborišča, pregoni, deportacije. Genocid ima grozljive razsežnosti. Pride do drugorazrednosti prebivalstva. Takšna politika je bila sprejeta 7.12.1941 Nacht und Nebel (Noč in megla). 3,5 milijona ljudi je končano v različnih taboriščih.

POLITIČNI RAZVOJ NOG

IZGRADNJA LJUDSKE OBLASTI

Ljudska oblast je sistem upravljanja družbe nastal med NOB. Je dejavnost civilnih organov NOB na oblastnem in upravnem področju. Narodnoosvobodilni odbori NOO so postali organi nove ljudske oblasti, izgrajeni pa so bili na širših ljudskih osnovah. Predstavlja nasprotje okupatorjevi in kvinslinški upravi.

Opravljajo vse funkcije oblasti, razen vojaških. To je prehrana, promet, ekonomija, zdravstvo, odnos med prebivalci, pomoč NOG, delovali so na osvobojenem in neosvobojenem ozemlju. So nestrankarski, vendar ima partija nadzor. NOO se je izgradila od najnižjih vaških, krajevnih oz. terenskih do rajonskih oz. okrajnih, okrožnih in najvišjih pokrajinskih ravneh. Njihovo delovanje so uredili s Fočanskimi predpisi februarja 1942.

PRVO ZASEDANJE AVNOJA

Izgradnja državnosti je trajala do jeseni 1942, ko sta politično vodstvo partizanskega gibanja predstavljala CK KPJ in VŠ NOV in POJ. V Bihacu je bilo 27.11.1942 ustanovljeno politično vodstvo NOG: Protifašistični svet narodne osvoboditve Jugoslavije (AVNOJ). Namen je bil ustvariti najvišje politične in državne organe nove države. Delegati so bili na sestanek vabljeni, zaradi težkih razmer na zasedanju ni Slovenije in Makedonije.

Pripravili so dokumente za sklic vojnega parlamenta – Svet narodne osvoboditve Jugoslavije, ki naj bi imenoval narodno vlado – Svet narodnih zaupnikov. Kominternu je nasprotovala ustanoviti parlamenta in vlade. Predsednik je postal dr. Ivan Ribar, trije podpredsedniki pa so bili: Pavle Savić, Edvard Kocebek in Nurija Pozderac. Poleg je bil ustanovljen še izvršni odbor, ki je bil le politični in ne tudi predstavniški organ NOB, čeprav ima IO obeležje vlade.

V naslednjem letu in pol se je nadaljevalo ustanavljanje nacionalnih političnih predstavništev (protifašističnih svetov), ki so se povezovali s centrom. Nastali so pokrajinski sveti (v Sloveniji SNOS). Slovenski in hrvaški svet sta prva spregovorila o narodni samoodločbi.

DRUGO ZASEDANJE AVNOJ

Potekalo je 29.11.1943 v Jajcu. AVNOJ se konstituira v vrhovno zakonodajno in izvršno predstavniško telo Jugoslavije (NKOJ). Nacionalni komite osvobodilne Jugoslavije je izvoljen in ima značaj začasne vlade. Begunski vladi so odvzete pravice zastopanja. Sklenili so, da bo Jugoslavija po vojni enakopravna država 6 republik zgrajena na demokratičnem in federativnem načelu. Državljanom bodo zagotovljene narodnostne pravice.

Sprejet je bil sklep o priključitvi slovenskih in hrvaških ozemelj, ki so po 1. svetovni vojni ostala pod Italijo, k Jugoslaviji. Kralju Petru II je prepovedana vrnitev. Na zasedanju ni bilo govora o mejah, avtonomnih pokrajinah in kar je v povojni Jugoslaviji sprožalo nemire. Za narodni simbol je določen grb s petimi plamenicami, ki simbolizira narode (Srbi, Slovenci, Hrvati, Črnogorci, Makedonci + 1 = republike). Prihajalo je do dvojnosti oblasti: AVNOJ z NKOJ in pa mednarodno še priznana begunska vlada. Tito je bil po sklepu AVNOJ-a maršal in vrhovni poveljnik NOV Jugoslavije.

KREPITEV DRŽAVNE OBLASTI

Od AVNOJ-a dalje, zlasti še od 2/2 1944 slabi organizacijska in druga individualnost nacionalnih gibanj. Pospešeno poteka proces ustanavljanja organov državne oblasti. Uveljavlja se jugoslovanska usmeritev o razvoju ljudske oblasti in enotna zakonodaja. Popularizira se AVNOJ in Tito. Začne naraščati administrativni aparat, centralizacija se krepi.

Od poletja 1944 KPJ ustvarja protifašistično fronto (Ljudsko fronto Jugoslavije) v katero vstopajo množične politične organizacije, sindikati in deli meščanskih političnih strank. Frontno obliko organiziranosti KPJ izrabi za prevzem oblasti.

MEDNARODNA POLITIKA

Vodstvo je v stalnem stiku s Kominternom. V mednarodni politiki je KPJ v glavnem upoštevala interese SZ. Stiki z zahodnimi zavezniki so se pričeli maja 1943 s prihodom vojaških misij in pomoč v hrani, zdravilih, strelivu, opremi.

MEDNARODNO PRIZNANJE NOG

Prizadevanja za priznanje so bila dolga, naporna in odvisna od različnih interesov zaveznikov. Formalno je NOG mednarodno priznana na teheranski konferenci novembra 1943. junija 1944 so na Visu potekali pogovori med novim predsednikom emigrantske vlade dr. Ivanom Šubašićem in Titom. Šubašić je priznal federativno ureditev, priznal pomen NOG, vprašanje monarhije pa so odložili. NKOJ zavlačuje s pogajanjem o sestavi skupne vlade. Sredi avgusta 1944 je v Neaplju, Caserta sestanek Tita s Churchillom. Tito obljubi, da v Jugoslaviji za uvedbo komunizma ne bo uporabil vojaške sile.

Kralj konec avgusta 1944 razpusti svojo vrhovno vojaško komando in razreši Mihajlovića, kar je bil glavni pogoj za ustanovitev skupne vlade. Oktobra 1944 Churchill in Stalin v Moskvi razdelita interesne sfere v Jugoslaviji (sporazum fifty-fifty). Novembra je sprejet sporazum Tito-Šubašić, ki je zagotavljal osnovna demokratična načela.

7.3.1945 je v Beogradu ustanovljena enotna začasna vlada DFJ s Titom na čelu. AVNOJ je razširjen z nekompromitiranimi (tisti, ki niso sodelovali z okupatorjem) poslanci iz poslednje predvojne skupščine. Začasna vlada ni imela koalicijskega značaja. Zastopala naj bi program enotne jugoslovanske narodne fronte. Naloga je bila pripraviti volitve v ustavodajno skupščino. Priznale so jo vlade protifašistične koalicije.

Sledile so ustanovitve vlad federativnih enot, začeni v Srbiji in končujoč v Sloveniji. Z zahodnimi zavezniki je prišlo do zaostritve odnosov ob koncu vojne, zaradi pogodbe o prijateljstvu s SZ aprila 1945 in tržaške krize maja 1945.

TRETJE ZASEDANJE AVNOJ

Zasedanje je bilo 7.8.1945 v Beogradu. Potrdil je akte svojega Predsedstva, sprejel poslovnik o svojem delu in izvolil odbore. 10.8.1945 se je proglasil za začasno ljudsko skupščino. Razširil se je s

kooptiranjem 118 novih nekompromitiranimi člani sveta iz vrst poslancev Narodne skupščine Kraljevine Jugoslavije, pripadnikov meščanskih skupin in strank in z uglednimi javnimi delavci.

Pod zunanjimi pritiski je AVNOJ pristal, da do volitev v ustavodajno skupščino in do njenega sklepa o obliki vladavine obdrži staro obliko v mednarodnem zastopanju Jugoslavije – Namestništvo (od marca do novembra 1945). Z volitvami v ustavodajno skupščino in proglasitvijo FLRJ 29.11.1945 je bila zgodovinska vloga AVNOJ-a končana.

REVOLUCIONARNI UKREPI MED VOJNO

Vodstvo NOVJ je izražalo stališča, da bo vprašanje notranje ureditve rešeno po vojni. Zagotavljalo je nedotakljivost zasebne lastnine. AVNOJ o ekonomskih spremembah ni razpravljalo. Nekateri revolucionarni ukrepi so bili izpeljani že med vojno. Že leta 1942 nekateri dokumenti NOG govorijo o zaplenjenem imetju narodnih sovražnikov na osvobojenem ozemlju. Odlok predsedstva AVNOJ-a 21.11.1944 (konec novembra je bil sprejet odlok o množičnih zaplembah premoženja.) o množičnih zaplembah lastnine nemških državljanov, nemške manjšine in sodelavcev okupatorjev in vojnih zločincev. V ljudski/državni fond lastnine preide tudi lastnina kraljevine Jugoslavije (železnice, pošta, telefon, telegraf, deli težke industrije, rudnikov ...). Obenem pa začne nastajati združni sektor. Zaplenjeno imetje je ekonomska osnova nove oblasti.

Po načelu socialne pravičnosti so ukinjene rente, ponekod so uvedeni kolonatski odnosi, uveden je moratorij na plačevanje obresti, privatna lastnina je na razpolago za vojne potrebe in cilje. Rekvizicija. Pojavi se vprašanje agrarne reforme na osvobojenih ozemljih.

Večina pripadnikov NOG je v vojni videla tudi možnost socialnih sprememb. Ukrepe podpira, vodstvo pa z njimi pripravlja izhodišče za še odločnejše povojne ukrepe.

IZSTOP ROMUNIJE IN BOLGARIJE IZ TROJNEGA PAKTA

V JV Evropi je prišlo do spremenjenih vojaških razmer. Avgusta izpade iz vone Romunija, ki 23.8.1944 doživi državni udar. Sledi vojna napoved Nemčiji in Madžarski. S tem so ogrožene nemške pozicije v Grčiji in Bolgariji.

4. septembra izstopi iz trojnega pakta tudi Bolgarija. Rdeča armada v 1/2 septembra zasede državo. Preurejena bolgarska vojska sodeluje pri osvobajanju Jugoslavije in Madžarske. 1. 3.1945 se jugoslovanska vojska preimenuje v jugoslovansko armado.

ZAKLJUČNE OPERACIJE ZA OSVOBODITEV JUGOSLAVIJE

SRBIJA

Jeseni 1944 pride do porasta moči NOV, ki je nase vezala močne sovražne enote. Imela je ugled pri zaveznikih. K temu so pripomogli vojaško strateški in politični razlogi (Srbija, Dalmacija). "Beograjska operacija" je bila končana 20. oktobra 1944, Nemci se umaknejo na zahodni breg Save. Preprečeno je umikanje nemške vojske iz južnega Balkana preko Beograda, nastalo je veliko osvobojeno ozemlje kot trajno zaledje, imela pa je tudi moralno-politični odmev. Celotna Srbija je bila osvobojena do konca leta. Draže Mihajlović se umakne v Bosno s 15.000 možmi.

MAKEDONIJA

Po kapitulaciji bolgarske vojske Makedonijo sredi novembra osvobodi NOV Makedonije v sodelovanju z bolgarskimi enotami.

KOSOVO, METOHIJA

Na Kosovu in v Metohiji so partizanske enote dobile nalogo, da otežujejo umik čez Kosovo umikajoči se nemški armadni skupini E. Sredi novembra so bili centri Kosova osvobojeni: Prizren 17.11, Priština 19.11, Kosovska Mitrovica 23.11., konec meseca pa celotno Kosovo.

ČRNA GORA

Osvobajanje Črne gore je trajalo dlje časa zaradi umika nemške vojske iz Albanije. Operacije Črnogorskih partizanov so povezane s sklepnimi operacijami za osvoboditev južne Dalmacije in južne Hercegovine. Cetinje so bile osvobojene že 12.11., vsa ostala pokrajina pa šele v začetku januarja 1945.

DALMACIJA

Srednja Dalmacija s Splitom je bila osvobodjena v 2/2 oktobra. Prav tako večina severne Dalmacije. Knin, ki je zapiral pot v Liko in Banijo pa šele 3. decembra 1944.

SREMSKA FRONTA

Po osvoboditvi Srbije, Makedonije, ČRNE GORE IN Dalmacije se je v Jugoslaviji ustvarila prava fronta, ki je konec leta 1944 tekla od madžarske meje do Drave, prek Srema do Bosne in severnega Jadrana.

DRUGI DEL OPERACIJ ZA OSVOBODITEV

Drugi del zaključnih operacij je potekal v 2/2 marca 1945. načrt je bil osvoboditi še zahodno polovico Jugoslavije in tudi Slovensko Koroško, Slovensko Primorje in Istro ter na območju Trst-Celovec-Maribor-Zagreb uničiti glavnino sovražnikove vojske. Zamisel je bila, da bi prebili fronto v Sremu in prodirali po Dalmaciji in Dravi v obliki klešč in jih sklenili na Karavankah.

Zavezniške vojske v JV in južni Evropi začno med 16.3. in 12.4.1945 ofenzive. 20.marca je na levem krilu 4. jugoslovanska armada imela cilj pred zahodnimi zavezniki doseči slovensko Primorje in Trst (do 1.6.). najprej je 4. armada osvobodila južni del Like in sodelovala pri osvoboditvi dela Bosanske krajine ter se pripravljala na osvobodilni pohod v Istro in slovensko primorje.

Druga armada je ob sodelovanju bosanskih enot 5.4.1945 začela z ofenzivnimi akcijami v vzhodni Bosni, trije korpusi so odšli proti delu Hercegovine. 12.4. je prebila fronto v Sremu.

Tržaška operacija. 4 jugoslovanska armada osvobodi Trst do 3. maja. 9. maja je osvobodjena Ljubljana, 8./9. maja kapitulira nemška vojska v Berlinu. 8. maja je osvobojen Zagreb. V začetku maja enote četrte operativne cone in tretje jugoslovanske armade zaprejo pot na Koroško. 15.5.1945 je konec 2. svetovne vojne v Evropi z vdajo hrvaških enot in dela Črnogorskih četnikov.

PRIKRITA GROBIŠČA

Prikrita grobišča so del množičnih usmrtitev. Med sklepnimi boji so se na avstrijsko Koroško umikale številne enote, ki so se borile na nemški strani. Spremljalo jih je veliko število civilistov (slovenski domobranci, gorenjska samozaščita, slovensko četništvo, del policijskega zbora v Ljubljani in civilne osebe).

Slovenski domobranci naj bi sestavljali slovensko narodno vojsko. Ustanovil jo je slovenski narodni odbor (slovenske meščanske stranke). Narodni odbor se je 3. maja 1945 razglasil za vrhovni predstavniški organ za Slovenijo.

Po 5. maju 1945 se umaknejo na Koroško in v Furlanijo. Razorožiti se dajo britanskim enotam. Zavezniške oblasti 14. maja dobijo navodilo, da se vsi tisti Jugoslovani, ki so sodelovali z okupatorjem, predajo, izročijo Titovi vojski. Izročitev zahtevajo Jugoslovanske oblasti. Zavezniki so predanim osebam dejali, da bodo premeščeni v Italijo, v resnici pa so jih prepeljali nazaj v Slovenijo. Določen je bil vrstni red izročanja (gorenjska smer, Pliberk-Dravograd). 18. maja so začeli najprej vračati hrvaške ustaše in domobrance. 24. maja pridejo na vrsto srbski Ljotičevci in Njedičevci, nato pa 27. maja še slovenski domobranci.

Ko so domobranci izvedeli, da transport ne gre v Italijo so se razbežali. 26.-27. maja se je v taborišče v Vetrinju vrnil sin Ljotiča in trije srbski oficirji, vendar domobrantsko vodstvo temu še vedno ni verjelo in mislijo, da gre za prevaro. Med 18. in 31. majem je bilo jugoslovanskim oblastem predano: 12.000 Hrvatov, 5.500 Srbov, 8.200 Slovencev, 400 Črnogorcev. Transporte iz Gorenjske so usmerili v Šentvid, s Pliberka pa na Teharje. Po kratkem zaslišanju so jih razvrstili v 3 skupine: C, B in A. Tisti v skupini C so bili obsojeni na takojšnjo usmrtitev: Kočevje. Tiste iz skupine B in A je čakalo vojaško sodišče, vendar so bili po amnestiji izpuščeni. Bile so tudi izven sodne usmrtitve.

Tisti, ki se niso umaknili na Koroško so bili pozvani, naj se javijo. Zaprli so jih v taborišča, zapore. Pri njih je potekal enak izbor v skupine, vendar so pri njih veljali blažji kriteriji. Usmrtitve pripadnikov tuje narodnosti: usmrtili so največ hrvaških domobrancev. 15. maja so v Pliberku potekala pogajanja. Angleška vojska jim svetuje naj se predajo.

Zakaj so odšli na Koroško. Zato ker je Koroško zasedla angleška vojska in so mislili, da bodo Angleži z njimi ravnali blažje. Večina Hrvatov in Srbov se ni mogla predati zaveznikom, zato so jih prisilili, da so se predali jugoslovanskim oblastem, vojski (ubitih je bilo celo 30.000 ljudi).

Največ usmrtitev je bilo v maju-juliju. Usmrtitve pa so se vrstile vse do januarja 1946, ko je sprejeta ustava in ko mora OZNA prepustiti taborišča. Usmrtitve je za Slovenijo opravljala OZNA in KNOJ.

Zakonodaja vojnih grobišč:

V Sloveniji je 4126 vojnih grobov in grobišč. Od tega 3986 iz 2. svetovne vojne. 118.557 je bilo pokopanih. Noben zakon ne ureja poveljnih grobišč.

Vrste grobov:

- ◆ Kraška brezna (ostanki le nekaj oseb, množična grobišča)
- ◆ Rudniški jarki, jaški (Laško, Hrastnik, Trbovlje; npr. Huda jama, sv. Barbara)
- ◆ Protitankovski jarki (Tezno pri Mariboru, Bistrice pri Sotli in Celju)
- ◆ Jame, ki so jih izkopal (po številu največja grobišča: Zabukovica, Liboje, Šoštanj, Gorice, Vojnik)

Med vojno je nastala 1/10 vseh grobišč. V njih je 1/4 Slovencev, 1/4 Hrvatov in 1/4 Nemcev ...

Urejenost grobišč:

Urejeno ni skoraj nobeno grobišče. Grobišča so označena in tudi neoznačena. Označena imajo znamenja iz lesa in tudi trajnejša znamenja. Označile so jih občinske komisije, društva za ureditev prikritih grobišč, svojci.

GOSPODARSTVO OD LETA 1945 DALJE

KRIZA KAPITALIZMA

Opustitev načel liberalnega kapitalizma po koncu 1. svetovne vojne (zlata podlaga in trdni menjalni tečaji, svobodna trgovina in prost pretok kapitala, minimalno vmešavanje države). Država si je 10 let prizadevala za vrnitev predvojne stabilnosti in višje življenjske ravni. Prišlo je do gospodarske krize. Pričel se je gospodarski nacionalizem. Načrtovanje in nadzor države.

IDEOLOŠKO-POLITIČNA PODLAGA

Prišli so novi oblastniki, kar je pomenilo novo težišče in cilje (konec kominterne). Uveljavi se sovjetska razvojna teorija. Politična fraza. Ekonomska fraza (zamenjava gospodarskega sistema, odnosov, nosilcev). Začne se etapa tehnične revolucije – kontinuirana industrializacija, absolutni zakon socializma, vodilne panoge, avtarkija (to je samozadostnost, npr. proizvodnja elektrike, četudi to ni možno). Začne se plansko gospodarstvo, ki traja do leta 1951. nato ima država še vedno vse pod nadzorom, vendar nekaj nadzora prepusti tudi podjetjem. Državna pobuda, lastnina, distribucija. Pride do hitrejšega razvoja nerazvitih republik. Prenos politike pri nacionalnem vprašanju na gospodarstvo. Pride do širitve obsega nerazvitih območij.

ENOSTRANSKA INDUSTRIALIZACIJA (1947-1955)

Gospodarska obnova je potekala od leta 1945-1946. To je prva stopnica k industrializaciji. Glavni cilj je predvojna proizvodna raven. Prva petletka traja od 1947-1951. Težišče je na industrializaciji (rudarstvo, premogovništvo, težka industrija, strojogradnja). Hitrejši razvoj drugih območij (obrtne zadruga, promet, skladišča, kmetijstvo). To je bil nerealen plan, pojavljajo se številne napake).

NOVA GOSPODARSKA POLITIKA 1955

Načela iz novembra 1955 so: skladnejši razvoj, stabilizacija trga, uravnotežena plačilna bilanca, višja življenjska raven. Poteka akcija za večjo produktivnost (1956-1957) – združevanje, strokovna izobrazba, modernizacija. Druga petletka zajema obdobje 1957-1960. sprejeta so nova načela. Industrializacija ni med prednostnimi cilji. Prednostni cilji postanejo: promet, trgovina, zaposlovanje. Vendar ta nova načela niso zaživela. Nadaljujejo se stare razvojne usmeritve (energetika, metalurgija, strojna industrija)

PERSPEKTIVNI PLAN 1961-1965 (TRETJA PETLETKA)

Gre za poskus posodobitve planiranja. Ne več zakon, temveč plan gospodarskih sorazmerij in usklajevanja. V letih 1958-1960 se pričnejo mednacionalni spori. Nasproti si stojita dva tabora z nasprotno razvojno usmeritvijo. Eden (Slovenija in Hrvaška) hoče v razvoju naprej (decentralizacija, trg, izvoz) drugi pa nazaj (centralizacija, planski sistem, avtarkija, več sredstev za nerazvite).

Prišel je čas za streznitev, saj industrializacija ni odprla poti do blagostanja, temveč je le povečala težave. Narejen je bil zvezni plan, ki je predvideval hitrejšo gospodarsko rast, posodobitev gospodarskega sistema, hitrejši razvoj nerazvitih. Poleti 1962 je CK KPJ ustavil njegovo izvajanje. Ping-pong politika: zaradi dveh taborov se enkrat nagibajo k razvitim, drugič k nerazvitim.

REFORMA – SREDNJEROČNI PLAN 1966-1970

Gospodarska reforma je vpeljala sodobnejše metode načrtovanja (določanje pogojev za obnašanje, nižja poraba, določanje izdatkov federacije, predvideva sankcije, srednjeročni plani). Postavljena so bila nova razvojna izhodišča, ki so prinesla upočasnjeno gospodarsko rast, okrepitev izvoza, povečanje storilnosti, modernizacijo ... Zvezni plan je predvideval rast življenjske ravni, večjo vlogo podjetij, nerazvitih. Za rast življenjske ravni je bilo potrebno zmanjšanje porabe, okrepitev dinarja, opustitev avtarkije, strokovno izobraževanje ter splošna intenzifikacija gospodarjenja.

RESTAVRACIJA STARE GOSPODARSKE POLITIKE (1970-1985)

Do tega pride zaradi prevlade konzervativne struje znotraj ZKJ. Storjeni sta bili dve usodni napaki v razvojni politiki konec 60-ih in konec 70-ih. Razlogi za nov gospodarski cikel so bili: nestabilnost in gospodarska kriza. Temelj nove razvojne politike postane industrija. Nove prioritete so: energetika, surovine, kmetijstvo, avtarkija.

Glavne značilnosti treh srednjeročnih planov so: isti razvojni cilji, nagib k industriji, državno obvladovanje gospodarstva, neusklajenost planskih ciljev, neuresničevanje planov.

ZADNJI JUGOSLOVANSKI SREDNJEROČNI NAČRT (1986-1990)

Pride do gospodarske krize zaradi previsoke porabe in obremenitve gospodarstva. Stopnja rasti je ničelna. Pride do bankrota bančnega sistema, hiperinflacije. Država se je znašla na razpotju: ali upati na izboljšanje okoliščin na mednarodnem trgu ali izvesti korenito reformo. Družbeni plan je bil nadaljevanje stare razvojne filozofije. Napovedovali so se pretresi v gospodarski ureditvi.

STRATEGIJA TEHNOLOŠKEGA RAZVOJA 1985-1986

Tehnološka revolucija pomeni konec klasičnega pridobivanja znanja in začetek postindustrijske družbe. Jugoslovanska strategija je bila: centralizacija in plansko vodeno gospodarstvo, posebni skladi, brez konsenza

Jugoslavija je v 2/2 80-ih let postala nezanimiv ekonomski partner. Prevladuje proizvodnja zastarelih izdelkov.

DRUGI RAZVOJNI NAČRTI, KONCEPTI

- ◆ Policentrični koncept – komunalna in samoupravna inačica
- ◆ Oligocentrični koncept – dvojni interes republik
- ◆ Donavski koncept – srbska varianta ali preusmeritev gospodarskega razvoja proti SV
- ◆ Jadranski koncept – hrvaška varianta ali prenos težišča jugoslovanskega razvoja proti zahodu
- ◆ Zahodnodrinski koncept – preusmeritev razvojni prioritet na osrednje dele države (BIH in Hrvaška)